НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Науково-практичний журнал

Scientific and practical journal

Економіка Промисловості

Economy of Industry

Видається з 1997 року

Виходить щоквартально

№ 1 (73) 2016

Науково-практичний журнал «Економіка промисловості» видається з 1997 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію журналу КВ № 3083 від 25.02.1998 р.
Виходить щоквартально

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України
(Постанова Президії ВАК України № 1-05/03 від 08.07.2009 р.)

ISSN 1562-109X (Print)
ISSN 2306-532X (Online)

Журнал зареєстровано у Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Center, м. Париж)

Журнал «Економіка промисловості» індексується українською загальнодержавною реферативною базою даних «**Україніка наукова**» і представлений у **Науковій електронній бібліотеці періодичних видань НАН України**. Видання розміщено в світовій електронній бібліотеці наукової періодики **EBSCO Publishing**. Журнал внесено до світового каталогу наукових періодичних видань **Ulrich's Periodicals Directory**. З листопада 2011 р. видання включено до міжнародної наукометричної бази «Наукова електронна бібліотека **E-Library.Ru** (Російського індексу наукового цитування – **РІНЦ**)». Журнал внесено до переліку журналів міжнародного індексу наукового цитування **Index Copernicus** (Польща).Видання індексується вільно доступною системою **Google Scholar.** З 2013 р. науково-практичний журнал «Економіка промисловості» індексується у міжнародних наукометричних базах: **DRJI** (Directory of Research Journals Index) та **Research Bible** (Токіо, Японія).

Засновники:
Національна академія наук України,
Інститут економіки промисловості,
Інститут регіональних досліджень

E-mail:
RPokotylenko@gmail.com,
admin@econindustry.org.
Web: www.econindustry.org.
Web: iep.donetsk.ua

Адреса редакції:
вул. Панаса Мирного, 26,
Київ, Україна, 01011.
Тел.: (044) 280-80-72.
Моб.: (095) 291-03-11

Науково- редакційна рада:
АМОША О.І. (голова редакційної ради, акад. НАН України. Інститут економіки промисловості НАН України), ГЕЄЦЬ В.М. (акад. НАН України. Інститут економіки та прогнозування НАН України), ЛІБАНОВА Е.М. (акад. НАН України. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України), МАМУТОВ В.К. (акад. НАН України. Інститут економіко-правових досліджень НАН України), ВИШНЕВСЬКИЙ В.П. (акад. НАН України. Інститут економіки промисловості НАН України), МАКОГОН Ю.В. (д.е.н., проф. Донецький національний університет), ДЕМЕНТЬЄВ В.В. (д.е.н., проф. Фінансовий університет при Уряді Російської Федерації), ПОГОРЛЕЦЬКИЙ О.І. (д.е.н., проф. Санкт-Петербурзький державний університет, Росія), МАЙБУРОВ І.А. (д.е.н., проф. Уральський федеральний університет ім. першого Президента Росії Б.М. Єльцина, Росія), ПАЙОНК К. (д.е.н., проф. Економічний університет в Познані, Польща)

Редакційна колегія:
ВИШНЕВСЬКИЙ В.П. (головний редактор, акад. НАН України. Інститут економіки промисловості НАН України), БУЛЄЄВ І.П. (заст. головного редактора, д.е.н., проф. Інститут економіки промисловості НАН України), ПОКОТИЛЕНКО Р.В. (заст. головного редактора, відповідальний редактор, к.е.н. Інститут економіки промисловості НАН України), ХАРАЗІШВІЛІ В.М. (д.е.н., проф. Інститут економіки промисловості НАН України), ЛЯШЕНКО В.І. (д.е.н., проф. Інститут економіки промисловості НАН України), НОВІКОВА О.Ф. (д.е.н., проф. Інститут економіки промисловості НАН України), АЛЕКСАНДРОВ І.О. (д.е.н., проф. Одеський національний політехнічний університет), ЛЕПА Р.М. (д.е.н., проф. Інститут економіки промисловості НАН України), КУЗЬМЕНКО Л.М. (д.е.н., проф. Інститут економіки промисловості НАН України), АНТОНЮК В.П. (д.е.н., проф. Інститут економіки промисловості НАН України), ЗАЛОЗНОВА Ю.С. (д.е.н., ст.н.с. Інститут економіки промисловості НАН України), ЗЕМЛЯНКІН А.І. (к.е.н. Інститут економіки промисловості НАН України), ЗБАРАЗСЬКА Л.О. (к.е.н. Інститут економіки промисловості НАН України), ГАРКУШЕНКО О.М. (секретар редакційної колегії, к.е.н. Інститут економіки промисловості НАН України).

Статті для публікації в науково-практичному журналі відбираються на умовах конкурсу, за результатами внутрішнього та зовнішнього рецензування. Відповідальність за достовірність фактів, дат, назв, власних імен, даних, цитат несуть безпосередньо автори статей. Редакція може не поділяти висловлені в статтях думки та висновки, що не покладає на неї ніяких зобов'язань. Передруки і переклади дозволяються лише за згодою автора та редакції. Матеріали друкуються мовою оригіналу.

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту економіки промисловості НАН України
(протокол № 3 від 29.03.2016 р.)
© Інститут економіки промисловості НАН України
© Економіка промисловості, 2016

ЗМІСТ

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ

Сембер С.В., Стойка В.С., Легеза Н.Е. Ісламські банки: особливості функціонування та розвитку.....5
Матюшин О.В., Аборчі О.В. Національні банки розвитку як інструмент забезпечення неоіндустріального зростання.....17
Матюха В.В., Сухіна О.М. Щодо питання перспективи сталого розвитку вітчизняної сфери надрокористування.....43
Гаркушенко О.М. Особливості екологічного регулювання економіки в країнах BRICS та ЄАЕС: загрози та можливості для України.....53

ПРОБЛЕМИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ

Булєєв І.П., Солод М.А. Проблеми капіталізації металургійних підприємств у сучасних умовах.....73

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ І ВИРОБНИЧИХ КОМПЛЕКСІВ

Сердюк О.С. Оцінка ефективності інвестиційних проектів з ліквідації вугледобувних підприємств, реалізованих на основі державно-приватного консорціуму.....83

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ

УДК 336.711:330.341.424

Степан Васильович Сембер,
канд. екон. наук, доцент, директор
Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України;
Вікторія Степанівна Стойка,
канд. екон. наук, доцент;
Легеза Неля Емерихівна
Ужгородський національний університет, Ужгород

ІСЛАМСЬКІ БАНКИ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ

Термін «ісламська фінансова система» є порівняно новим у науковому обороті, оскільки з'явився в середині 1980-х років. Часто під даним поняттям розуміють фінансову систему, в якій не передбачено отримання процента. Однак принципи ісламських фінансів є значно ширшими, ніж відмова від позикового відсотка. Правила ведення банківської справи у мусульманських країнах засновані на шаріаті, тобто сукупності правил та законів, які стосуються управління економікою, соціальних, політичних, культурних аспектів ісламського суспільства. Шаріатським правом також забороняється укладання аморальних угод і схвалюється соціальна справедливість, яка забезпечується шляхом розподілу ризиків і доходності, та здійсненням соціальних інвестицій. Це такі необхідні етичні та моральні гарантії, які відсутні в сучасній традиційній банківській системі.

Специфіку функціонування ісламського банкінгу досліджували такі вітчизняні вчені, як В. Вишневський, О. Вишневська, У. Байрам, О. Галицька, О. Заруцька, В. Корнеєв, В. Кремень, І. Москаленко, О. Чугаєв, А. Чередниченко, І. Шамова. Зокрема, В. Вишневський та О. Вишневська [1] звертають увагу на такі інституційні особливості ісламських банківських установ, як недопущення лихварства та заборона позикового відсотка. У. Байрам [3] розглядає специфіку діяльності ісламських банків та перспективи їх розвитку в Україні. В. Кремень і І. Москаленко [9] описують діяльність ісламських банків та їх входження на фінансові ринки європейських країн. Стаття О. Чугаєва та А. Чередниченка [11] присвячена дослідженню фінансових інструментів ісламського банкінгу. І. Шамова [15] обґрунтовує особливості операцій ісламських банків.

Незважаючи на активацію уваги до специфіки ісламського банкінгу, обмеженою є кількість наукових публікацій, у яких розглядаються особливості становлення та розвитку ісламських банківських установ, їх роль у соціально-економічному розвитку країн та місце у світовій фінансовій системі. Зважаючи на бурхливий розвиток мусульманських банків у всьому світі, вивчення властивостей функціонування ісламського банкінгу є актуальним та становить важливий теоретичний і практичний інтерес.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей становлення та розвитку ісламських банків у світовій фінансовій системі.

© С.В. Сембер, В.С. Стойка, Н.Е. Легеза, 2016

Історія ісламської банківської справи починається з перших днів появи ісламу. Найбільш важливою подією, яка привела до виникнення ісламських банків, стала поява вчення пророка Мухаммеда про заборону ріби (відсотка). Пророком засуджувались ті, хто займався кредитуванням і давав позику під відсоток. Із часів появи ісламської цивілізації існували такі операції, як обмін валюти, грошові перекази та використання чеків. Втім, на відміну від звичайних банків, що розвивались паралельно з відродженням європейської торгівлі у XIII ст., ісламська банківська справа не дістала свого розвитку, оскільки функції фінансових інститутів взяли на себе фізичні особи. У результаті розвитку торгівлі та колоніалізму мусульманські країни прийняли традиційну банківську систему, а банківська справа, яка зародилася в ранній період розвитку ісламу, перестала існувати [2].

Так зване «ісламське відродження», яке охопило весь мусульманський світ, стало поштовхом для створення ісламської банківської справи. Перші спроби організувати ісламський банк відносяться до 60-х років минулого століття, коли економіст Ахмад Аль Наджар у єгипетському місті Міт Гамр створив банк, у рамках якого виконувалися операції щодо збереження і накопичення коштів фізичних осіб і здійснювалось інвестування частки накопичених ресурсів на умовах, які виключали лихварство. Абсолютно скасовувались відсотки за грошовими операціями, але передбачалася участь у прибутку від укладених угод. Основний напрям роботи банку полягав у залученні коштів дрібних вкладників і створенні капіталу, що використовуються відповідно до принципів Шаріату. На жаль, на хвилі боротьби з ісламськими радикальними організаціями банк у 1967 р. був закритий. Але це був тільки перший етап у становленні ісламської банківської системи, яка в подальшому пройшла декілька етапів розвитку і досягла сучасного рівня [3, с. 207].

У 70-х роках XX ст. у багатьох мусульманських країнах відбулися політичні зміни, які дали поштовх легалізації ісламських фінансових інститутів. На Близькому Сході почали законно функціонувати багато ісламських банків, зокрема, такі як Дубай Ісламік Банк (1975 р.), Файзел Ісламік Банк у Судані (1977 р.), Файзел Ісламік Банк у Єгипті (1977 р.), Бахрейн Ісламік Банк (1979 р.).

Дані зміни стосувалися і країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону, в яких проживало населення, що сповідувало іслам. Зокрема, Філіппінський Амана Банк був заснований у 1973 р. відповідно до президентського наказу як спеціалізований банківських інститут. Заснування цього банку стало поступкою філіппінської влади в реакції на повстання мусульман із вимогами задовольнити потреби економічної сторони життя мусульманського суспільства. Однак основним завданням цього банку стало будівництво і реконструкція в містах Мінданао, Сулу і Палаван на півдні країни.

У Малайзії дебют ісламської банківської справи відбувся в 1983 р. Першим ісламським фінансовим інститутом у Малайзії стала Ісламська Ощадна Корпорація за вкладами паломників, заснована в 1963 р. У 1969 р. ця організація була перетворена на Управління у справах паломників і Фондовий департамент, відомий зараз як Табунг Хадж. Ця організація діяла як фінансова компанія, яка інвестувала збереження паломників згідно із канонами Шаріату, але її роль була досить обмежена рамками небанківського фінансового інституту. Разом з тим успіх Табунг Хаджа сприяв відкриттю ісламського малайзійського банку Bank Islam Malaysia Berhard, який надає весь спектр ісламських банківських послуг.

Слід відзначити, що в цей період набули поширення ісламські фінансові інститути також і у тих країнах, де мусульмани проживали у складі населення в меншості. Так, у 70-х роках в Індії відбулось кількісне зростання безпроцентних заощаджень і кредитів на соціальні цілі. Ісламська банківська система (зараз – Ісламський Фінансовий Дім), заснована в Люксембурзі в 1978 р., продемонструвала західному суспільству приклад ведення ісламської банківської справи [4, с. 86]. Це був перший ісламський фінансовий інститут, створений у немусульманській країні. Після цього відбулося створення швейцарського Daral-Malal-Islami (1981 р.).

У подальшому в таких країнах, як США, Великобританія та Австралія, були створені різні фінансові установи, які надавали ісламські банківські послуги. У США сферу ісламського банкінгу представляли не тільки фінансові інститути, але й освітні заклади. Зокрема, Гарвардський університет проводив щорічні форуми щодо ісламського фінансування. Американський фінансовий дім ЛАРІБА (LARIBA), створений у 1987 р., став передовим ісламським фінансовим інститутом і вже функціонує в 35 штатах США. ЛАРІБА пропонує послуги шодо житлового кредитування, фінансування малого бізнесу та торговельного фінансування.

У Великобританії перший ісламський банк Islamic Bank of Britain розпочав свою діяльність 6 серпня 2004 р. При цьому припускалось, що 1,8 млн британських мусульман матимуть можливість здійснювати свої банківські операції в результаті створення даної структури.

В Австралії першим ісламським фінансовим інститутом став створений у 1989 р. Мусульманський Суспільний Кооператив Австралії (Muslim Community Cooperative Australia). Маючи стартовий капітал у сумі 22 300 австралійських доларів і всього 10 членів кооперативу, його сукупні активи зросли до 26 млн австралійських доларів, що означає щомісячний приріст близько 50 членів кооперативу [5, с. 49-50].

Сьогодні у світі функціонують ряд організацій, які сприяють розвитку ісламських фінансових інститутів. При цьому основним трендом у регулюванні ісламського банкінгу є стандартизація засобів управління і контролю. Ключову роль у розробці міжнародних стандартів і процедур у розвитку сектору в різних країнах відіграє Ісламський Банк Розвитку (ІБР). За сприяння ІБР у 1981 р. був створений спеціальний інститут для розвитку дослідницької діяльності та підготовки кадрів. ІБР був створений як міжурядова фінансова організація, членами якої є країни-учасниці Організації Ісламської Конференції. Офіційно свою діяльність банк розпочав у жовтні 1975 р. Сьогодні до складу ІБР входять 56 держав, завдяки яким сформовано капітал банку в розмірі 45 млрд дол. Місія ІБР полягає у підтриманні економічного та соціального прогресу в мусульманських країнах відповідно до законів ісламу. Тому основними напрямами його діяльності є сприяння співробітництву між ісламськими країнами, боротьба з бідністю, підвищення рівня освіти, підтримка науки та розвиток технологій, інвестиції в інфраструктуру банківського та фінансового секторів. У своїх операціях ІБР використовує ісламські фінансові послуги. Банком були засновані спеціальні фонди для фінансування певних видів діяльності, у тому числі фонди для допомоги мусульманським общинам у країнах, які не є членами організації ісламської конференції.

Існують також ряд інших організацій, які займаються розробкою стандартів ісламського банкінгу відповідно до вимог шаріату. До їх складу входять

AAOIFI, «The Islamic Finance Service Board» (IFSB), «The International Islamic Financial Market», «Council for Islamic Banks and Financial Institutions» (CIBAFI), «Arbitration and Reconciliation Centre for Islamic Financial Institutions». Крім того, «Міжнародний центр з управління ліквідністю» займається розвитком вторинного ринку ісламських цінних паперів і розробкою нових фінансових інструментів для ісламського фінансування, а «Міжнародне ісламське рейтингове агентство» – розвитком ісламського фінансового ринку, розробкою міжнародних стандартів ісламського банкінгу та присвоєнням рейтингу ісламським фінансовим організаціям [6; 7].

За різними даними сьогодні у світі нараховується близько 200 ісламських банків та низка інших ісламських небанківських фінансових інститутів. Провідні західні банки відкривають у себе ісламські підрозділи: «Чейз Манхеттен», «Голдмен Сакс», «Ай-Ен-Джі», «Джей Пі Морган» та ін. Американський банк «Сітібенк» уже тривалий час співпрацює з ісламськими банківськими структурами, вклавши близько 1 млрд дол. США у спеціалізовані ісламські фонди. Ще в 1997 р. «Сітібенк» заснував у Бахрейні своє повноважне відділення «Сіті Ісламік Інвестмент Бенк» з капіталом 20 млн дол. США. Спеціальні ісламські департаменти відкривають також великі світові банки – «Дойчебенк» і HSBC. Послугами ісламських банків користуються такі транснаціональні гіганти, як «GeneralMotors», «IBM», «Alcatel», «Daewoo» та ін. [8].

Таким чином, розвиток ісламського банкінгу у світовій фінансовій системі характеризується кількома етапами. Зокрема, І. Москаленко та В. Кремень [8, с.10] виділяють такі етапи становлення та розвитку ісламських банків: зародження, спроба відновлення, становлення, розширення діяльності та вихід на фінансові ринки неісламських країн (див. таблицю).

У сучасному світі «згідно з Кораном» формується відносно невелика кількість світового фінансового капіталу: від 700 млрд до 1 трлн дол. США. Такими ресурсами оперують близько 500 великих фінансових компаній, які, власне, і називаються ісламськими банками. Сектор ісламського фінансування є таким, що найбільш стрімко розвивається у глобальній фінансовій системі: він збільшується на 15-20% щорічно. Згідно з оцінками експертів Управління ісламських фінансових послуг Малайзії, ісламська фінансова індустрія у 2015 р. може збільшити свої активи до 2,8 трлн дол. [10].

На сьогодні світовими лідерами ісламського банкінгу є такі країни [10; 11, с. 14]:

Іран, де взагалі немає банків західного типу. У 2009 р. на іранські банки припадало 40% загальних активів 100 найбільших ісламських банків, а Bank Melli Iran вважається найбільшим з них. На Іран припадає 235 млрд дол. США ісламських фінансових активів;

Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати, на які припадає більше половини ісламських банківських активів країн Ради зі співробітництва країн Перської затоки;

Бахрейн, де сконцентровано найбільшу кількість ісламських банків – 35;

Малайзія, яка вважається інноваційним центром мусульманського фінансового світу і випереджає в розвитку цієї сфери країни Перської затоки практично на десятиліття;

Великобританія, де проживають понад 2 млн мусульман і яка стала ісламським фінансовим центром на Заході (перший у Європі ісламський банк Islamic Bank of Britain відкрився в Лондоні ще в 2002 р.).

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

Таблиця

Особливості становлення та розвитку ісламських банків [1]

Період	Роки	Характеристика
Зародження	VIII–X ст.	Широко застосовувалися платіжні засоби (на кшталт векселів, кредитних листів тощо)
	XII–XIII ст	Розвинена торгівля. Широкі операції з видачі грошових позик здійснювалися лихварями. Відсоток на видані кошти сягав 100-150%, що призводило до масового закріпачення населення
Спроба відновлення	60-ті роки XX ст.	Спроба створити першу фінансову ісламську установу у Єгипті Ахмадаан-Наггара провалилася, оскільки в банк було вкладено тільки 4% населення
Становлення	70-ті роки XX ст.	Здобуття мусульманськими країнами незалежності, різке зростання цін на нафту та ісламське становлення спричинили розвиток ісламського бізнесу, зокрема, банківської системи. Створення першого комерційного банку Nasser Social Bank. У 1975 р. з'явився перший міжнародний фінансовий інститут, який функціонує відповідно до принципів ісламу, – Ісламський банк розвитку
Розвиток	80-90-ті роки XX ст.	Банки пропонують ісламське фінансування у багатьох європейських країнах. Також цей етап характеризується збільшенням кількості фінансових установ та розширенням спектру їх послуг
Розширення діяльності та вихід на фінансові ринки неісламських країн	З 2000 р.	Відбувається стрімке збільшення кількості відділень та вихід ісламських банків на нові ринки, зокрема, європейських країн. Запровадження нових видів діяльності, наприклад, емісія та обіг ісламських облігацій, яких ще декілька років тому не існувало. Приріст активів у цьому періоді в середньому складав 20% щорічно. Послугами ісламських банків користуються такі транснаціональні корпорації , як «General Motors», «IBM», «Alcatel», «Daewoo»та ін.

[1] Джерело інформації: [9, с. 10].

Термін «ісламська банківська справа» означає ведення банківських операцій відповідно до принципів ісламу. У своїх проповідях, покладених в основу Корана, а також висловлюваннях, відомих як «хадіси», пророк Мухаммед чимало уваги приділяв фінансово-економічним питанням. У результаті повноцінною категорією економіки стала справедливість. Філософія і цілі діяльності ісламських банків узгоджуються з принципами ісламського бізнесу, закріпленого в Корані та Хадісах. Згідно з даними вчень ісламські ділові агенти повинні займатися дозволеним, законним бізнесом, а всі їх операції мають бути побудовані на принципах чесності, справедливості й рівності. Отримане багатство має спрямовуватися на допомогу тим, хто його потребує. Саме через це правила поведінки мусульман у даній сфері мають специфічні для європейця параметри. Головним принципом і відмінністю ісламської банківської системи є виключення з усіх фінансових операцій позикового відсотка. Крім того, мусульманину заборо-

нено навмисне йти на ризик і укладати угоди в умовах невизначеності, тобто мати справу з ф'ючерсами, опціонами чи купляти майбутній урожай.

Основна ідея роботи ісламського банку полягає в тому, що оскільки гроші – це не товар, то вони не можуть збільшуватися тільки через те, що були надані у вигляді позики. Фактично всі операції у фінансових установах, які працюють за принципами шаріату, здійснюються на основі розподілу відповідальності та пайової участі обох сторін – тієї, яка бере позику, і тієї, яка надає позику. Тобто кредитор може розраховувати на отримання доходу тільки якщо гроші, вкладені в економіку, створили реальну додану вартість. Нагорода банку або вкладника не є гарантованою, а є похідною від прибутку бізнесу. Природно, що банк відкриває рахунки, на яких акумулює кошти вкладників, і ними фінансує підприємців. Однак замість сплати традиційного відсотка підприємець ділить отриманий прибуток з банком, а той, у свою чергу, – з вкладником. Очевидно, що за такого стану речей ісламські банки абсолютно зацікавлені в успішності справи боржника та одержанні ним прибутку, а тому обирають позичальників з максимальною ретельністю. Мусульманський банкір приймає рішення про надання кредиту в першу чергу на основі вивчення перспектив проекту, який пропонується для реалізації, а також ділових якостей позичальника. При цьому ісламські банки не вимагають від клієнта надання застави [8].

Отже, ісламська банківська система, як і будь-яка інша, націлена на отримання прибутку, але головна її відмінність – це методологія і відповідність законам шаріату. Існує визначений набір правил, як саме отримувати прибуток. Фундаментальна відмінність і основний принцип ісламського банку – це взаємний розподіл як витрат і ризиків, так і доходів. У той час як у традиційній системі основний принцип – «гроші роблять гроші». Немає жодних спекуляцій, а прибуток залежить від того, в який сектор вкладено грошові ресурси і яку частку активів вкладник має право вимагати. Тому є три головні цінності в системі ісламського банку [12]:

1) розвиток підприємництва і підприємницьких якостей;

2) розвиток торгівлі та комерції;

3) здатність принести користь усьому суспільству.

Існують деякі заборони в ісламському банкінгу, пов'язані із законами шаріату:

лихварство або позики під відсотки;

заробіток на азартних іграх;

спекуляції на ринку;

гроші ісламських банків не можуть бути використані в аморальних цілях (торгівля наркотиками, торгівля алкоголем тощо).

Ісламські банки достатньо широко займаються інвестуванням коштів у виробничу сферу, в тому числі й національну промисловість, попередньо проводячи всебічний аналіз інвестиційного проекту, контролюючи перебіг його реалізації, а потім і діяльність створеного за допомогою кредиту підприємства. Це особливо важливо, оскільки на перехідному етапі велика частка некредитоспроможних клієнтів, які мають підприємницький потенціал, але обмежені у стартовому фінансовому капіталі. Традиційні банки, як правило, не розглядають такі проекти, навіть якщо це дуже гарна ідея, яка приноситиме в майбутньому високі прибутки. Ісламські способи фінансування дають можливість підприємцям, використовуючи свої професійні навички, організувати приватний бізнес.

Таким чином, ісламський банкінг потребує від фінансових інститутів безпосередньої участі в ризиках проекту, що фінансується, і передбачає розподіл при-

бутків та збитків за проектом з позичальником грошових ресурсів. Такі вимоги стимулюють ісламські банки приділяти велику увагу оцінці ризиків, пов'язаних із реалізацією майбутнього проекту, та здійснювати моніторинг використання позикових коштів. На відміну від західних банківських установ, принципи ісламського банкінгу встановлюють жорстку дисципліну, що призводить до відсутності безвідповідального кредитування та дозволяє суттєво знизити кредитні ризики [13].

Усі ісламські фінансові інструменти побудовані таким чином, щоб виконати вказані умови і в той же час отримати прибуток від своєї діяльності. Традиційний банк, по суті, купляє і продає кошти, отримуючи вигоду за рахунок позикового відсотка. Ісламський банк переводить кредитну основу фінансового бізнесу на інвестиційну.

Банк відкриває рахунки, де акумулюються грошові ресурси вкладників, якими потім фінансує підприємців. Втім замість традиційного відсотка підприємець ділить отриманий прибуток з банком, а той, в свою чергу, – з вкладником. Головний принцип такий: винагорода банку або вкладника не є гарантованою, а виникає як похідна від прибутку бізнесу. Таким чином, з економічного обороту повністю виводиться основа традиційної банківської системи – позиковий відсоток. Головний принцип роботи ісламського банку полягає в тому, що оскільки гроші не є товаром, вони не можуть збільшуватися тільки тому, що були надані у вигляді позики. Відповідно, кредитор може розраховувати на дохід тільки якщо гроші, вкладені в економіку, створили реальну додану вартість. Саме тому традиційні кредити та депозити, на які нараховуються відсотки, в ісламському банкінгу поза законом.

Замість традиційних банківських та інвестиційних продуктів в ісламському світі існує цілий ряд власних специфічних форм.

«Мушарака» – це спільна реалізація проекту банком і підприємцем. Фактично йдеться про специфічний вид проектного фінансування. При мушараці банк здійснює фінансування, не пов'язане з отриманням відсотка, а бере участь у розподілі прибутку. Розподіл прибутку здійснюється таким чином: визначена частка виділяється партнеру в оплату за його роботу, управлінський досвід чи іншу участь у проекті. Частина, яка залишилася, розподіляється між партнером і банком, який надав фінансування, у співвідношенні, пропорційному вкладу кожного учасника. При збитках втрати розподіляються також пропорційно участі у фінансуванні.

«Мудараба» – це угода, згідно з якою клієнт банку передає гроші банку для наступного їх вкладення у визначений проект або вид діяльності. Прибуток, отриманий у результаті реалізації проекту, розподіляється в обумовленій пропорції. Ця операція являє собою аналог пасивної банківської операції – залучення грошових ресурсів. Але ісламська унікальність полягає в тому, що клієнт точно знає, куди будуть спрямовані його гроші [14].

«Мурабаха» – це такий вид операції, коли банк надає кошти на придбання товарів, спочатку купуючи їх для свого клієнта, а потім перепродуючи їх своєму клієнту за вищою ціною. Така операція вважається законною з точки зору ісламського права, тому банк на термін від купівлі до перепродажу вважається єдиним власником майна. З такої точки зору послуги ісламських банків відрізняються від послуг неісламських банків, які просто кредитують клієнта на купівлю товарів [15, с. 197].

До інших операцій, характерних тільки для ісламського банкінгу, належать [14]:

«іджар» – довгострокова оренда, аналог лізингової операції;

«салям» – авансове фінансування, переважно в аграрному секторі;

«іджарва-іктина» – угода, відповідно до якої клієнт отримує право викупити раніше взяте в оренду обладнання;

«закат» – обов'язковий податок (2,5%), яким відповідно до Корану оподатковується власність заможних мусульман і спрямовується на забезпечення бідних верств мусульманського суспільства;

«кард-аль-хасан» – безвідсоткова позика. Банк надає особі чи організації безвідсоткову позику, яка буде повернена в обумовлений термін. Банк може виділити безвідсоткову позику уряду чи організації для здійснення суспільних проектів (будівництво заводів, фабрик, доріг тощо);

«бей-бі-сілаа» – форвардна угода, за якої покупець платить частково авансом за товари.

На особливу увагу заслуговують так звані «сукуки» (безпроцентні ісламські облігації). Дані облігації є своєрідними проміжними інструментами комерційного банкінгу і ринку цінних паперів. Їх випуск з технічної точки зору аналогічний випуску традиційних цінних паперів, але відмінність полягає в тому, що ісламські облігації структуруються відповідно до принципів шаріату і дана структура має бути підтверджена та ухвалена радником шаріату. Як і при видачі кредиту, при інвестуванні в ісламські цінні папери у список емітентів не включаються компанії, діяльність яких заборонена ісламом [8].

Крім того, в ісламській банківській системі існують специфічні обмеження [3, с. 209]:

«Ріба» (дослівно «лихва») – заборона на позиковий відсоток з боргу, тобто будь-яка виплата, що перевищує наданий кредит. У зв'язку з цим гроші не сприймаються як самостійний товар, а лише як міра вартості товарів.

«Гарар» (дослівно «небезпека», «вводити в оману», «ризикувати») – заборона на навмисний ризик, який виходить за межі необхідного. Заборона «гарару» не означає заборону на будь-які економічні ризики.

«Майсир» (азартна гра) – отримання прибутку випадково. Відповідно це і угоди з забороненими товарами, послугами (класичне страхування, свинина, алкоголь, тютюн, азартні ігри тощо).

«Бай ал-Калібіал-Калі» – продаж боргу за борг. Наприклад, продаж форвардного контракту з відстрочкою платежу за нього, тобто банк продає цінний папір за умови сплати після настання строку виконання зобов'язань по ньому.

Таким чином, принципи роботи ісламських банків зовсім не протидіють принципам ринкової економіки, і, відмовляючись від отримання відсотка, працювати на благодійних началах вони не прагнуть. При цьому кожен ісламський фінансовий інститут обов'язково має релігійних радників, які формують шаріатську наглядову раду. До функцій цього органу належать сертифікація дозволених фінансових інструментів, підрахунок та сплата закяту, перевірка банківських операцій на предмет їх відповідності шаріату, а також розробка рекомендацій щодо розподілу доходу та витрат між інвесторами і банком. Існують ще централізовані органи, які контролюють відповідність діяльності ісламського банку нормам шаріату.

Окрім дотримання ісламських правил та законів, ісламські банки мають бути конкурентоспроможними на ринку банківських послуг та мати можливість задовольняти банківські потреби мусульман. Серед основних характеристик, які відрізняють ісламський банк від традиційного, можна виділити такі [5, с. 112]:

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

1) ісламські фінансові інститути повинні повністю відповідати віросповіданню і не брати участі в угодах, які містять елементи «ріби» та іншої діяльності, забороненої Ісламом;

2) ісламські фінансові інститути повинні виявляти турботу та глибоке розуміння, коли їх клієнти стикаються з фінансовими труднощами;

3) максимізація прибутку не повинна стати головною метою ісламських фінансових інститутів, їх метою мають бути соціально-економічний розвиток та викорінення жебрацтва;

4) діяльність ісламських фінансових інститутів має бути більш прозорою. Таким чином, щоб вкладники були повідомлені про те, як використовуються їх гроші і яким чином вони отримують прибуток. Дотримання прозорості при видачі фінансування дозволить уникнути використання клієнтів у своїх інтересах;

5) ісламські фінансові інститути повинні надавати послуги всьому населенню, незалежно від типу клієнтів та їх статусу;

6) ісламські фінансові інститути при знятті оплати повинні виходити із фактичної вартості витрат, зазнаних при наданні послуг.

Більшість ісламських банків у всьому світі чутливі у питаннях соціальної відповідальності, що відповідає цілям створення таких фінансових інститутів, які мають моральні та матеріальні мотивації. Соціальні заходи, які проводяться банками, вказують на те, що вони звикли виконувати свої зобов'язання і стараються закріпити соціально-економічне становище мусульман. Незважаючи на те що деякі ісламські банки можуть відкрито не заявляти про свою соціально орієнтовану позицію, їх діяльність говорить сама за себе.

Серед ісламських банків, відомих своєю соціальною активністю, можна виділити Ісламський банк Йорданії (Jordan Islamic Bank), Ісламський банк Бангладеш (Islami Bank Bangladesh) та Сошіал Інвестмент банк (Social Investment Bank), Банк Муамалат Малайзія (Bank Muamalat Malaysia).

Закони про створення Йорданського ісламського банку чітко встановлюють соціальну роль банку, яка полягає в укріпленні зв'язків і співробітництва в суспільстві шляхом:

1) надання благодійних кредитів тим, хто їх потребує, з тим, щоб позичальники були незалежними або могли виконати певні фінансові зобов'язання;

2) створення й адміністрування фондів чи спеціальних заощаджень для різних благодійних соціальних цілей;

3) інших різних соціальних заходів, які належать до вищевказаних цілей.

Згідно із встановленими правилами Йорданський ісламський банк провів різні соціальні заходи і зазначив їх у своїй річній фінансовій звітності. Банк виділив пожертви мечетям як призи за вивчення Священного Корану, комітетам закяту та іншим благодійним організаціям. Йорданський ісламський банк також підтримує інші різні соціальні заходи, включаючи освіту, гуманітарну допомогу всередині та за межами країни, а також допомогу іншим благодійним організаціям.

Ісламі Банк Бангладеш продемонстрував неймовірну готовність до виконання соціальної ролі з моменту створення. Це відповідає цілям його створення. Для закріплення своєї соціальної діяльності Ісламі Банк Бангладеш створив організацію під назвою «Ісламі Банк Фаудейшн». Цей Фонд розподіляє фінансову допомогу тим, хто її потребує, в рамках різних програм, таких як програми формування доходу, програми з охорони здоров'я та медичні, програми гуманітарної допомоги, освітні програми, програми релігійного просвітництва. Даний Фонд створив шість сучасних лікарень, два сервісних центри та п'ять професійних навчальних

закладів. Крім того, реалізує програми з розвитку людських ресурсів шляхом надання людям навичок у конкретних сферах з тим, щоб покращити їх економічне становище і якість життя. Фондом також був створений спеціальний інститут, який здійснює релігійне та моральне виховання мусульман.

Соціальні програми, які проводяться даним банком, були розглянуті іншими ісламськими банками в Бангладеш. Наприклад, основні напрями діяльності Сошіал Інвестмент банк, який було створено в 1995 р., спрямовані на благополуччя суспільства в Бангладеш. Цей банк працює в напрямі розвитку різних секторів у Бангладеш, у тому числі модернізації управління суспільними організаціями, таких як мечеті, коледжі, вакуфні установи та інші благодійні організації. Крім того, банк робить доступним фонд соціальних заощаджень, який повинен надавати допомогу бідним та тим, хто її потребує. Джерела фонду – річний прибуток банку та громадські внески.

Соціальна діяльність Банку Муамалат Індонезія здійснюється через фонд Байтульмаал Муаламат, який розробив різноманітні програми, такі як B-Community, B-Care, B-Smart iB-BMT. Через програму B-Community зусилля спрямовуються на розробку самодостатності суспільства і сприяння в досягненні суспільного благополуччя. Програма B-Care полягає в наданні допомоги постраждалим у результаті стихійного лиха, такого як пожежі та повені, а також тим, хто страждає від інших трагедій людства, зокрема, війн, голоду і хвороб. Освітня допомога у вигляді стипендій (сплата повного року навчання) для студентів приватних і державних університетів поширюється через програму B-Smart. B-BMT програма – програма мікрофінансування, спрямована на підвищення розвитку мікропідприємств. Допомога, як правило, надається у вигляді оборотного капіталу та обладнання [5, с. 313-314].

Таким чином, ісламські банки проникли на фінансові ринки і зуміли зайняти свою нішу у світовому інвестиційному процесі. Але разом з тим слід зазначити, що успіх ісламських банків забезпечений завдяки створенню надлишків фінансових ресурсів у нафтоекспортних арабських країнах та потужній підтримці державою ісламської ініціативи. Крім того, потужним фактором було те, що ісламські банки виступили з ідеєю кредитування на умовах взаємної участі в прибутках у період глобального попиту на кредити. Це гарантувало зацікавленість ісламських банків у кінцевому результаті своєї діяльності, на відміну від звичайних банків, які орієнтуються тільки на отримання власного прибутку. Саме ці обставини дозволили ісламським банкам стати активними учасниками на світовому фінансовому ринку, незважаючи на певну специфіку здійснюваних ними операцій та труднощі їх адаптації до міжнародної практики.

Для України модель ісламського фінансування є потрібною та перспективною для розвитку. Зокрема, ще в 2012 р. президент Асоціації українських банків О. Сугоняко [16] зазначав, що «…зараз час вимагає шукати аналог ісламського банкінгу у формі православного чи християнського банкінгу. В Україні цю ідею не розглядають. А варто було б цим зайнятися…». У сучасних реаліях соціально-економічного розвитку нашої держави ісламський банкінг може стати ефективним інструментом для реалізації суспільно важливих проектів. Основу ісламського фінансування становлять принципи довіри, поваги, розподілу ризиків, дотримання взятих на себе зобов'язань та справедливого розподілу прибутку. Саме тому ісламські фінансові інститути чітко знають, куди спрямовуються їх ресурси, в якій кількості та для яких цілей викори-

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

стовуються. Відповідно, ризик при реалізації інвестиційного проекту є мінімальним. Даний механізм фінансування дозволяє знизити вартість залучених ресурсів для здійснення проектів. Крім того, ісламські банківські установи орієнтуються в першу чергу на фінансування інфраструктурних проектів та боротьбу з бідністю. Для нашої держави зараз надзвичайно актуальними є розвиток не тільки економічної, але й соціальної сфери. За відсутності бюджетної підтримки фінансування суспільних проектів традиційними комерційними банками є складним. Натомість ісламський банкінг базується на духовних та гуманістичних цілях, що проявляється у фінансуванні освіти, медицини, надання благодійних кредитів та розвитку соціальної інфраструктури загалом.

Можливість застосування моделі ісламського фінансування в Україні є нелегким завданням. Зокрема, необхідно розробити відповідну законодавчо-нормативну базу, сформувати інституційне середовище, розширити рівень знань щодо специфіки ісламського банкінгу та підготувати фахівців-практиків у даній сфері. Вирішення вказаних проблем потребує тривалого часу та значних інтелектуальних зусиль.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальнішому вивченні особливостей та переваг ісламського банкінгу, а також можливостей застосування його інструментів у національному банківському секторі.

Література

1. Вишневский В.П. Рост исламской экономики в мире: институциональный анализ / В.П. Вишневский, Е.Н. Вишневская // Теоретическая экономика. – 2013. – № 5. – С. 27-37.

2. Мирошник Е.Н. Исламские банки в социально-экономической структуре мусульманских стран [Електронний ресурс] / Е.Н. Мирошник. – Режим доступу: http://www.dissercat.com/content/islamskie-banki-v-sotsialno-ekonomicheskoi-strukture-musulmanskikh-stran#ixzz3OnAIN14s

3. Байрам У.Р. Исламские банки: особенности, перспективы развития в Украине / У.Р. Байрам // Экономика Крыма. – 2013. – №2 (43). – С. 206-209.

4. Абдрахманова Г.А. Исламский банкинг и его развитие в Казахстане / Г.А. Абдрахманова // Материалы V Междунар. науч.-практ. конф. «Настоящи постижения не Европейската наука 2009», 17-25 юни 2009 на иконимики. – София, 2009. – Том 1. – С. 82-86.

5. Исламские финансы и банковская система: философия, принципы и практика: монография. – Казань: ЛИНОВА-МЕДИА, 2012. – 527 с.

6. Pellegrini M., Grais W. (2006): “Corporate governance and Shariah compliance in institutions offering Islamic financial services”, World Bank, Policy Research working paper No. WPS4054.

7. Pervez I. A. (1990): “Islamic Banking”, Arab Law Quarterly, Vol. 5, No. 4, pp. 259-281.

8. Галицкая О. Как работают исламские банки [Електронний ресурс] / О. Галицкая. – Режим доступу: http://umma.ua/ru/article/article/Kak_rabotayut_islamskie_banki/1626

9. Москаленко І.М. Особливості діяльності ісламських банків та їх входження на фінансові ринки європейських країн [Електронний ресурс] / І.М. Москаленко, В.М. Кремень. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua

10. Миловзоров А. Экономика по шариату избавит мир от кризисов [Електронний ресурс] / А. Миловзоров. – Режим доступу: http://www.utro.ru/articles/2012/06/27/1055 471.shtml

11. Чугаєв О.А. Ісламський банкінг та його фінансові інструменти в контексті концепції потенційної моделі фінансової системи / О.А. Чугаєв, А.В. Чередни-

ченко // Економічний часопис – XXI. – 2011. – № 3-4. – С. 13-16.

12. Спасет ли исламский банкинг экономику Украины? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dip-comment.com/expert.php?watch=338

13. В Украине кастет интерес к исламским финансовым учреждениям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://islam.in.ua/ua/tochka-zoru/v-ukrayini-zrostaie-zacikavlenist-islamskimi-finansovimi-ustanovami

14. Исламский банкинг: специфика и перспективы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://islamic-finance.ru/board/2-1-0-20

15. Шамова І.В. Особливості операцій ісламських банків / І.В. Шамова // Фінанси, облік і аудит. – 2010. – № 15. – С. 193-200.

16. Сугоняко О. Час вимагає шукати аналог ісламського банкінгу у формі православного чи християнського банкінгу [Електронний ресурс] / О. Сугоняко. – Режим доступу: http://glavred.info/archive/2012/04/23/084609-2.html

Надійшла до редакції 18.01.2016 р.

УДК 347.734

Алексей Валериевич Матюшин,
канд. экон. наук,
Алексей Визиевич Аборчи
Институт экономики промышленности
НАН Украины, Киев

НАЦИОНАЛЬНЫЕ БАНКИ РАЗВИТИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НЕОИНДУСТРИАЛЬНОГО РОСТА

Общая характеристика национальных банков развития

В структуре экономических систем большинства развитых стран можно найти особый финансовый институт, который именуется банком развития (БР) (development bank). Зачастую такие банки являются частью более обширной сети институтов развития в стране, представляя собой особый инструмент для реализации государственной экономической политики в той или иной отрасли или перспективном направлении. Фактически банк развития является результатом эволюции методов государственного управления экономикой в условиях развития рынка и капиталистической банковской системы с её преимущественно частным механизмом распределения кредитов в условиях рыночных несовершенств. Он выполняет дополнительные функции по обеспечению долгосрочного кредитования социально значимых проектов, реализация которых должна содействовать экономическому росту, модернизации экономики и др.

На основе анализа имеющихся публикаций по проблеме БР сделан вывод о том, что под термином «национальный банк развития» следует понимать финансовый институт, находящийся в полном либо частичном правительственном подчинении, основной целью которого является (а) аккумулирование и кредитное распределение финансовых ресурсов (на особых условиях), направляемых на реализацию масштабных средне- и долгосрочных проектов по техническому и технологическому обновлению реального сектора экономики, а также (б) ликвидация провалов рынка в части недофинансирования приоритетных, социально и экономически значимых для государства отраслей экономики.

Исследователи национальных БР (J. Luna-Martinez, C.L. Vicente [20], S.G. Lazzarini, A. Musacchio, R. Bandeira-de-Mello [8], N. Fingermann [18], P.E. Roberts, Jr. [17], J. Thorne [19], L. Banda [21] и др.) сходятся во мнении, что появление данного типа банков исторически связано с реализацией регулятивной функции государства по устранению провалов на финансовых рынках. По своей экономической природе коммерческие банки не заинтересованы в финансировании высокорисковых долгосрочных проектов, имеющих ключевое значение для экономического развития. Следуя логике рынка, они в большей степени концентрируются на краткосрочных и среднесрочных инвестициях с высоким уровнем доходности. Стратегические и долгосрочные проекты, не гарантирующие большую прибыль, как правило, не интересны частным банкам, а потому требуется создание отдельного инструмента долгосрочного финансирования, который будет способствовать промышленному и экономическому развитию государства.

Целью настоящей статьи является дальнейшее углубление анализа функционирования национальных банков развития в контексте обеспечения неоиндустриального роста, разработка концептуальных положений по организации национального банка развития в Украине.

© А.В. Матюшин, А.В. Аборчи, 2016

Автор одной из классических работ, посвящённых банкам развития, W. Diamond [1], обращает своё внимание на то, что во многих странах банки развития создавались в качестве инструмента финансирования конкретных проектов. Они сыграли ключевую роль в послевоенном восстановлении экономики стран Западной Европы, а также помогли при осуществлении «большого скачка», приведшего к появлению новых индустриальных государств. Автор отмечает, что исходя из поставленных перед банком развития целей, эти институты в разных странах могут значительно отличаться друг от друга по собственности, сферам деятельности, проводимой политике и осуществляемым операциям. Вместе с этим W. Diamond констатирует, что обобщающим для них есть тот факт, что все они являются спонсируемыми правительством финансовыми учреждениями, направленными в первую очередь на предоставление долгосрочных кредитов в экономику.

Американский специалист в области банков развития N. Bruck [22] указывает на то, что появление БР связано с практической реализацией теорий и моделей экономического развития таких экономистов, как П. Розенштейн-Родан, А. Хиршман, А. Льюис, У. Ростоу, С. Фуртаду, Г. Зингер и др. Рост ВВП и национального дохода они напрямую связывали со сбережениями и капитальными инвестициями, объёмы которых в развивающихся странах практически всегда недостаточны. Перед правительством стоит задача мобилизовать дополнительные ресурсы для долгосрочного инвестирования, результатом чего должен стать самоподдерживающийся рост экономики. Эта идея легла в основу доктрин развития многих государств, а также способствовала созданию ряда крупных международных финансовых институтов, в частности МБРР.

Анализ исследований отечественных и зарубежных специалистов в сфере БР [1-14] показал, что нет и по-видимому, не может быть единой точки зрения в части того, каким должен быть состав и структура функций данного типа банков, так как они всегда подбираются индивидуально под задачи политики конкретной страны. Вместе с тем исследование мирового опыта позволяет сделать вывод о том, что целесообразно разделение функций БР на две большие группы: а) основные (первичные) функции и б) дополнительные (вторичные) функции. Их состав приведен на рис. 1.

В зависимости от текущего состояния и потребностей экономической системы, особенностей и результатов деятельности БР состав и структура функций БР, естественно, могут изменяться, обеспечивая гибкость и адаптируемость банка к смене условий внешней среды.

Исходя из наличия множества специфических особенностей национальных БР в отдельных странах, а также недостатка статистической информации о результатах их деятельности, не существует их единой общепризнанной классификации. Кроме того, национальные банки развития являются единичной частью более обширной классификационной группы – БР в целом. Последние, в свою очередь, бывают:

глобальными;
региональными;
субрегиональными;
национальными.

Первые три группы банков относятся к т.н. «многосторонним» БР, в создании которых принимает участие несколько государств, а сама деятельность банка может охватывать множество сфер социально-экономической жизни людей в разных странах. Многосторонние БР подразделяются на глобальные – выполняющие свои функции по всему миру, и региональные или субрегиональные –

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

Источник: [1; 5; 20].

Рис. 1. Структура функций национальных банков развития

концентрирующие своё внимание на развитии конкретной территории или небольшой группы государств. Так как объектом исследования в данной работе является деятельность исключительно национальных БР, из перечня рассматриваемых вопросов исключены проблемы и особенности функционирования многосторонних БР.

Сравнительный анализ БР позволяет установить, что в большинстве своём они являются полностью либо частично государственными финансовыми институтами. Доминирование государства в деятельности БР было характерно во время, когда в большинстве развитых стран эти банки только создавались – в середине XX века – в то время как на современном этапе большая часть этих банков полностью либо частично приватизированы и находятся в собственности ряда акционеров.

Такая ситуация обусловливает существование двух противоположных точек зрения относительно собственности и управления БР, в пространстве между которыми лежит весь спектр подходов к проблеме. На одной стороне находятся сторонники полного государственного участия, как в формировании, так и в управлении капиталом банка; другие же считают, что БР должен функционировать как полностью частная коммерческая структура, так как только это сможет обеспечить ему выживание и эффективность в рыночных условиях. Основ-

ная же часть авторов признают, что государство исторически было и должно сохранять ведущую роль в формировании стратегии деятельности БР, однако его роль должна быть определённым образом ограничена и уравновешена другими элементами управления, наделёнными широкими полномочиями.

В общей сложности в мире насчитывается более 550 БР разного типа [23], 32 из них являются глобальными или региональными. Таким образом, национальных банков развития в мире существует около 530, из них:

28,6% (152) в странах Латиноамериканского и Карибского региона;

27,7% (147) в Африке;

23,2% (121) в Азии и Тихоокеанском регионе;

9,2% (49) в Европе;

9,3% (47) на Ближнем Востоке.

Количество банков в разных регионах далеко не всегда отображает объёмы их операций. Например, несмотря на значительное количество БР в странах Африки, их активы на несколько порядков ниже, нежели в азиатских, европейских или американских БР.

Относительно активов и объемов операций национальных БР единой приведенной статистики также не существует. Наиболее обширные данные были собраны специалистами мирового банка J. Luna-Martinez и C.L. Vicente [20], которые провели анкетирование 90 БР в 61 стране по всему миру. Опубликованные данные позволяют определить суммарный объём активов и кредитного портфеля БР в региональном разрезе. Результаты представлены в табл. 1.

Таблица 1

Активы и кредитный портфель национальных банков развития по регионам мира, млрд долл. США

Регион	Активы	Кредитный портфель
Азия	747,4	606,4
Северная и Южная Америка	366,5	234,2
Африка	14,7	9,2
Европа и Центральная Азия	968,5	739,5
Ближний Восток и Северная Африка*	0,6	0,5

* В отчёте представлен только Оман.
Источник: [20].

Как видно из табл. 1, наибольшие объёмы активов и кредитного портфеля имеют азиатские и европейские БР. Несколько меньшие объемы операций у американских БР, которые, тем не менее, значительно больше, нежели у БР в Африке и на Ближнем Востоке. Стоит отметить, что исследование специалистами мирового банка проводилось в 2009 г., при этом часть опрошенных банков не предоставили требуемые данные.

Функции БР на практике реализуются посредством ряда инструментов финансирования. Так как сам БР является одним из инструментов реализации государственной политики, все его действия должны быть последовательно синхронизированы с другими правительственными интервенциями в экономику. Об этом, в частности, пишет W. Diamond, который отмечает, что проводимая государством монетарная и фискальная политика, может положительно повлиять на работу БР, при том что некоторые избирательные их элементы могут привести и к отрицательным для банка последствиям. Так, налоговая система может стимулировать или угнетать инвестиции путём

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

повышения или понижения налоговых издержек инвестиционного процесса. То же касается и денежно-кредитных условий, которые должны способствовать облегчению доступа банка к дешевым источникам финансирования [1].

Относительно инструментов и способов финансирования БР J. Luna-Martinez и C.L. Vicente приводят следующую статистику:

36% исследованных БР осуществляют свои операции в качестве кредиторов первого уровня ("first-tier"), т.е. одалживают средства непосредственно конечному потребителю;

12% являются кредиторами второго уровня ("second-tier") – кредитуют другие частные финансовые институты, которые впоследствии перенаправляют средства конечному потребителю кредита;

52% БР сочетают первые два вида инструментов.

Авторы также приводят результаты анализа сроков предоставляемых займов и перечня основных кредитных продуктов БР. Так, 25% БР применяют практику предоставления необеспеченных кредитов, направляемых на финансирование нематериальных активов, 41% банков предоставляют кредиты на запуск производств новых видов продукции, 52% – предоставляют синдицированные кредиты, 74% – предоставляют средне- и краткосрочные кредиты, 85% – предоставляют кредиты для пополнения оборотного капитала и 90% – предоставляют долгосрочные кредиты. При этом более 50% всех банков практикуют предоставление кредитов на льготной основе, формируя свои средства за счёт бюджетных ассигнований, а также средств мирового финансового рынка.

J. Luna-Martinez и C.L. Vicente акцентируют внимание на ряд специфических инструментов деятельности БР: 73% БР предлагают для своих клиентов гарантийные продукты, которые позволяют частично компенсировать потери возникающие у финансовых посредников. Помимо этого, 30% исследованных БР занимаются лизинговыми услугами, а 16% – предлагают услуги факторинга и секьюритизации активов.

В целом анализ имеющихся подходов к определению основных инструментов БР свидетельствует об отсутствии их единого и систематизированного перечня. Общий перечень основных групп инструментов, которые могут быть использованы национальным БР в процессе выполнения своих функций, представлен на рис. 2.

Классификация, представленная на этом рисунке рис. 2, предполагает группировку инструментов БР в зависимости от их назначения, сроков и типа. По назначению предлагается выделить инструменты привлечения и использования (финансирования) средств БР. Так, для привлечения и аккумулирования ресурсов банки могут использовать бюджетные ассигнования, внутренние и внешние займы, депозиты и другие средства клиентов, а также эмиссию собственных ценных бумаг и привлекать эмиссионные средства центрального банка. Основными инструментами для финансирования различных проектов могут быть кредиты первого и второго уровней, а также практика участия в создании других институтов и фондов.

По срокам инструменты БР традиционно подразделяются на кратко-, средне- и долгосрочные. Внутри этих подгрупп можно выделить льготные кредиты на пополнение оборотного капитала, кредиты МСБ, стартапам, финансирование переоснащения производства, льготные кредиты на выполнение стратегических проектов, финансирование создания национальных корпораций, синдицированные кредиты, покупка долгосрочных ценных бумаг и др.

Также выделяется группа финансовых и нефинансовых инструментов. В первую входят все виды кредитных и лизинговых операций, гранты, операции

Источник: [12; 14; 43].

Рис. 2. Классификация основных инструментов, применяемых национальными банками развития

по управлению активами, гарантирование и страхование кредитов и др. операции. Группа нефинансовых инструментов осуществления функций БР включает консалтинг, исследование и мониторинг рынков, публикацию и распространение полезной информации и др.

Относительно направлений, на которых концентрируется или должна концентрироваться деятельность БР, также не существует единообразия мнений. Некоторые исследователи соглашаются с тем, что основным приоритетом для банков должны быть промышленные активы [5; 15; 16]. Другие считают, что приоритетом для БР должен быть сектор малого и среднего бизнеса, который во многих странах является наиболее сильным звеном экономики [6; 19]. Существует точка зрения, согласно которой БР должны концентрироваться на рыночных провалах [10; 18; 19], что фактически означает выбор банком любого направления, которое будет способствовать достижению равновесия в том или ином сегменте рынка. К тому же процесс определения направлений деятельности БР всегда будет детерминирован государственными интересами, которые со временем могут значительно измениться.

Статистический анализ, проведенный уже упомянутыми специалистами мирового банка [20], продемонстрировал следующее распределение БР по секторам экономики (рис. 3):

Источник: [20].

Рис 3. Отрасли экономики, на которые направлена деятельность банков развития в мире

Как свидетельствует рис. 3, наибольший интерес для БР по всему миру представляют промышленность, сельское хозяйство и сфера услуг, на которые ориентируются 83, 84 и 86% банков соответственно. Сравнительно меньше внимания БР уделяют строительной сфере – 74%. Практически одинаковая часть банков нацелена на развитие энергетики и инфраструктуры – 66 и 65% соответственно. Наименьший процент БР отмечается в таких отраслях, как здравоохранение (48%), образование (45%) и добыча полезных ископаемых (43%).

Достижения крупнейших национальных банков развития

Национальные БР значительно отличаются друг от друга в разных странах. Существенно могут разниться не только направления финансирования, но и объёмы инвестируемых средств, которые формируют активы БР. В связи с этим влияние результатов деятельности БР на экономику колеблется в зависимости от того, какими активами располагает тот или иной банк. Рассмотрим результаты деятельности БР на наиболее успешных примерах.

Крупнейшим национальным БР в мире является Банк развития Китая (China Development Bank, CDB), активы которого превышают 1,5 трлн долл. США (8,4% к денежному агрегату М2 и 16,06% в ВВП КНР). Масштабы деятельности банка сопоставимы с экономикой отдельного государства и по своим показателям CDB занимает 24 место среди всех (в т. ч. и коммерческих) банков в мире (на 2013 г.) [2]. При этом стоит помнить, что CDB – это один из нескольких подобных институтов в Китае. Он входит в тройку т.н. «политических банков», куда также включены Экспортно-импортный

банк Китая и Банк сельскохозяйственного развития Китая. Именно эти структуры являются важнейшим инструментом экономической политики китайского правительства, которые изначально создавались для кредитования промышленного и сельскохозяйственного производства, а также высокотехнологичного экспорта и позволили китайской экономике в короткие сроки добиться значительного увеличения показателей своего развития. Деятельность CDB, как и других политических банков, подчиняется государственному совету КНР и через них средства перераспределяются в те отрасли, которые требуют дополнительных финансовых вливаний. Банк имеет 38 филиалов внутри страны и 2 зарубежных представительства, находящихся в России и Египте.

CDB является банком развития смешанного типа с доминированием операций первого уровня ("first-tier"). Основными получателями кредитов являются государственные холдинговые компании и корпорации. Банк участвует в паях предприятий, в которых нередко имеет контрольный пакет акций или же предоставляет средства на паевых принципах. CDB осуществляет кредитование экспорта, предоставляет льготные кредиты некоторым частным предприятиям, а также распределяет займы, направленные в КНР Всемирным банком и Азиатским банком развития.

CDB финансирует множество проектов, часть из которых далеко за пределами КНР. На рис. 4 представлена структура кредитного портфеля данного банка, из которого видно, что приоритетными направлениями для CDB являются общественная инфраструктура (17%) и автомобильные дороги (18%). Существенная часть средств также выделяется на железнодорожное строительство (8%), электроэнергетику (10%) и предприятиям нефтехимической отрасли (7%).

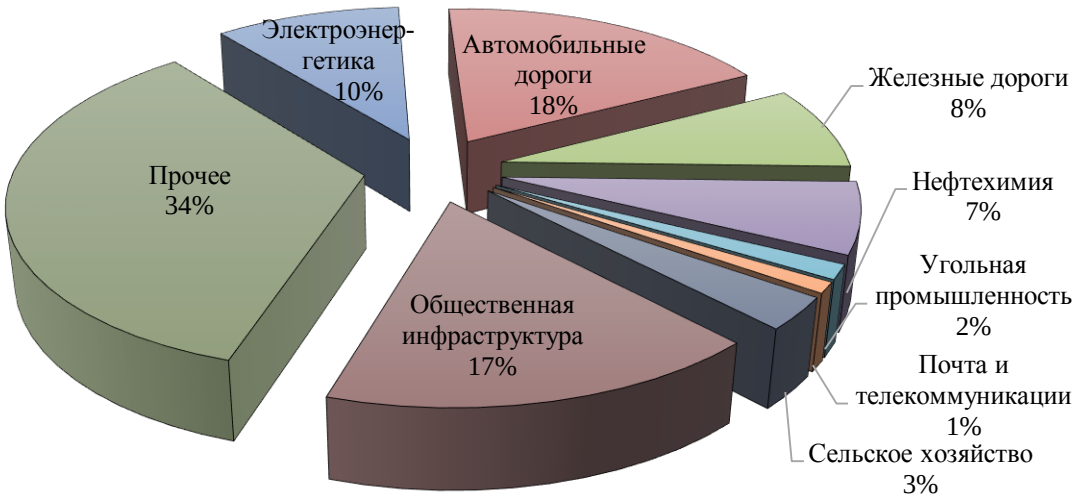

Источник: [24].

Рис. 4. Структура кредитного портфеля Банка развития Китая

При финансовом содействии CDB в Китае было реализовано множество проектов дорожного строительства. Банк участвует в национальной программе по реформированию железных дорог, в рамках которой тесно сотрудничает с Китайской железнодорожной корпорацией, предоставляя кредиты на закупку нового

подвижного состава, реализацию проектов строительства высокоскоростного железнодорожного сообщения и создание новых предприятий в этой сфере. При финансовом содействии банка, в частности, реализуются отдельные части проекта скоростной железной дороги «Пекин-Харбин», общая протяжённость которой составляет 1700 км. В 2014 г. на нужды железнодорожного строительства CDB выделил порядка 40 млрд долл.

Банк развития Китая активно вкладывает средства в энергетику. CDB финансирует проекты по строительству крупнейших в мире гидроэлектростанций, именуемых «Три ущелья», на реке Янцзы, учувствует в строительстве первой в мире АЭС 4 поколения в Шаньдуне, финансирует строительство самой большой в мире комбинированной солнце-гидроэлектростанции Longyangxia II530MW, а также участвует во множестве других подобных проектов. Также при финансовом содействии банка реализуются проекты в сфере урбанизации городов, сельском хозяйстве и других отраслях.

По масштабам деятельности мало кто может сравниться с CDB. Так, к примеру, другие крупные национальные банки развития в 2014 г. располагали такими активами (табл. 2):

Таблица 2

Активы крупнейших национальных банков развития

Название БР	Активы, млрд долл. США	Удельный вес активов в денежном агрегате М2	Удельный вес активов в ВВП
Банк развития Китая	1664,03	8,40%	16,06%
Банк развития Японии	136,19	1,33%	2,96%
Индонезийский банк развития	68,83	20,49%	7,75%
Корейский банк развития	253,91	13,35%	18,00%
Индустриальный банк развития Индии	52,06	3,39%	2,52%
Банк развития Бразилии	331,06	19,95%	14,11%
Банк развития Южно-Африканской Республики	0,36	0,15%	0,10%
Немецкий банк развития	596,46	18,72%	15,48%
Банк развития РФ (Внешэкономбанк)	52,96	7,21%	2,85%

Источник: [56].

В табл. 2 показаны не только абсолютные величины активов крупнейших мировых банков развития, но и их отношение к таким макроэкономическим показателям, как денежная масса (М2) и ВВП. Данные демонстрируют, что средний показатель отношения активов БР к агрегату М2 составляет 10,33% при минимальном значении в 0,15% (ЮАР) и максимальном в 20,49% (Индонезия). Средний показатель соотношения активов БР к ВВП составляет 8,87% при максимальном значении в 18% (Южная Корея) и минимальном в 0,1% (ЮАР).

Последний из перечисленных – Индустриальный банк развития Индии – является одним из наиболее старых в данном регионе. Он был создан в 1964 г. на основе соответствующего закона и изначально был дочерней структурой Резервного банка Индии – главного регулятора банковской системы в этой стране. Одна-

ко вскоре собственником банка стало индийское правительство, которое скорректировало его функции в соответствии с требованиями времени. К началу 80-х IDBI стал главным координатором институтов развития по модернизации промышленности, и эта функция во многом сохранилась в нём и на современном этапе [25].

В процессе реформирования и либерализации банковской системы IDBI был преобразован в акционерную компанию, что позволило банку приобрести более рыночные черты, способствующие достижению поставленных перед ним целей. Среди них одной из наиболее приоритетных является кредитование обеспечения деятельности государственных предприятий и стимулирование повышения их прибыльности, а значит, и сумы налоговых поступлений в бюджет. Для её достижения банк осуществляет финансирование модернизации и развития предприятий в таких отраслях, как: обрабатывающая, горнодобывающая, автомобильная, медицинская, пищевая, судостроительная промышленность; транспорт; здравоохранение; генерация и распределение энергии; гостиничное хозяйство; информационные технологии; исследования и разработки для создания промышленного роста и др. На основе одного из структурных подразделений IDBI в 1990 г. был учреждён Индийский банк развития малого предпринимательства (Small Industries Development Bank Of India – SIDBI). Его основной целью является финансирование и поддержка развития малого бизнеса, а также координация институтов в этой области. В 1992 г. был создан специальный фонд венчурного капитала, на основе которого в дальнейшем учреждено ещё 15 фондов для предприятий малого бизнеса и венчурных фондов [26].

Среди стран Латинской Америки крупнейший национальный БР функционирует в Бразилии. Именуется он Национальный банк экономического и социального развития Бразилии (Banco Nacional de Desenvolvimento Econômico e Social – BNDES) и в 2014 г. располагал активами более чем в 300 млрд долл. США. Банк является одним из крупнейших в Бразилии, представляя собой основной инструмент реализации промышленной и структурной политики правительства. Создан BNDES ещё в 1952 г. для финансовой поддержки и стимулирования развития инфраструктуры, а также сталелитейной промышленности. В дальнейшем сфера его деятельности расширилась, включив тяжелую промышленность и машиностроение, сырьедобывающие отрасли, энергетику, сельское хозяйство, то есть практически весь спектр базовых отраслей экономической системы. По мере роста масштаба операций на базе BNDES был создан ряд дочерних структур: BNDESPAR – компания по долевому финансированию; FINAME – компания по финансированию машиностроения; BNDES Limited, UK – компания по поддержке зарубежных бразильских предприятий; EXIM Brazil – компания по финансированию внешнеторговых операций.

При финансовом содействии Бразильского БР реализуются десятки проектов, ряд которых представлен в табл. 3.

Крупнейшим БР в Африке является Банк развития Южно-Африканской Республики (The Development Bank of Southern Africa – DBSA), который в 2012 г. располагал активами в 6179,10 млн долл. США. Банк создан в 1983 г. и также, как и многие, является одним из нескольких финансовых институтов развития в своей стране. Его основной целью деятельности является ускорение социально-экономического развития страны для повышения качества жизни людей. Для этого банк предоставляет финансовые и нефинансовые услуги и инвестиции в важнейшие отрасли экономики, концентри-

Таблица 3

*Проекты, реализованные Национальным банком экономического и социального развития Бразилии в 2014 г.**

Сектор экономики	Проект	Краткая характеристика	Сумма финансирования
Инфраструктура	Аэропорт Рио-де-Жанейро	Реконструкция главного аэропорта Бразилии, включающая его модернизацию, расширение зоны для пассажиров, мест стоянки самолётов, ремонт взлётно-посадочных полос и увеличение автостоянки	1,1 млрд браз. реалов
	Автомагистрали	Финансирование проектов, направленных на восстановление, поддержку эксплуатации, расширение мощности и пропускной способности дорог, а также повышение качества дорожных услуг	32 млрд браз. реалов в течение 30 лет
	Метро и железные дороги	Инвестирование в строительство железных дорог и линий в разных штатах, прокладка веток скоростного железнодорожного сообщения	92 млрд браз. реалов
Энергетика	Ветряные электростанции	Финансирование 19 проектов по строительству ветряных электростанций, суммарная мощность которых составляет 2150 МВт	580,8 млн браз. реалов
	Гидроэлектростанции	Участие в строительстве гидроэлектростанции Cachoeira Caldeirão на реке Арагуари	504,1 млн браз. реалов
Телекоммуникации	Zenvia	Компания, занимающаяся разработкой мобильных приложений и технологий для портативных устройств	35,5 млн браз. реалов
Нефть и газ	Программа "The Inova Petro"	Цель программы совместное финансирование проектов, направленных на развитие новых технологий в области нефтепереработки, финансирование освоения новых месторождений и поддержка бразильских нефтедобывающих компаний	185 млн браз. реалов
Медицина и биотехнологии	Программа "INDUSTRIAL HEALTH COMPLEX"	Банк активно финансирует исследования в области биотехнологий, разработке новых методов лечения сердечно-сосудистых заболеваний и развивает партнёрство с ведущими институтами страны	250 млн браз. реалов
Сельское хозяйство	Агротехнологии	Участие банка в предоставлении сельских кредитов, поддержке малого фермерства и реализации природоохранных программ	70 млн браз. реалов

Источник: [27].

руясь в основном на объектах экономической и социальной инфраструктуры. В течение 1990-х годов масштабы и деятельность DBSA существенно расширились. В стране был принят специальный закон, регламентирующий его деятельность, а также проведены дополнительные мероприятия по капитализации банка. Благодаря этому банку удалось выйти за пределы национальных границ и превратиться в один из ведущих финансовых институтов всей южной части африканского материка. На современном этапе банк продолжает наращивать объемы деятельности, открывая новые филиалы как внутри страны, так и за её пределами.

При этом сфера интересов банка помимо инфраструктурных проектов теперь также включает региональное и муниципальное кредитование, а также налаживание государственно-частного партнёрства.

В Европе крупнейшим финансовым институтом развития является Kreditanstalt für Wiederaufbau – Немецкий банк развития, основанный в 1948 г. Изначально он создавался в качестве инструмента реализации программ экономического развития и на данный момент основным заказчиком банка выступает Федеральное министерство экономического сотрудничества и развития Германии. Вместе с этим за годы своей деятельности KfW расширил географию своей деятельности на десятки стран Африки, Латинской Америки, Азии и Юго-Восточной Европы. Банк имеет представительства в более 70 странах мира с главным офисом во Франкфурте-на-Майне. В 2013 г. активы банка составили 464,8 млрд. евро, что является одним из самых высоких показателей в мире.

В табл. 4 приведены данные о средствах, выделенных в 2013 г. на развитие приоритетных для банка направлений.

Таблица 3

Средства, выделенные Банком развития Германии на финансирование проектов в 2013 г.

№ п/п	Направление финансирования	млн евро	удельный вес
1	Социальная инфраструктура и службы	1609	31%
1.1	Образование	257	5%
1.2	Здравоохранение	297	6%
1.3	Демографическая политика и программы, репродуктивное здоровье	110	2%
1.4	Водоснабжение, канализация и утилизация мусора	726	14%
1.5	Государство и гражданское общество	176	3%
1.6	Прочие сферы социальной инфраструктуры и службы	43	1%
2	Экономическая инфраструктура и службы	2906	55%
2.1	Транспортировка и хранение	202	4%
2.2	Энергетика и энергоснабжение	1461	28%
2.3	Финансы	1243	24%
3	Производственные отрасли	161	3%
3.1	Сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыболовство	160	3%
3.2	Промышленность, строительство, полезные ископаемые и горнодобывающая промышленность	1	0%
4	Другие	592	11%
5	Всего	5268	100%

Источник: [28].

Таблица демонстрирует, что приоритетными для KfW являются объекты социальной и экономической инфраструктуры, в то время как развитию производственных предприятий уделяется не столь значительное внимание. Банк вы-

деляет значительные средства на реализацию программ по защите климата и окружающей среды, в сфере здравоохранения, энергоснабжения, образования и др.

На пространстве СНГ наибольшие активы и масштабы деятельности имеет российский Внешэкономбанк, порядок работы которого с 2007 г. регулируется специальным законом «О банке развития». Деятельность банка нацелена на содействие реализации государственной социально-экономической политики, повышение конкурентоспособности национальной экономики и ее модернизацию. Реализация миссии банка осуществляется за счёт финансирования инвестиционных проектов национального значения с сфере инфраструктуры, инноваций, особых экономических зон и защиты окружающей среды. Банк оказывает поддержку экспорта российских товаров, работ и услуг, а также финансирует программы по развитию малого и среднего предпринимательства.

За время деятельности Внешэкономбанком были профинансированы такие проекты:

строительство завода по производству синтетического сапфира для оптоэлектроники в г. Набережные Челны (4,6 млрд рос. руб.);

строительство Дата-Центра для размещения и эксплуатации вычислительных систем и ИКТ-оборудования в г. Санкт-Петербурге (2,2 млрд рос. руб.);

поставка 10 воздушных судов «Сухой-Суперджет 100» для ОАО «Аэрофлот-Российские Авиалинии» (250 млн долл. США);

создание совместного автомобильного предприятия «Форд-Соллерс» (39 млрд рос. руб.);

строительство отдельного промышленного производства метилхлорсиланов в г. Казани (7,8 млрд рос. руб.);

создание объединенного транспортно-логистического центра в Калужской области (3,7 млрд рос. руб.);

программа развития ОАО «АвтоВАЗ» – 2020 (43,1 млрд рос. руб.).

Таким образом, суммы, выделяемые национальными БР, свидетельствуют об их значительном вкладе в развитие промышленности и современной инфраструктуры. Без участия БР реализация многих из перечисленных проектов была бы невозможна.

Проблемы и перспективы национальных банков развития

Трансформация структуры мировой финансовой системы наряду с глобальными социально-экономическими изменениями приводит к существенному смещению акцентов деятельности национальных БР. Многие из них сталкиваются с проблемами и вызовами, свойственными традиционным участникам банковского рынка (коммерческим банкам), такими как нехватка ликвидности, высокая доля проблемных кредитов и увеличение рисков. Одновременно с этим БР сталкиваются и со специфическими трудностями, свойственными государственным институтам, что накладывает значительный отпечаток на их дальнейшую судьбу и специфику работы.

Распространённой проблемой многих национальных БР является односторонность в концентрации средств и отсутствие гибкости в хозяйственном механизме, что вызвано государственным характером их регулирования и приводит к недостаточности капитала. Во многих странах отсутствует должная нормативно-правовая база регулирования деятельности БР, а сами функции, выполняемые БР, дублируются коммерческими банками. В связи с этим при разработке национального закона о БР следует проводить чёткое разграничение сферы операций БР и обычных коммерческих банков, что

позволит однозначно определить место такого банка в экономике государства [22].

Проблемы, с которыми сталкиваются многие национальные банки развития, хорошо иллюстрируются на примере российского Внешэкономбанка. В 2015 г. банк столкнулся с долговым кризисом, который грозил перерасти в дефолт и отказ от внешних обязательств. Финансовые проблемы банка были вызваны совокупностью экономических и политических причин, одной из которых стало введение в отношении банка экономических санкций со стороны США и ЕС. Как следствие банк утратил доступ к европейским и американским финансовым рынкам и дешевым кредитам зарубежных банков. Одновременно с этим отрицательное воздействие на способность банка вовремя обслуживать свои долги оказывает девальвация рубля, в результате чего для стабилизации финансового состояния банка, по оценкам экспертов, требуется дополнительно 1-1,5 трлн руб. [49].

Финансовые проблемы у ВЭБа начались задолго до введения в отношении него санкций. Банк создан в качестве государственной корпорации, наблюдательный совет которой в большинстве состоит из членов кабинета министров РФ. Решения наблюдательного совета обязательны для правления банка, в результате чего ВЭБ фактически стал инструментом решения текущих проблем в российской экономике. В 2008 г. банк принимал активное участие в антикризисной поддержке российских банков, а также выделил кредиты на 50 млрд долл. компаниям, испытывавшим проблемы с обслуживанием валютных долгов («Русал», X5 Retail, «Вымпелком», РЖД, «Евраз» и др.) [48]. Итогом этого стали убытки в 46 млрд руб., с которыми банк закончил 2008 г.

Ещё одним фактором, приведшим к появлению в портфеле банка существенной доли проблемных и безнадежных активов, стало финансирование им проектов, связанных с проведением Олимпиады в Сочи в 2014 г. Невозвратные кредиты по этим проектам в сумме составляют около 200 млрд руб. [50], при том что средства для них были привлечены за счет выпуска евробондов, задолженность по которым в результате девальвации национальной валюты РФ выросла фактически вдвое. В итоге для спасения российского банка развития в 2016-2017 гг. потребуются миллиардные финансовые вливания, существенные перестановки в совете директоров, а также изменение структуры и механизмов функционирования данного банка развития.

Пример ВЭБа демонстрирует, что главными угрозами и проблемами, с которыми может столкнуться национальный банк развития, являются:

чрезмерное правительственное участие в процессе принятия ключевых для банка решений и выборе направлений инвестирования;

игнорирование угроз и рисков финансирования заведомо убыточных проектов;

использование банка в качестве инструмента антикризисного управления;

неэффективный менеджмент и организационная структура;

внешние угрозы и риски утраты источников финансирования.

Перспективы национальных БР в XXI веке определяются множеством факторов. Большинство из них можно объединить в две большие группы [22]:

1) факторы, влияющие на порядок мобилизации финансовых ресурсов;

2) факторы, влияющие на порядок использования финансовых ресурсов.

Среди факторов, которые приводят к изменению механизма формирования финансовых ресурсов БР, выделяются:

повышение роли фондового рынка и более активное использование его возможностей для формирования капитала БР;

использование инструментов финансового инжиниринга для снижения воздействия валютных рисков и своевременного погашения обязательств;

увеличение доли коммерческих долгосрочных займов в структуре обязательств БР;

расширение набора финансовых инструментов, применяемых в практике привлечения средств;

слияние и консолидация БР с другими, в т. ч. коммерческими структурами.

На будущее БР также оказывают значительное воздействие изменения в механизме и условиях предоставления средств заёмщикам БР. Среди таковых:

развитие новых типов инвестиционного банкинга;

изменение в способах кредитования экспорта;

привлечение к кредитованию новых посредников, обеспечивающих лучший контроль над использованием средств;

акцентирование внимания на финансировании антикризисных планов и программ восстановления;

наращивание объёмов консультационных услуг;

создание дочерних организаций и небанковских структур;

усиление контроля за платёжеспособностью заёмщиков и ужесточение правил предоставления кредитов;

повышение автономии БР от правительственных структур.

Перспективы БР в XXI веке будут также определяться прогрессом в информационных технологиях и общими тенденциями технологического обновления промышленности в развитых странах. Это будет оказывать влияние на выбор приоритетных направлений финансирования, а также на общую эффективность реализации проектов. Не в последнюю очередь будущее БР будет зависеть от общих тенденций мирового финансового рынка и стабильности мировых валют.

Предложения по формированию банка развития в Украине

Современная экономическая система Украины нуждается в структурном и технологическом обновлении. Эта необходимость постулируется как на законодательном уровне – посредством создания множества государственных программ активизации экономики и её отдельных отраслей [29-32], так и на теоретико-методологическом уровне – посредством разработки научных концепций инновационного развития экономики. Одной из наиболее перспективных теорий, выдвинутых отечественными и зарубежными специалистами, является концепция неоиндустриализации, разрабатываемая такими исследователями, как А. Амоша, В. Вишневский, Л. Збаразская [34], В. Наймушин [36], Н. Чумаченко и В. Ляшенко [37], Б. Давыдов [38], В. Байнев [35] и др.

Одним из основных постулатов неоиндустриальной парадигмы является идея о том, что все развитые страны мира сегодня переживают не столько постиндустриальную эру – с её доминированием сектора услуг и МСБ, сколько неоиндустриальную – с доминированием высокотехнологичного производства гигантских вертикально интегрированных корпораций. На основе производственного комплекса, сконцентрированного в рамках таких корпораций, открывается возможность создания новых видов высокотехнологичной продукции, с высокой конечной добавленной стоимостью. Это достигается путём снятия барьеров внутри отдельных переделов, что позволяет

значительно снизить себестоимость продукции и повысить эффективность производства. Авторами неоиндустриальной парадигмы особо подчёркивается необходимость концентрации деятельности национальных корпораций на производстве продукции пятого и шестого технологических укладов, так как только это способно помочь национальной экономике совершить качественный скачок в XXI веке.

Процесс создания национального БР Украины должен быть тесно связан с реализацией неоиндустральной парадигмы. Исходя из этого одной из приоритетных целей его деятельности должно быть аккумулирование и распределение финансовых ресурсов (на специальных условиях), направляемых на развитие национальных производителей высокотехнологичных видов продукции, инновационных вертикально интегрированных корпораций, а также других институтов и организаций, задействованных в реализации неоиндустриальных проектов. Одной из важных особенностей деятельности банка должен стать акцент на долевом участии в создании национальных высокотехнологичных корпораций, что позволит максимизировать заинтересованность банка в успешной реализации финансируемых проектов.

За время независимости в Украине было создано несколько финансовых институтов, именуемых банками развития. Одним из них является Украинский банк реконструкции и развития (УБРР). Он был создан с целью развития инновационной инфраструктуры, а также расширения возможностей финансового обеспечения инновационной деятельности в соответствии с Постановлением Кабинета Министров Украины № 655 от 05.05.2003 г. [39] и зарегистрирован Национальным банком Украины 19 марта 2004 г. Миссия банка заключается в создании благоприятных условий для развития экономики Украины посредством содействия развитию инновационной и инвестиционной деятельности и поддержки отечественного товаропроизводителя [40]. Банк должен специализироваться на среднесрочном и долгосрочном финансировании юридических лиц с приоритетом на целевом кредитовании реконструкции и развития производства.

Однако за 12 лет своего существования УБРР так и не удалось стать значимым финансовым институтом. Причиной тому стало отсутствие четкой специализации банка, который функционировал в качестве аналога обычного коммерческого банка. Деятельность УБРР, в отличие от других стран, регулируется общим банковским законодательством, в результате чего условия предоставления кредитов практически не отличаются от предложений других коммерческих банков. По масштабам деятельности и основным показателям УБРР входит в число небольших банков Украины. Кроме главного офиса в Киеве он не имеет других отделений и на конец 2015 г. располагал активами в 120 млн грн (0,012% к денежному агрегату М2 и 0,0069% к ВВП). Фактическое отсутствие макроэкономической эффективности УБРР и его неэффективный менеджмент привели к принятию решения о приватизации банка, которая намечена на апрель 2016 г.

Другой частный Всеукраинский банк развития (ВБР) также сейчас находится на стадии ликвидации. Решение об этом было принято в декабре 2015 г. Этот финансовый институт изначально фактически представлял собой аналог коммерческого банка, предоставляющего широкий спектр банковских услуг как физическим, так и юридическим лицам. С 2014 г. существование банка во многом было связанно с политическими процес-

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

сами, так как его собственником являлся представитель правящей на тот момент политической элиты [52]. За время своей деятельности банку так и не удалось проявить себя в качестве финансового института развития, так как и его деятельность базировалась на общих принципах коммерческого банкинга.

Ещё одна попытка создания в Украине банка развития была предпринята в 2013 г., когда на рассмотрение Верховной Рады Украины был внесен проект закона о создании нового Украинского банка развития [41]. Его предполагалось создать на основе УБРР с передачей под управление всех его активов. Целью создания этого банка планировалась кредитная поддержка структурных изменений в экономике, развитие банковской системы и привлечение долгосрочных внутренних и внешних инвестиций в приоритетные сферы экономики Украины. Банк также должен был содействовать развитию частно-государственного партнёрства и выполнять функции агента Правительства Украины. Проект закона получил поддержку Кабинета Министров Украины и Национального банка, однако в заключении главного научно-экспертного управления Аппарата Верховной Рады Украины [44] к закону был предъявлен ряд критических замечаний, в результате чего он был отправлен на доработку, которая так и не была проведена. В итоге 27 ноября 2014 г. проект закона был отозван с рассмотрения.

Одно из замечаний касалось концептуальной необходимости в принятии подобного закона, так как в Украине все отношения, возникающие при основании, регистрации, деятельности, реорганизации и ликвидации банков, уже регулируются специальным законом «О банках и банковской деятельности» [44]. Необходимо отметить, что именно из-за отсутствия специального закона, определяющего все аспекты деятельности банка развития как особого финансового института в структуре экономики в Украине, деятельность подобных банков ранее была неуспешной и малоэффективной. Мировая практика [20] доказывает, что результативность и необходимые масштабы деятельности банка лучше всего достигаются путем принятия специального закона, который существует во многих странах (Канада, Индия, Корея, Сингапур, Бразилия, Россия и др.). Отечественные исследователи, в частности Ю. Киндзерский [45], также отмечают необходимость принятия специального закона, в котором будут определены все особенности будущего банка развития Украины.

Все предыдущие попытки создания в структуре экономики Украины финансового института преимущественно были нацелены на создание государственного либо частного банка так называемого банка первого уровня («first-tier») – банка, одалживающего средства непосредственно конечному потребителю. В проекте закона о Государственном банке развития Украины 2013 г. в качестве одной из задач было указано финансирование других банков, однако анализ практики деятельности УБРР позволяет заключить, что данное направление его деятельности не входит в перечень приоритетных. Отечественная практика показывает, что государственные банки первого уровня малоэффективны, особенно если они располагают небольшими активами. Из-за низкого качества менеджмента они постоянно находятся под угрозой бесхозяйственности, необъективно распределяют кредиты и часто терпят необоснованные финансовым потери. К тому же в государственном механизме распределения кредитов зачастую присутствует коррупционная компонента, в результате чего выбор направления финансирования

редко соответствует экономическим интересам страны и даже самого банка.

Второй тип банков развития – «second-tier» – нацелен на кредитование других частных финансовых институтов, которые впоследствии перенаправляют средства конечному потребителю кредита [5; 20; 43; 7]. Банки такого типа снижают риск потери вложенных средств за счёт отсутствия необходимости прямого контроля над распределением кредитов и субсидий. Банки развития второго уровня, как правило, наделяются широкими полномочиями и аккумулируют значительный объем финансовых ресурсов, что позволяем им оказывать более существенное воздействие на экономику. Примером тому служат Банк развития Германии, который внутри страны функционирует исключительно в качестве института второго уровня [20; 53], или Банк развития Бразилии [20; 54; 55]. Данные банки являются крупными институтами развития, организационная структура которых включает несколько отраслевых департаментов или дивизионов. Для выполнения задач прямого финансирования хозяйствующих субъектов в составе БР второго уровня обычно создаются дочерние банковские структуры и специализированные фонды. Сам БР также активно использует контакты с коммерческими банками, посредством которых осуществляется кредитование среднего и малого бизнеса, стартапов и др.

Применение банком развития инструментов прямого и косвенного финансирования существенно трансформирует модель его организации. Необходимость постоянного анализа рыночных провалов в части недофинансирования индустриальных проектов для развития наделяет его интеллектуальной ролью, превращая банк развития в смарт-центр принятия решений важнейших макроэкономических задач. Такой «умный» банк развития, с одной стороны, должен быть способен эффективно применять схемы финансирования первого уровня с прямым распределением кредитов на принципиально важные промышленные проекты, а с другой – выступать в качестве центрального монетарного регулятора инновационного развития национальной производственной сферы. Такая модель организации должна помочь принимать ГБР стратегические решения.

Стоит ещё раз подчеркнуть, что создание в Украине собственного эффективного банка развития возможно только при тщательной разработке соответствующего закона, который, помимо всего, должен определять порядок осуществления контроля за результатами деятельности банка и ответственность за невыполнение поставленных перед банком задач. Кроме того, появление в структуре экономики Украины системы банков развития должно быть отражено в законе Украины «О банках и банковской деятельности», где будут указаны цель и общие принципы их функционирования. Доработку проекта закона «О государственном банке развития Украины» и закрепление его статуса в законе «О банках и банковской деятельности» следует осуществлять с учётом замечаний всех экспертных комитетов.

В Украине требуется создание крупного БР с широкими полномочиями. По примеру БР Бразилии или Германии модель его организации должна включать:

I. Главный БР, аккумулирующий финансовые ресурсы из внутренних и внешних источников, занимающийся стратегическим управлением и напрямую контактирующий с профильным министерством или другим органом государственного управления. Его ресурсы используются для финансирования других банков, в т. ч. коммерческих; реализации

масштабных национальных проектов; долевого финансирования крупных компаний; выполнения прочих задач, определяемых на государственном уровне.

II. Дочерние БР, основной задачей которых является распределение финансовых ресурсов, полученных от главного БР, в соответствии с их отраслевой специализацией. Эти банки относятся к смешанному типу и могут сотрудничать со всеми типами клиентов, в т. ч. с другими коммерческими банками. В качестве таковых банков могут выступать Банк неоиндустрального развития, Аграрный, Экспортно-импортный, Ипотечный, Коммунальный банки, а также БР малого и среднего бизнеса.

III. Специализированные фонды, которые создаются для реализации конкретных проектов и предоставляют финансовые ресурсы на особых условиях. Фонды могут осуществлять финансирование, в т. ч. и на безвозмездной основе.

Данные, приведенные в табл. 2, показывают, что средний показатель отношения активов БР к агрегату М2 составляет 10,33%, а к ВВП – 8,87%. Естественно, такими активами располагают далеко не все БР, однако даже у относительно небольших институтов данные показатели составляют 2-3%. Исходя из этого минимальный объем активов, которым должен располагать БР Украины на 2016 г., составляет около 1 млрд долл. США, или 20-30 млрд грн. Согласно требованиям «Базель 2» отношение совокупного капитала к активам не должно быть ниже 8%. Таким образом, минимальный капитал нового банка должен быть не меньше 80 млн долл. США.

Функции главного и дочерних БР, а также функции специализированных фондов развития следует чётко определить на законодательном уровне. Они могут быть разделены на активные (по размещению средств), пассивные (по привлечению средств) и в некоторых аспектах пересекаться друг с другом. Ориентировочный перечень данных функций приведен в табл. 5.

Кроме перечисленных активных и пассивных функций, БР должны способствовать формированию благоприятной институциональной среды, для чего на них следует возложить функции мониторинга и исследования рынка инноваций и технологий, экспертной оценки перспектив реализации национальных проектов, координации и кооперации участников программ развития, консалтинговые и аналитические функции, а также функции по сбору, систематизации, публикации и распространению полезной информации.

Одной из основных проблем национальной экономики является украинская бюрократия, коррупция и отсутствие преемственности в реализации экономических задач. В результате этого каждая смена власти сопровождается радикальным изменением экономического курса, кадровыми перестановками и массовыми увольнениями. Именно это стало одной из причин непринятия закона «О государственном банке развития Украины» и является важнейшей угрозой эффективного завершения дальнейших экономических трансформаций. В связи с этим полное подчинение нового БР государственным структурам представляется нецелесообразным. Его следует организовать в форме независимого национального агентства (Independent Regulatory Agency), деятельность которого отталкивается не от решений отдельных чиновников, а от детально проработанного специального закона, имеющего характер конституционного и не зависящего от политической конъюнктуры [51]. Смысл подобной модели организации заключается в том, что БР должен формировать стратегический вектор развития

Таблица 4

Матричная структура функций национального БР и его структурных подразделений

Функции	Главный БР	Дочерние БР	Специализированные фонды развития
АКТИВНЫЕ	Распределение финансовых ресурсов между нижестоящими банками	Финансирование на возвратной основе национальных производителей	Поддержка проектов, направленных на технологическое и инновационное развитие разных отраслей
	Финансирование программ коммерческих банков	Осуществление расчётов и проведение операций с клиентами	Финансирование правительственных программ развития
	Кредитное и долевое участие в создании крупных национальных корпораций	Активизация и финансирование венчурных предприятий	Финансирование научно-технических исследований
	Выполнение агентских функций при реализации правительственных проектов	Предоставление гарантий относительно привлечённых кредитов	Отбор проектов для финансирования на безвозвратной основе
	Прямое финансирование стратегических национальных проектов	Кредитная поддержка текущей и инвестиционной деятельности малого и среднего бизнеса	
	Реализация проектов в рамках международного сотрудничества	Финансирование программ повышения квалификации персонала предприятий	
ПАССИВНЫЕ	Аккумулирование финансовых ресурсов из внутренних источников	Привлечение средств главного БР	Привлечение средств главного БР
	Поиск и привлечение международных инвесторов	Привлечение средств физических и юридических лиц	Привлечение средств физических и юридических лиц
	Размещение займов международных финансовых организаций	Привлечение средств других банков	Привлечение средств других банков
	Формирование национального рынка долгосрочного капитала, эмиссия собственных ценных бумаг	Аккумулирование финансовых ресурсов из внутреннего рынка капитала	Использование прямого правительственного финансирования
	Привлечение ресурсов коммерческих банков для совместного финансирования	Мобилизация средств из других доступных источников	
	Накопление доходов от реализуемых проектов		

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

экономики, определяя «длинные» правила игры, совместно вырабатываемые не только правительством, но и представителями бизнеса и гражданского общества.

Особенностью деятельности банка может стать акцент на долевом участии в создании национальных высокотехнологичных корпораций. Для того чтобы осуществить какой-либо неоиндустриальный проект, обычно требуется значительное финансирование. При этом объёмы и частота финансовых вливаний могут значительно варьироваться, увеличиваясь от стадии планирования до стадии реализации и уменьшаясь на завершающихся стадиях инвестиционного проекта. Также финансовая заинтересованность банка в жизнеспособности того или иного проекта станет действенным инструментом быстрого решения финансовых проблем, неизбежно возникающих в процессе колебаний рыночной конъюнктуры.

Для того чтобы БР смог действительно стать общенациональным двигателем неоиндустриальных трансформаций, способным справляться с комплексным решением задач инновационного развития национальной экономики, организационная структура банка должна предусматривать создание в ней дополнительных отраслевых подразделений, специализированных на проведении активных операций с отдельными индустриальными и агроиндустриальными кластерами, отличающимися доминирующими методами, процессами и материалами производства. Эти подразделения могут быть организованы как дочерние структуры БР, что позволит наделить их определённой автономией, но при обязательной координации деятельности – для усиления конечного макроэкономического эффекта [45].

Помимо банковских структур преимущественно отраслевой специализации, в составе национального БР Украины целесообразно предусмотреть создание специализированного *межотраслевого* банка неоиндустриального развития на основе авангардных технологий, на который будут возложены основные функции по обеспечению комплексного технологического обновления национальной экономики на базе 5-6 укладов.

Банк неоиндустриального развития, в свою очередь, должен будет концентрироваться на развитии исключительно перспективных инновационных направлений в промышленности, то есть в сферу его деятельности не должны входить традиционные для Украины виды промышленности 3 и 4 технологических укладов.

Определение перечня направлений, на которых может концентрироваться деятельность банка неоиндустриального развития, должно быть основано на постулате неоиндустриальной парадигмы о необходимости выпуска продукции с высокой добавленной стоимостью и создании инновационной инфраструктуры. Исходя из этого можно составить примерный перечень стратегических для украинской экономики производств, где ресурсы банка будут необходимы больше всего. Он представлен на рис. 5.

Таким образом, создание в Украине собственного эффективного банка развития возможно только при тщательной разработке соответствующего закона, который, помимо всего, должен определять порядок осуществления контроля над результатами деятельности банка и ответственность за невыполнение поставленных перед банком задач. В связи с этим требуется доработка проекта закона о государственном банке развития Украины с уточнением его отраслевой

Рис.5. Возможные отраслевые приоритеты деятельности банка неоиндустриального развития Украины

организационной структуры, закреплением гибридной модели финансирования, а также с учётом замечаний экспертных комитетов Верховной Рады Украины. Разработка концептуальной модели организации национального банка развития в Украине может рассматриваться как перспектива дальнейших исследований данной проблемы.

Литература

1. Diamond W. Development banks / W. Diamond. – Baltimore: Johns Hopkins Press, 1957. – 128 p.

2. Amyx J. The Evolving Role of National Development Banks in East Asia [Электронный ресурс] / J. Amyx, A. Mariya Toyoda // The International Centre for the Study of East Asian Development, Kitakyushu. – Working Paper Series. – 2006. – Vol. 2006-26. – Режим доступа: http://www.agi.or.jp/workingpapers/WP2006-26.pdf.

3. Chandrasekhar C.P. Development Banks: Their role and importance for development [Электронный ресурс] / C.P. Chandrasekhar // International Development Economic Associates. – 2011. – Режим доступа: http://www.networkideas.org/alt/apr2011/development_banks.pdf.

4. Levy E. Should the Government Be in the Banking Business? The Role of State-Owned and Development Banks [Электронный ресурс] / E. Levy, A. Micco, U. Panizza // Inter-American Development bank. – 2004. – Режим доступа:

http://www.iadb.org/res/publications/pubfiles/pubS-200.pdf.

5. Luna V.M. Development banks in economic development: two Latin American experiences: (Nacional Financiera and The Banco Nacional de DesenVolvimento Econômico e Eocial) [Электронный ресурс] / V.M. Luna // Department of Economics. The University of Utah. –2013. – Режим доступа: http://content.lib.utah.edu/utils/getfile/collection/etd3/id/2552/filename/2551.pdf.

6. Rethinking the Role of National Development Banks [Электронный ресурс] // United Nations. Department of economic and social affairs. – 2005. – Режим доступа: http://www.un.org/esa/ffd/msc/ndb/NDBs-DOCUMENT-REV-E-020606.pdf.

7. Gutierrez E. Development Banks: Role and Mechanisms to Increase their Efficiency [Электронный ресурс] / E. Gutierrez, H.P. Rudolph, T. Homa, E.B. Beneit // The World Bank Latin America and the Caribbean Region Finance and Private Sector Development. Policy Research Working Paper 5729. – 2011. – July. – Режим доступа: https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3493/WPS5729.pdf.

8. Lazzarini S.G. What Do Development Banks Do? Evidence from Brazil, 2002-2009 [Электронный ресурс] / S.G. Lazzarini, A. Musacchio, R. Bandeira-de-Mello // Harvard Business School Working Paper № 12-047. – 2012. – December. – Режим доступа: http://inctpped.ie.ufrj.br/spiderweb/dymsk_4/4-4%20Lazzarini-What%20do%20DB%20do.pdf.

9. Козьменко С. Спеціалізовані інноваційно-інвестиційні банки в Україні / С. Козьменко, Т. Васильєва // Банки та банківські системи країн світу, том 1. – 2008. – № 1. – С. 49-58.

10. Захарін С.В. Концептуальні підходи до створення державного банку розвитку / С.В. Захарін // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9. – С. 201-205.

11. Киндзерский Ю. Основы формирования эффективной модели банка развития в Украине // Экономика Украины. – 2011. – № 10. – С. 41-53.

12. Кіндзерський Ю. До питання створення і забезпечення дієвості банку розвитку Україні / Ю. Кіндзерський // Економіст. – 2011. – № 5. – С. 65-69.

13. Савинский С.П. Банки развития Китая / С.П. Савинский, Д.А. Смахтин // Деньги и кредит. – 2007. – № 5. – С. 63-68.

14. Солнцев О.Г. Институты развития: анализ и оценка мирового опыта / О.Г. Солнцев, М.Ю. Хромов, Р.Г. Волков // Проблемы прогнозирования. – 2009. – № 2. – С. 3-29.

15. Ghosh S. Banks, Development Financial Institutions and Credit Markets in India: A Simple Model of Financial Intermediation / S. Ghosh // Indian Economic Review. – 2003. – Vol. 38. – № 1. – P. 77-93.

16. Захаров А.Н. Банки развития как гарантийная поддержка отечественных производителей в период мирового финансового кризиса [Электронный ресурс] / А.Н. Захаров // Мировое и национальное хозяйство. – 2010. – № 1(12). – Режим доступа: http://www.mirec.ru/2010-01/banki-razvitiya-kak-garantijnaya-podderzhka-otechestvennyh-proizvoditelej-v-period-mirovogo-finansovogo-krizisa.

17. Roberts P.E. Jr. Development banking: The Issue of Public and Private Development Banking [Электронный ресурс] / P.E. Roberts, Jr. // MIT. – WP395-69. – 1969. – May. – Режим доступа: http://archive.org/stream/developmentbanki00robe/developmentbanki00robe_djvu.txt.

18. Fingermann N.N. Development Bank and Regional Development The case of BDMG [Электронный ресурс] / N.N. Fingermann. – 2009. – Режим доступа:

http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_26039.pdf.

19. Thorne J. A framework for successful development banks [Электронный ресурс] / J. Thorne // Development Bank of Southern Africa. Development Planning Division. – 2011. – Working Paper Series № 25. – Режим доступа: http://www.dbsa.org/EN/About-Us/Publications/Documents/DPD%20No25.%20A%20framework%20for%20successful%20development%20banks.pdf.

20. Luna-Martínez J. Global Survey of Development Banks [Электронный ресурс] / J. de Luna-Martínez, C.L. Vicente // The World Bank Latin America and the Caribbean Region Finance and Private Sector Development. Policy Research Working Paper 5969. – 2012. – February. – Режим доступа: http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-5969.

21. Banda L. Global Crisis and its impact on Development Finance - A New Lease of Life for DFIs [Электронный ресурс] / L. Banda // Southern African Development Community. – 2014. – Режим доступа: http://www.sadc-dfrc.org/assets/files/publications/ceo_colloquium_2013/banda_paper.pdf.

22. Bruck N. Future Role of National Development Banks in the Twenty First Century [Электронный ресурс] / N. Bruck // United Nations. Department of economic and social affairs. – 2005. – Режим доступа: http://www.un.org/esa/ffd/msc/ndb/ndb%20background-document.pdf.

23. Top Banks in the World 2013 [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.relbanks.com/worlds-top-banks/assets.

24. China Development Bank. Annual Report [Электронный ресурс]. – 2014. – Режим доступа: http://www.cdb.com.cn/english/Column.asp?ColumnId=91.

25. Организационная структура и органы управления Банка индустриального развития Индии (Industrial Development Bank of India – IDBI Bank Ltd) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.veb.ru/common/upload/files/veb/analytics/stru/IDBI_stru.pdf.

26. Международная практика создания инвестиционных фондов финансовыми институтами развития [Электронный ресурс]. – Внешэкономбанк. Департамент стратегического анализа и разработок. – Режим доступа: http://www.veb.ru/common/upload/files/veb/analytics/strman/sm201212.pdf.

27. BNDES. Annual Report [Электронный ресурс]. – 2014. – Режим доступа: http://www.bndes.gov.br/SiteBNDES/export/sites/default/bndes_pt/Galerias/Arquivos/empresa/RelAnual/ra2014/RA_2014_ing.pdf.

28. Банк развития KfW: Цифры и факты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.kfw-entwicklungsbank.de/PDF/Download-Center/PDF-Dokumente-Selbstdarstellung/2014_Selbstdarstellung_RU.pdf.

29. Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 р. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 р. № 603-р [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-р.

30. Державна програма розвитку внутрішнього виробництва / Кабінет Міністрів України. Постанова від 12 вересня 2011 р. № 1130 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ukrlegprom.org.ua/ua/derjavna_programa_rozvitku_vnutrishnogo_virobnictva.html.

31. Закон України Про проведення економічного експерименту щодо державної підтримки суднобудівної промисловості // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 36. – Ст.469 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon2. rada.gov.ua/laws/show/5209-17.

32. Про затвердження Державної програми активізації розвитку економіки на 2013-2014 рр. Кабінет Міністрів України. Постанова від 27 лютого 2013 р. № 187 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-п.

33. Губанов С.С. Неоиндустриализация плюс вертикальная интеграция: (о формуле развития России) / С.С. Губанов // Экономист. – 2008. – № 9. – С. 3-27.

34. Амоша А.И. Неоиндустриализация и новая промышленная политика Украины / А.И. Амоша, В.П. Вишневский, Л.А. Збаразская // Економіка промисловості. – 2012. – №1-2. – С. 3-32.

35. Байнев В.Ф. Неоиндустриализация и нравственное измерение экономики – ключевые факторы глобальной конкурентоспособности союзного государства Беларуси и России / В.Ф. Байнев // Теоретическая экономика. – 2012. – № 5. – С. 84-93.

36. Наймушин В. "Постиндустриальные" иллюзии или системная " неоиндустриализация" выбор современной России / В. Наймушин // Экономист. – 2009. – № 4. – С. 46-52.

37. Чумаченко М.Г. Неоіндустріальні перспективи економіки України / М.Г. Чумаченко, В.І. Ляшенко // Управління економікою: теорія та практика: зб. наук. праць. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2009. – С. 3-34.

38. Давыдов Б. Неоиндустриализация и энергетический фактор / Б. Давыдов, П. Евстратов // Экономист. – 2010. – № 4. – С. 9-16.

39. Деякі питання розвитку інноваційної інфраструктури в Україні та напрями діяльності Української державної інноваційної компанії у 2003 р. Кабінет Міністрів України. Постанова від 5 травня 2003 р. № 655 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/655-2003-п.

40. Український банк реконструкції та розвитку. Місія, стратегія та цілі Банку [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ubrr.com.ua/node/63.

41. Продажа Всеукраинского банка развития сорвалась из-за ареста активов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://investfunds.ua/news/prodazha-vseukrainskogo-banka-razvitiya-sorvalas-iz-za-aresta-aktivov-finmaidan-130213/.

42. Проект Закону про державний банк розвитку України 3445 від 18.10.2013 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48717.

43. Smallridge D. The Role of National Development Banks in Catalyzing International Climate Finance [Электронный ресурс] / D. Smallridge, B. Buchner, C. Trabacchi, M. Netto, J.J. Gomes, L.L. Serra // Inter-American Development Bank. – 2013. – Режим доступа: http://climatepolicyinitiative.org/wp-content/uploads/2013/03/IDB-The_Role_of_National_Development_Banks_in_Catalyzing_International_Climate_Finance-20131.pdf.

44. Висновок на проект Закону України «Про державний банк розвитку України» [Электронный ресурс] / Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України від 05.11.2013 р. – Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48717.

45. Кіндзерський Ю.В. Державна політика структурно-технологічної модернізації / дис. ... докт. екон. наук: 08.00.03 / Юрій Вікторович Кіндзерський; Інститут економіки прогнозування НАН України. – К., 2015. – 531 с.

46. Даниленко А.И. Совершенствование модели управления экономикой и финансовые механизмы её реализации / А.И. Даниленко // Экономика Украины. – 2013. – № 5. – С. 4-29.

47. Андрианов В.Д. Стратегическое управление в зарубежных финан-

совых институтах развития: моногр. / В.Д. Андрианов, И.А. Никонова, Р.Н. Шамгунов, А.А. Овчаров и др. – М.: Консалтбанкир, 2012. – 272 с.

48. Мельников М. Кто расплатится за Внешэкономбанк [Электронный ресурс] / М. Мельников // Русская планета. – 2015. – 30 нояб. – Режим доступа: http://rusplt.ru/society/kto-rasplatitsya-za-vneshekonombank-19991.html.

49. Внешэкономбанк: рокировка или "шило на мыло"? [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступа: http://balalaikanews.ru/business/leadership-vnesheconombank.

50. Полухин А. Долговой котлован [Электронный ресурс] / А. Полухин // Новая Газета. – 2015. – № 127. – 18 нояб. – Режим доступа: http://www.novayagazeta.ru/columns/70772.html.

51. Промышленная политика и управление развитием промышленности в условиях системных дисбалансов: концептуальные основы: моногр. / В.П. Вишневский, А.И. Амоша, Л.А. Збаразская, А.А. Охтень, Д.Ю. Череватский; под общ. ред. В.П. Вишневского и Л.А. Збаразской / НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2013. – 180 с.

52. НБУ решил ликвидировать банк Александра Януковича [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступа: http://ipress.ua/ru/news/nbu_reshyl_lykvydyrovat_bank_aleksandra_yanukovycha_149209.html.

53. Crespi G. Rethinking Productive Development: Sound Policies and Institutions for Economic Transformation. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://www.iadb.org/en/research-and-data/dia-development-in-the-americas-idb-flagship-publication,3185.html?id=2014.

54. Unlocking Credit: The Quest for Deep and Stable Bank Lending [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://publications.iadb.org/bitstream/handle/11319/416/IPES%202005%3a%20Unlocking%20Credit%3a%20The%20Quest%20for%20Deep%20and%20Stable%20Bank%20Lending.pdf?sequence=2.

55. Trubek D. Law and the New Developmental State: The Brazilian Experience in Latin American Context / D.M. Trubek, H. Alviar Garcia, D.R. Coutinho, A.Santos. – Cambridge University Press, 2014. – 388 p.

56. World Development Indicators [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://data.worldbank.org/products/wdiWorldbank.org (2015).

Представлена в редакцию 14.01.2016 г.

УДК 338.2:504.062

Володимир Вікторович Матюха,
канд. техн. наук, с.н.с.;
Олена Миколаївна Сухіна,
канд. екон. наук, с.н.с.
ДУ «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку» НАН України, Київ

ЩОДО ПИТАННЯ ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ СФЕРИ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

Мінерально-сировинні ресурси – це потужний фундамент економіки нашої держави і важливий потенціал для її процвітання. Забезпеченість ними країни є визначальним економічним та політичним фактором розвитку національного господарства. Структура цих ресурсів, величина їх запасів, якість, ступінь вивченості та напрями залучення в господарський обіг здійснюють безпосередній вплив на економічний потенціал держави. Мінерально-сировинна база України є достатньо вагомою у світовому вимірі та містить значні ресурси горючих, металічних та неметалічних корисних копалин, що використовуються в різних галузях суспільного виробництва (металургії, хімічній промисловості, будівництві, АПК тощо), й різноманітні за типами мінеральні лікувальні води. На даний час у надрах України виявлено понад 20 тис. родовищ і проявів із 117 видів мінеральної сировини, з яких 11742 родовища мають промислове значення і враховуються Державним балансом запасів корисних копалин. Промисловістю освоєно 4777 родовищ із 99 видів корисних копалин, що містять від 40 до 75% розвіданих запасів різноманітних корисних копалин. На базі цих родовищ діють понад дві тисячі гірничодобувних, збагачувальних підприємств [7]. Таким чином, в Україні в резерві перебувають 6370 родовищ, або 63% загальної їх кількості, що мають промислове значення.

Сталий розвиток галузей економіки України в довгостроковій перспективі має відбуватися перш за все за рахунок власного мінерально-ресурсного потенціалу. При цьому під сталим розвитком вітчизняного мінерально-сировинного комплексу розуміється гарантоване забезпечення поточних і майбутніх потреб економіки України у мінеральній сировині як за кількістю, так і за якістю, при будь-яких змінах внутрішніх та зовнішніх факторів процесу надрокористування при одночасному збереженні навколишнього природного середовища.

Вирішенням проблеми забезпечення сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу займались такі вчені: Л.С. Галецький, Д.С. Гурський, М.І. Євдощук [2], К.Є. Єсипчук, М.В. Жикаляк [3], В.І. Калінін, М.М. Курило [9], Г.І. Рудько [9] Н.М. Чернієнко, В.М. Шестопалов, Є.О. Яковлєв та ін. Серед останніх робіт, які були присвячені темі сталого розвитку вітчизняної сфери надрокористування, слід виділити [2; 3]. Зокрема, в контексті проблеми сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу українські вчені досліджують: Л.С. Галецький та Н.М. Чернієнко – наукові засади раціонального використання мінерально-сировинної бази України в умовах сучасної ринкової економіки та світової інтеграції; Д.С. Гурський – концептуальні засади державної мінерально-сировинної політики щодо використання стратегічно важливих для економіки України корисних копалин; М.І. Євдощук – розвиток вітчизняної геологічної галузі в умовах євроінтеграції України, зокрема призначення геоло-

© В.В. Матюха, О.М. Сухіна, 2016

гічної служби на цей період часу; К.Є. Єсипчук – закономірності формування та розповсюдження у просторі та часі вітчизняних родовищ металічних та неметалічних корисних копалин; М.В. Жикаляк – теоретичні аспекти організації, державного регулювання рентних відносин у вітчизняній сфері надрокористування; В.І. Калінін – структуру мінерально-сировинного комплексу світу, в тому числі України; М.М. Курило – формування запасів та ресурсів корисних копалин, зокрема питання геолого-промислової класифікації родовищ корисних копалин та їх економічної оцінки; Г.І. Рудько – базові принципи класифікації запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр України; В.М. Шестопалов – використання мінерально-сировинної бази України в умовах сучасної економіки та інтеграції, а також умови формування та розповсюдження мінеральних вод та їх класифікацію; Є.О. Яковлєв – заходи щодо забезпечення екологічної та техногенної безпеки при видобуванні корисних копалин, зокрема, сланцевого газу. Проте в роботі [2] в основному розглядається питання реформування Державної служби геології та надр України. У джерелі [3] – питання, пов'язані з раціоналізацією надрокористування, регулюванням рентних відносин між надрокористувачами та державою як розпорядником природних ресурсів, а також з розширенням статистичної звітності стосовно наявності та використання мінерально-сировинних ресурсів. Проте на сьогодні не всі питання вирішені, зокрема, в інституціональному аспекті, а саме: відсутні пропозиції щодо вдосконалення системи платежів за користування надрами для видобування корисних копалин, мінерально-сировинної політики держави та системи державного управління вітчизняною сферою надрокористування.

Метою статті є сприяння сталому функціонуванню вітчизняної сфери надрокористування шляхом розробки пропозицій щодо забезпечення збалансованого розвитку мінерально-сировинного комплексу в контексті довгострокових перспектив на основі аналізу сучасного стану мінерально-сировинної бази.

Мінерально-сировинні ресурси є важливим чинником розвитку продуктивних сил та базою для низки галузей промисловості. В Україні вони характеризуються великим масштабом, різноманітністю корисних копалин, вигідним територіальним зосередженням, розміщенням більшості з них у районах із сприятливими економічними умовами освоєння, високим рівнем геологічної розвідки й широким використанням. У надрах держави є майже всі основні види корисних копалин, які використовуються у суспільному виробництві. Щодо запасу низки видів мінерально-сировинних ресурсів, то Україна посідає одне з провідних місць у СНД. На її території зосереджено понад 20% промислових запасів залізної руди та природних горючих газів СНД, більше 80% марганцевих руд, понад 50% промислових запасів кам'яного вугілля Європейської частини СНД, близько 40% запасів первинного каоліну, графіту, флюсових вапняків, близько 80% запасів бентонітових глин, 10% запасів кам'яної солі.

Наразі в Україні у значних обсягах видобувається кам'яне вугілля (1,7% від загального видобутку у світі), товарні залізні (4,5%) та марганцеві (9%) руди, уран, титан, цирконій, графіт (4%), каолін (18%), бром, нерудна металургійна сировина (кварцити, флюсові вапняки і доломіти), хімічна сировина (самородна сірка, кам'яні та калійні солі), облицювальний камінь (граніти, габро, лабрадорити) (табл. 1). В Україні існує можливість для забезпечення як своїх власних потреб, так і експорту таких важливих кори-

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

сних копалин та продуктів їх переробки, як залізо, марганець, титан, цирконій, сіль калійна, сіль кухонна, сірка самородна, глина бентонітова, графіт, каолін, флюсова сировина, глина для вогнетривів, декоративно-облицювальні матеріали.

Таблиця 1

Динаміка обсягів видобутку та виробництва окремих видів корисних копалин в Україні (2011–2014 рр.) [1]

Вид корисних копалин	2011	2012	2013	2014
Вугілля кам'яне, млн т	62,7	65,7	64,4	45,2
Нафта сира, у тому числі нафта, одержана з мінералів бітумінозних, млн т	2,4	2,3	2,2	2,0
Газовий конденсат природний, одержаний з родовищ газу природного, млн т	0,9	1,1	0,9	0,7
Газ природний скраплений або в газоподібному стані, млрд $м^3$	20,7	20,5	21,3	20,1
Руди залізні неагломеровані, млн т	173	176	185	184
Концентрати залізорудні неагломеровані, млн т	66,5	67,1	70,4	68,3
Концентрати залізорудні агломеровані, млн т	64,4	64,6	67,6	60,2
Гіпс і ангідрит, млн т	2,3	2,2	2,2	1,5
Вапняк, флюс вапняковий та інший вапняковий камінь для виготовлення вапна й цементу (крім подрібненого вапнякового наповнювача та каменю вапнякового заданих розмірів), млн т	22,8	20,6	18,7	11,6
Крейда, млн т	1,9	0,4	0,3	0,2
Піски природні, млн т	17,2	16,3	15,6	12,0
Гранули, щебінь (камінь дроблений), крихта та порошок; галька, гравій, млн т	77,7	81,5	83,3	72,9
Каолін і глини каолінові інші, млн т	1,9	1,7	2,0	2,7
Торф (в умовній вологості) неагломерований паливний, млн т	0,5	0,4	0,5	0,5
Сіль (включаючи сіль денатуровану) і хлорид натрію чистий, розчинені або нерозчинені у воді, з вмістом або без речовин, які запобігають злипанню чи забезпечують сипучість, млн т	5,9	6,2	5,8	2,5

[1] Розроблено авторами за даними Державної служби статистики України та ДНВП «Геоінформ України».

Незважаючи на наявність у надрах країни значної кількості запасів сировини паливно-енергетичного напряму, а саме: газу, нафти, коксівного вугілля тощо, внутрішні потреби держави власним видобутком не задовольняються. Із близького та далекого зарубіжжя імпортуються нафта, газ, боксити, кольорові, рідкісні, рідкісноземельні метали, плавиковий шпат тощо. Мінерально-сировинний комплекс утримує провідне місце в економіці країни. Майже дві третини своїх потреб у мінеральній сировині та продуктах її переробки Україна забезпечує продукцією власного виробництва, причому ця частка щорічно зростає, і лише понад третину – завдяки імпорту.

У сучасних умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів забезпечення сталого розвитку економіки держави мінерально-сировинний сектор України є відповідальним за вирішення таких питань [1]:

постачання мінеральної сировини як на внутрішній, так і на зовнішній ринок (у першу чергу стале забезпечення України мінеральними ресурсами та продуктами їх переробки);

конкурентоспроможність вітчизняних товарів;

подальший розвиток мінерально-сировинної бази;

підтримка та нарощування обсягів експортного потенціалу країни, зміни його структури на користь торгівлі продуктами переробки та промислової продукції;

розвиток обробної промисловості та її експортного потенціалу.

Україна веде масштабну, порівняно з більшістю держав світу, гірничу справу. Частка добувної промисловості у промисловому виробництві за останні роки становить близько 10%, валовому національному доході (ВНД) – 8% (у Росії – 31,3%, Казахстані – 30,2%). Значна частина продукції експортується або заміщує імпорт, що позитивно впливає на стан платіжного балансу держави.

Як свідчить практика, інституціональне середовище, що наразі визначає якість державного управління вітчизняною сферою надрокористування, не відповідає сучасним економічним реаліям. Це призводить до нераціонального використання надр (Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» № 90/2010 від 3 лютого 2010 року «Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у галузі геологічного вивчення і використання надр»).

Нераціональне використання надр в Україні зумовлено [5]:

а) слабким контролем з боку держави;

б) недосконалістю законодавства та нормативно-правової бази;

в) відсутністю ефективного економічного механізму управління фондом надр. Низький рівень відтворення вітчизняної мінерально-сировинної бази визначається недостатнім обсягом фінансування геологорозвідувальних робіт, які в основному здійснюються за рахунок Держбюджету України. Так, у 1990 р. їх виконано за кошти Держбюджету України на 934,45 млн грн, а в 2014 – лише на 90,357 млн грн. Причому за окремими видами корисних копалин обсяги видобутку значно перевищують приріст запасів. Через складне становище економіки держави, що зумовлює недостатні обсяги проведення геолого-зйомочних, пошукових і розвідувальних робіт, темпи та обсяги відтворення власної мінерально-сировинної бази не відповідають потребам країни. Через нестачу коштів обсяги проведення геологорозвідувальних робіт скоротилися у 3-4 рази. Починаючи з 1994 р. приріст розвіданих запасів більшості стратегічних видів корисних копалин не компенсує їх видобутку. Подальше зволікання із вживанням дієвих заходів зумовить нестачу деяких видів власної мінеральної сировини, зниження рівня захисту національних інтересів. Крім традиційного імпорту нафти, газу, деяких кольорових і рідкісних металів, коксівного вугілля, магнезиту, плавикового та польового шпату, Україна вже сьогодні ввозить сірку, яку до 1992 р. експортувала щороку в обсягах 1,5-2,9 млн т. Стан фінансування геологорозвідувальних робіт наведено в табл. 2. Світовий досвід показує, що жодна сучасна країна не здійснює практично всі ГРР за рахунок бюджетних коштів та силами спеціалізованих державних підприємств.

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

Таблиця 2

Динаміка виконання геологорозвідувальних робіт за кошти Державного бюджету України за період з 1990 по 2015 р., млн грн [1]

Показник	1990	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Виконання геологорозвідувальних робіт	934,4	465,3	453,4	538,6	441,8	694,9	198,7	90,4	89,9

[1] Складено за даними Державної служби геології та надр України.

При вдосконаленні нормативно-правової бази управління сферою надрокористування необхідно врахувати, що головним ланцюгом системи відтворення мінерально-сировинної бази, яка створилась на сьогодні в Україні, має стати механізм примусового ведення дорозвідки родовищ гірничодобувними компаніями (наразі в Україні майже всі гірничодобувні компанії є приватними) у межах наданих їм ділянок надр у користування. При цьому надрокористувачу мають надаватися державою податкові пільги при сплаті рентних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин у розмірі, що дорівнює розміру витрат на дорозвідку. Це може бути реалізовано шляхом внесення змін та доповнень до пункту 4 чинного Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами, що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 30 травня 2011 р. № 615);

г) нерозвиненістю внутрішнього фондового ринку, що визначає низький рівень капіталізації гірничодобувних підприємств;

д) ускладненням гірничо-геологічних умов видобування корисних копалин та наявністю застарілих, недосконалих технологій видобувних робіт і значним фізичним зносом основних виробничих засобів гірничодобувних підприємств, втратою у надрах корисних копалин у процесі їх видобування (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка втрат у надрах окремих видів корисних копалин, % [1]

Корисні копалини	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Вугілля кам'яне	18,1	20,7	19,4	21,5	21,2	21,4	21,7
Вугілля буре	8,6	16,4	5,0	0	0	0	0
Марганцева руда	9,6	9,0	9,3	8,8	10,5	9,8	10
Сіль кухонна	64,1	82,1	83,4	78,3	75,1	75,8	76,3

[1] Розраховано за даними ДНВП «Геоінформ України».

Згідно з даними Державної служби статистики України (табл. 4), щорічне утворення відходів мінерального походження зростає (значна кількість мінеральних відходів техногенного походження утворюється добувною промисловістю та розробленням кар'єрів), а кількість їх утилізації зменшується. Так, у 2010 р. було утворено 321889,8 тис. т мінеральних відходів (75,6% до загальної кількості утворених відходів), а утилізовано, оброблено (перероблено) – 104202,0 тис. т, або 32,3% від обсягу утворення; у 2011 р. – 330301,9 і 106322,6 тис. т відповідно, або 32,2%; 2012 р. – 338025,0 і 98069,0 тис. т, або 29,0%; 2013 р. –

341363,2 і 97791,2 тис. т, або 28,6%. Як видно з наведеної статистики, така негативна тенденція, з одного боку, призводить до зменшення залучення мінеральних відходів техногенного походження як вторинної сировини у господарський обіг, а з іншого – до збільшення техногенного навантаження на навколишнє природне середовище.

Таблиця 4

Утворення відходів мінерального походження в Україні від економічної діяльності підприємств добувної промисловості і розроблення кар'єрів, тис. т [1]

Показник	2010	2011	2012	2013	2014
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	321889,8	330301,9	338025,0	341363,2	267410,8

[1] Складено за даними Державної служби статистики України.

Метою сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу є забезпечення збалансованого (баланс між обсягами видобутку та обсягами споживання корисних копалин) розвитку мінерально-сировинної бази, підвищення ефективності та економічної віддачі гірничодобувної промисловості, а також потреб економіки України у власній мінеральній сировині при одночасному збереженні природи. Виходячи з цього, розроблена і затверджена Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 р. (Закон України № 3268 від 21 квітня 2011 р.), проте в рамках однієї лише цієї програми забезпечення сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу неможливе.

Відкритість економіки України, наявність процесів глобалізації та інтеграції для забезпечення сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу в контексті довгострокових перспектив зумовлюють вирішення таких завдань [8]:

підвищити ефективність управління мінерально-сировинним сектором економіки;

забезпечити раціональне та ефективне використання мінеральних ресурсів;

зміцнити позиції України у світовому та регіональному економічному просторі;

збільшити економічну роль мінерально-сировинного комплексу в національному господарстві та створенні загальнодержавного мультиплікативного ефекту (розвиток пов'язаних із використанням мінеральних ресурсів галузей національного господарського комплексу);

підвищити рівень економічної ефективності видобування та використання мінеральних ресурсів на основі комплексного підходу та інноваційних технологій на всіх етапах (від геологорозвідки до використання мінерально-сировинних відходів техногенного походження);

збалансувати комплексний розвиток вітчизняної мінерально-сировинної бази для забезпечення економіки всіма видами мінеральної сировини переважно власного видобутку.

Основними шляхами вирішення вказаних завдань на перспективу можна визначити:

розроблення та впровадження ефективного економічного механізму управління вітчизняним фондом надр на основі принципу рентного доходу (до прийняття Закону України від 24 травня 2012 р. № 4834 це було прописано у розділі 19

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

Податкового кодексу України, в якому, зокрема, було зазначено: «Кабінету Міністрів України внести до 1 січня 2014 р. до Верховної Ради України проект закону про внесення змін до цього Кодексу щодо переходу до системи платежів за видобуток корисних копалин із застосуванням принципу рентного доходу». Тобто вилучення у надрокористувача на користь держави рентного платежу як надприбутку (надлишку – різниці між отриманим прибутком надрокористувачем і середньонормальним прибутком по галузі чи підгалузі у добувній промисловості)). На думку авторів і експертів, діюча в Україні система платежів за користування надрами (наразі платежі за користування надрами за видобування корисних копалин являють собою адвалорні ставки – роялті) також, як і попередня, є непридатною, оскільки має суто фіскальний характер, не забезпечує диференціацію цих платежів залежно від гірничо-геологічних та гірничотехнічних умов видобування корисних копалин [6];

використання механізму примусового ведення геологорозвідувальних робіт гірничодобувними компаніями, що забезпечить належний рівень відтворення мінерально-сировинної бази;

здійснення моніторингу стану розвитку вітчизняної мінерально-сировинної бази із застосуванням геоінформаційних технологій (ГІС-технологій);

забезпечення науково-технічної підтримки пріоритетних напрямів геологічної галузі;

створення сучасної інформаційної бази щодо мінерально-сировинних ресурсів;

забезпечення пайової участі держави в капіталі вітчизняних гірничодобувних компаній через покупку акцій цих підприємств урядовими структурами. Кошти на викуп акцій мають накопичуватись державою від установлення платежів за користування надрами на основі принципу рентного доходу. Так, держава на правах акціонера делегує своїх представників у раду директорів і менеджмент гірничодобувних компаній, контролюючи таким чином фінансові потоки (забезпечується посилення ролі інституту державного регулювання надрокористування);

формування у сфері надрокористування цілісних регіональних промислових комплексів (кластерних структур) та корпорацій міжгалузевого профілю, насамперед вітчизняних транснаціональних корпорацій (ТНК). Наразі в Україні немає інституту ТНК;

оптимізація обсягів та розширення диверсифікації джерел інвестицій при видобуванні, споживанні та охороні мінеральних ресурсів;

розвиток державного регулювання експортно-імпортних операцій зі стратегічними для національної економіки видами мінеральної сировини;

коригування системи ліцензування шляхом удосконалення законодавчої бази в частині спрощення порядку надання прав надрокористування через оптимізацію процедур їх проведення;

удосконалення діючої методики визначення вартості запасів і ресурсів корисних копалин родовища або ділянки надр для формування ефективного економічного механізму надрокористування, який повинен базуватися на реальній вартості мінерально-сировинних ресурсів [10]. До того ж необхідно здійснювати їх переоцінку через 3-5 років.

Слід відзначити, що мінерально-сировинна політика держави значною мірою впливає на розвиток вітчизняної мінерально-сировинної бази, яка, у свою чергу, впливає як на економічний розвиток окремих регіонів (у першу чергу – де розташований мінерально-сировинний комплекс), так і на розвиток економіки держави в цілому. Метою мінерально-сировинної політики держави є забезпечення раціонального використання надр при одночасному зменшенні техногенно-

го навантаження на навколишнє природне середовище, забезпечення мінеральною сировиною потреб вітчизняної економіки і випереджаючого розвитку мінерально-сировинного комплексу, включаючи мінерально-сировинну базу.

До основного недоліку мінерально-сировинної політики держави слід віднести неефективне регулювання державою зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання у сфері надрокористування. При регулюванні зовнішньоекономічної діяльності у сфері надрокористування дієвим інституціональним важелем є нетарифний метод – квотування (обмеження) та ліцензування. Необхідність застосування такого важеля, як квотування обсягів видобутку та експорту окремих видів корисних копалин, є необхідним, що зумовлено такими факторами:

по-перше, за окремими видами корисних копалин розвідані запаси є незначними, а потреба вітчизняної промисловості в них спланована на багато років уперед;

по-друге, обсяги видобування окремих видів мінеральної сировини перевищують обсяги приросту запасів цих видів корисних копалин.

Так, Колегією Рахункової палати Верховної Ради України від 22 червня 2010 р. відзначається, що імпорт мінеральної сировини перевищує власний видобуток. А це в кінцевому результаті загрожує національній безпеці держави. Зараз в Україні питання обмеження видобутку та експорту регулюється такими нормативно-правовими актами: ст. 52 «Квоти на видобуток корисних копалин» Кодексу України «Про надра»; постанови Кабінету Міністрів України зі змінами та доповненнями, «Про надання спеціальних дозволів на користування ділянками надр з метою геологічного вивчення та видобування стратегічно важливих корисних копалин» № 742 від 15 липня 1997 р. зі змінами та доповненнями, «Про затвердження Положення про порядок установлення квот на видобуток окремих видів корисних копалин» № 862 від 22 грудня 1994 р. Ураховуючи суттєвий вплив на вітчизняну економіку і, зокрема на сферу надрокористування процесів глобалізації, інтеграції, з метою підвищення ефективності використання фонду надр, виходячи з інтересів національної безпеки держави, необхідно щорічно переглядати Перелік корисних копалин та їх мінімальні стратегічно важливі запаси (постанова Кабінету Міністрів України № 742 від 15 липня 1997 р.). Експорт мінеральних ресурсів у нашій державі регулюється ст. 17 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот у 2016 р.» № 1176 від 30 грудня 2015 р.

Незважаючи на потужний потенціал вітчизняної мінерально-сировинної бази, економіка України відчуває дефіцит в окремих видах мінеральної сировини (наприклад, у вугіллі коксівному). Так, на думку фахівців, у 2016 р., як і раніше, вітчизняна металургія матиме дефіцит коксу. Проблема полягає не в існуючих потужностях українських коксохімічних підприємств, а в їх забезпеченості коксівним вугіллям. Слід зазначити, що обсяги видобутку вітчизняного коксівного вугілля давно вже не можуть повністю задовольнити потреби коксохімічних підприємств. Для покриття дефіциту цієї сировини щорічно в Україну її імпортується до 9 млн т. (37-42% від загальної потреби). Також імпортується і кокс. Ситуація із забезпеченням ускладнюється одночасним експортом з України вітчизняного коксівного вугілля. Беручи за критерій першочерговість забезпечення мінеральною сировиною потреб вітчизняної економіки, доцільно розширити перелік найменувань корисних копалин додатка № 1 «Обсяг квот товарів, експорт

яких підлягає ліцензуванню у 2016 році» до постанови Кабінету Міністрів України № 1176 від 30 грудня 2015 р. і внести до нього експортні і водночас гостродефіцитні для вітчизняної промисловості види мінеральної сировини, такі як нафта сира українського походження (зараз у додатку № 1 зазначена тільки одна позиція – газ природний у газоподібному стані українського походження), а у додаток № 5 «Перелік товарів, експорт яких підлягає ліцензуванню у 2016 р.» до постанови Кабінету Міністрів України № 1176 від 30 грудня 2015 р. і внести вугілля коксівне (зараз у додатку № 5 зазначена тільки одна позиція – антрацит). Вітчизняна мінерально-сировинна база має в першу чергу працювати на створення ВВП України і задоволення власних потреб економіки держави.

Фахівці відзначають, що державне управління користування надрами варто розглядати як специфічний вид владної державної діяльності, змістом якої є практичне виконання державних повноважень у визначеній сфері, спрямоване на створення умов для комплексного й раціонального користування надрами та державного контролю за цією діяльністю [9]. Проте у діючій схемі державного управління вітчизняною сферою надрокористування є певне дублювання контрольних функцій Державною службою гірничого нагляду та промислової безпеки України і Державною службою геології та надр України. Ці установи покликані забезпечувати охорону надр і раціональне їх використання [4]. Так, відповідно до ст. 3 Положення «Про Державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України», що затверджено Указом Президента України від 06 квітня 2011 р. № 408/2011, ця Служба проводить роботи зі здійснення державного гірничого нагляду, охорони надр, геологічного вивчення надр, їх використання та охорони. Водночас відповідно до ст. 18 Положення «Про державну службу геології та надр України», що затверджене Указом Президента України від 06 квітня 2011 р. № 391/2011, ця Служба також здійснює державний контроль за геологічним вивченням і ефективним використанням надр України.

Контроль за раціональним використанням надр слід залишити тільки за Державною службою геології та надр України. Здійснити це на державному рівні можливо шляхом внесення відповідних змін до Положення «Про державну службу гірничого нагляду та промислової безпеки України», які визначать повноваження Державної служби геології та надр України як єдиного в Україні органу з контролю за виконанням ліцензійних умов стосовно видобування корисних копалин. Такий підхід до вдосконалення діючої схеми державного управління вітчизняною сферою надрокористування дозволить уникнути дублювання функцій вищезазначеними державними установами і водночас підвищити ефективність контрольних функцій з боку Державної служби геології та надр України, а отже, буде сприяти забезпеченню сталого розвитку вітчизняної сфери надрокористування.

Висновки. У коротко- та довгостроковій перспективі одним із найважливіших факторів, що впливає на розвиток економіки України, залишається стан вітчизняного мінерально-сировинного комплексу, від ефективної роботи якого залежать розвиток та планомірне зростання майже всіх галузей промисловості, експортний потенціал та економічна безпека держави. Тому забезпечення сталого розвитку вітчизняного мінерально-сировинного комплексу є одним із найважливіших та першочергових завдань держави, яке може бути вирішено шляхом інституціонального реформування вітчизняної сфери надрокористування, а саме:

удосконалення нормативно-правового забезпечення регулювання гірничих відносин (відносини, що виникають між

надрокористувачами та державою як розпорядником природних ресурсів з приводу геологорозвідки, видобування корисних копалин та охорони надр);

удосконалення системи державного управління вітчизняним мінерально-сировинним комплексом шляхом ліквідації дублювання контрольних функцій відповідними державними установами;

забезпечення екологізації гірничодобувного виробництва шляхом удосконалення її економічного механізму.

Новизна наукового дослідження полягає в розробці практичних рекомендацій щодо формування ефективної державної політики раціонального надрокористування шляхом її інституціонального реформування.

Подальші розробки пропозицій щодо сталого надрокористування в Україні мають здійснюватись, виходячи з процесів децентралізації влади та євроінтеграції.

Література

1. Андрієвський І.Д. Сучасний стан і перспективи розвитку добувної промисловості України / І.Д. Андрієвський, В.В. Матюха, М.Т. Мовчан // Мінеральні ресурси України. – 2011. – № 3. – С. 8-14.

2. Євдощук М.І. Деякі питання розвитку геологічної галузі України в умовах євроінтеграції / М.І. Євдощук // Мінеральні ресурси України. – 2015. – № 1. – С. 3-6.

3. Жикаляк М. Сучасні тенденції сталого розвитку надрокористування у мінерально-сировинних центрах економічного зростання / М. Жикаляк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 56. – С. 36-38.

4. Інституціоналізація природно-ресурсних відносин: [колективна монографія] / за заг. ред. М.А. Хвесика. – К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку» НАН України, 2012. – 400 с.

5. Матюха В.В. Інституціональні важелі як дієвий інструмент державного управління сферою надрокористування / В.В. Матюха, М.Т. Мовчан // Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. пр. / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2009. – С. 109-118.

6. Матюха В.В. Система платежей за пользование недрами в Украине: проблемы и предложения по реформированию / В.В. Матюха // Горный журнал. – 2014. – № 7. – С. 60-62.

7. Мінеральні ресурси України. – К.: Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», 2012. – 263 с.

8. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. Б.Є. Патона. – К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку» НАН України, 2012. – 72 с.

9. Нормативно-правове регулювання надрокористування / Г. Рудько, О. Миргородський, М. Курило, О. Лагода. – К.: Гіперіон, 2012. – 256 с.

10. Сухіна О.М. Розвиток методологічних підходів до економічної оцінки мінерально-сировинних ресурсів / О.М. Сухіна, О.П. Лобасов, М.І. Жишко // Економіка України. – 2013. – № 2. – С. 67-80.

Надійшла до редакції 02.02.2016 р.

УДК 339.972:502.3(477)

Оксана Миколаївна Гаркушенко,
канд. екон. наук
Інститут економіки промисловості
НАН України, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ У КРАЇНАХ BRICS ТА ЄАЕС: ЗАГРОЗИ І МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами – з іншої (ст. 290, 292 гл. 13 розд. IV та гл. 6 розд. V [31] зобов'язують Україну здійснити заходи щодо наближення стану довкілля та вимог щодо підтримки його якості до європейських стандартів. Проте в цьому випадку потрібно брати до уваги три важливих нюанси.

По-перше, ані Україна, ані будь-яка інша країна світу не мають власної, ізольованої від інших, екосистеми. Тому навіть за умови дотримання високих екологічних норм та стандартів транскордонна міграція забруднення з території сусідніх країн з менш жорсткими підходами до екологічного регулювання економіки негативно позначиться на якості довкілля в «екологічно свідомій» країні.

По-друге, на відміну від більшості країн-членів ЄС, де екологічне регулювання економіки здійснюється з 1967 р., цей вид регулювання в Україні не має такої довгої історії та все ще зазнає впливу радянської спадщини, коли вартість повітря, води та інших невичерпних природних ресурсів дещо недооцінювалася. Тому досвід екологічного регулювання економіки у країнах пострадянського простору з таким самим минулим у частині ставлення до довкілля є актуальним та корисним для України, оскільки може дати уявлення про шляхи поліпшення стану довкілля. З огляду на нестабільність складу СНД в останні 10 років, такий аналіз доцільно виконати на прикладі країн відносно нового міжнародного утворення – Євразійського економічного союзу (ЄАЕС).

По-третє, на відміну від більшості країн ЄС Україна належить до країн із рівнем доходів нижче середнього [1]. У той же час дослідження Дж. Гроссмана та Е. Крюгера свідчать про те, що збільшення уваги до екологічного регулювання економіки та стану довкілля є прямим наслідком зростання рівня добробуту в країнах, коли все більша частка населення готова платити за можливість жити у чистішому навколишньому природному середовищі (НПС) [3]. Зважаючи на це та рівень доходів в Україні, доцільно проаналізувати, як здійснюється екологічне регулювання економіки в менш забезпечених, ніж ЄС, країнах, у яких проте відбувається деяке економічне пожвавлення, наприклад, у країнах BRICS та ЄАЕС.

Проблематика екологічного регулювання економіки залишається недостатньо висвітленою в Україні з позиції впливу можливого забруднення природних ресурсів у ній сусідніми країнами внаслідок різних підходів урядів цих країн до охорони довкілля.

Наразі більшість вітчизняних авторів, що здійснюють дослідження з цієї тематики, зосереджується на питаннях, пов'язаних з євроінтеграцією та наближенням вітчизняних норм і стандартів у сфері охорони довкілля до європейських. Зокрема, роботи О.О. Веклич [7; 8] присвячені питанням наближення вітчизняної екологічної політики до стандартів ЄС, для чого автор рекомендує суттєво

© О.М. Гаркушенко, 2016

вдосконалити практичну реалізацію принципів екологічної політики та посилити роль екологічних податків у податковій системі України як за рахунок підвищення їх ставок, так і за рахунок наближення їх структури до європейської. Проте в зазначених роботах не надається конкретних кількісних рекомендацій щодо зроблених пропозицій, окрім пропозиції щодо зміни структури екологічних податків відповідно до європейської.

Що стосується питань попередження забруднення, яке виходить за межі однієї країни, та/або боротьби з існуючими екологічними проблемами глобального характеру, то слід зазначити таке.

Як українськими, так і зарубіжними науковцями усвідомлюється той факт, що деякі види забруднення природних ресурсів та екологічних проблем (якщо не всі) з часом виходять за межі однієї країни та можуть поширюватися не лише на сусідні країни, але мати глобальні наслідки [10]. Прикладом таких явищ є кислотні дощі, глобальне потепління, радіаційне забруднення від масштабних аварій на атомних електростанціях тощо.

Проте українські автори та автори з країн колишнього СРСР звужують екологічні проблеми від глобального рівня до трансграничного, тобто безпосередньо до тих екологічних проблем, які виникають або можуть виникнути на кордонах сусідніх країн та пов'язані переважно з одним видом природних ресурсів.

Так, наприклад, у роботі Л.М. Коритного [16] досліджуються основні типи конфліктних ситуацій, що виникають у випадку користування спільними для декількох країн водними ресурсами (міжнародні басейни). У цій роботі розглянуто причини цих конфліктів, їх економічні, соціальні та екологічні наслідки. Автор розглядає і основні способи вирішення зазначених конфліктів (військові дії або дипломатичні переговори з укладанням угод щодо режимів користування міжнародними басейнами) на прикладі країн Азії (у тому числі азійської частини Росії, Китаю, Казахстану, Індії). Проте фактично в цій статті окреслено проблеми регіону без будь-яких конкретних пропозицій щодо можливостей їх вирішення або пом'якшення (наприклад, за рахунок здійснення екологічного регулювання в межах країн-учасниць конфліктів).

Удосконаленню економіко-математичного апарату прогнозування рівня забруднення довкілля, особливо трансграничного, присвячено роботу [38]. Зазначена робота має більшою мірою теоретичний, ніж практичний характер. Окремі практичні рекомендації (наприклад, розробити за допомогою запропонованої моделі та підтримати на рівні Міської думи Стратегію соціально-економічного розвитку регіону до 2020 р.) запропоновані виключно для Волгоградської області.

Деякою мірою вплив екологічного регулювання економіки в одній країні на екологічний стан в інших країнах відображено в роботі [5]. Зокрема, автори аналізують, які існували підходи до екологічного регулювання водокористуванням та водовідведенням на сході України (станом на 2008 р.) і як це позначається на якості водних ресурсів, що мають міжнародне значення. Проте цей аналіз був виконаний лише для української сторони, вплив особливостей екологічного регулювання водних ресурсів країн-сусідів (серед яких є як країни колишнього СРСР, так і ЄС) на транскордонне забруднення не аналізувався. Запропоновані авторами статті пропозиції з удосконалення екологічного регулювання водних ресурсів, що мають міжнародний характер, обмежуються рамками чинних міжнародних правових угод, деякі з яких ратифіковані понад 30 років тому. І хоча, як свідчить аналіз О.А. Найчук [21], ці угоди досі не втратили своєї актуальності,

наразі відбулося оновлення природоохоронного законодавства та міжнародних угод, що потребує нових досліджень та врахування.

У статті [34] авторами запропоновано методику розрахунку екологічного та економічного збитку, що завдається Придніпровському регіону України, Молдові та країнам ЄС трансграничним забрудненням повітря. Проте як інструмент боротьби з цим забрудненням автори пропонують лише гармонізацію природоохоронного законодавства України з законодавством країн ЄС, СНД та посилення моніторингу викидів у повітря забруднюючих речовин.

На необхідності посилення моніторингу стану природних ресурсів у прикордонних регіонах та тіснішій співпраці в управлінні цими ресурсами наголошують Р.П. Параняк та Н.В. Войтович. На думку цих авторів, зазначені заходи, а також удосконалення вітчизняних нормативно-правових документів щодо охорони довкілля та сталого розвитку з орієнтацією на вимоги ЄС є шляхом до вирішення проблем трансграничного забруднення в Україні та сусідніх країнах [27].

Аналізу можливих джерел виникнення надзвичайних ситуацій, негативні наслідки яких можуть поширитися на екосистеми інших країн, присвячено статтю В.О. Костенка [17]. Для попередження таких ситуацій та боротьби з їх наслідками автор рекомендує створити на міжнародному рівні комплекс організаційних процедур та систему моніторингу потенційно небезпечних об'єктів та стану природних ресурсів на кордоні держав. Незважаючи на доцільність таких рекомендацій, слід зауважити, що, по-перше, автор концентрується головним чином на взаємодії в частині екологічного регулювання лише з країнами ЄС, у той час як Україна межує не лише з ними; по-друге, не аргументується, на яких підставах, за рахунок чого має відбуватися таке регулювання; по-третє, автор не аналізує наявні в суміжних країнах підходи до екологічного регулювання економіки, які можуть позначитися на масштабах заходів щодо боротьби з надзвичайними ситуаціями транскордонного характеру.

У роботі Г.О. Обиход [25] розглянуто сутність трансграничного забруднення, його причини, наслідки для екосистем сусідніх держав, а також можливі підходи до регулювання цього типу забруднення. Автор надає перевагу правовому регулюванню трансграничного забруднення в рамках міжнародних угод та всередині міждержавних утворень (як от ЄС) та шляхом прийняття країнами добровільних угод зі скорочення рівня забруднення довкілля. Також наголошується на важливості врахування відмінностей у рівнях природоохоронних витрат і подорожчання продукції внаслідок, наприклад, екологічного оподаткування, що може несприятливо позначитися на економіках країн-учасниць міжнародних угод. Тому для поліпшення стану довкілля без завдання негативного впливу на розвиток економік країн, Г.О. Обиход пропонує здійснювати уніфікацію екологічних вимог та норм, що використовуються в межах одного інтеграційного об'єднання або країн-учасниць угоди про запобігання транскордонному забрудненню. Тобто всі рекомендовані заходи стосуються в основному правового поля та орієнтовані на вимоги ЄС.

Питання впливу забруднення з інших країн на стан довкілля в Україні та навпаки аналізується також і в низці національних доповідей про стан техногенної та природної небезпеки України, які щорічно готуються Міністерством надзвичайних ситуацій України. Проте в них переважно лише перераховуються об'єкти, функціонування та/або існування яких вже негативно позначилося на стані довкілля України, або які станов-

лять потенційну загрозу для нього. У цих документах зазначено види таких загроз та наголошується на необхідності укладання нових угод щодо контролю за трансграничним забрудненням та посилення міжнародного контролю за виконанням чинних угод [12, с. 185-190; 13, с. 115-120]. Тобто в цих документах йдеться лише про правове регулювання транскордонного забруднення.

Аналіз зазначених публікацій дозволяє зробити такі висновки щодо змісту цих наукових праць і документів.

1. У зазначених публікаціях забруднення, що поширюється за межі однієї країни, обмежують лише випадками, коли джерела забруднення розташовані в безпосередній близькості до кордону та/або з водними ресурсами (або повітрям) переносяться з однієї країни до іншої. Проблема в ширшому сенсі, коли джерело забруднення розташоване далеко від кордонів, але впливає на інші країни, не аналізується.

2. Основним способом регулювання зазначених у п.1 проблем зазвичай вважається дотримання чинних міжнародних угод щодо запобігання трансграничному забрудненню та боротьби з його наслідками.

3. Українські автори при дослідженні проблем трансграничного забруднення концентруються головним чином на напрямі «Україна-ЄС», хоча Україна межує і з країнами, що не входять до цього об'єднання. Акцент у цьому випадку також робиться на дотриманні міжнародних угод щодо трансграничного забруднення та гармонізації вітчизняних природоохоронних норм і стандартів з європейськими.

4. Дослідження авторів країн ЄАЕС стосуються теоретичних підходів до оцінки трансграничного забруднення та/або правових аспектів регулювання трансграничного забруднення (головним чином – водних ресурсів) із Казахстаном та Китаєм.

5. Вплив особливостей здійснення екологічного регулювання економіки в межах однієї країни (особливо країн ЄАЕС) на сусідні країни в зазначених вище роботах не досліджувався.

Метою статті є аналіз особливостей здійснення екологічного регулювання економіки у країнах ЄАЕС (як таких, що мають спільне з Україною радянське минуле, емерджентну економіку та в деяких випадках – спільні кордони) та BRICS (як таких, рівень доходів на душу населення в яких у більшості випадків наближений до українського) для виявлення можливого впливу такого регулювання на стан довкілля в Україні та визначення позитивних рис, які можуть бути корисними для поліпшення екологічного й економічного стану в Україні.

Структурно матеріал поділено на три блоки та висновки. У першому блоці аналізуються особливості правового забезпечення екологічного регулювання в країнах ЄАЕС та BRICS; другий блок присвячено практиці застосування екологічних податків у країнах вказаних міжнародних об'єднань; у третьому блоці стисло аналізуються особливості екологічного регулювання та оподаткування в Україні, як може вплинути практика екологічного регулювання економіки сусідніх країн на Україну, що корисного може бути перенесено з неї до України з урахуванням необхідності виконання вимог про асоціацію з ЄС та зниження впливу трансграничного забруднення. У висновках до статті стисло зазначено основні рекомендації щодо вдосконалення екологічного регулювання економіки України з урахуванням такого регулювання у країнах ЄАЕС, BRICS та необхідністю виконання вимог угоди про асоціацію з ЄС.

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

Особливості правового забезпечення екологічного регулювання у країнах ЄАЕС та BRICS

Для країн-членів ЄАЕС (Російська Федерація (РФ), Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизія) та BRICS (Бразилія, РФ, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка) подолання екологічних проблем залишається другорядним завданням навіть у випадку високого рівня забруднення в них. Про це, наприклад, свідчить п. 2 Етеквінської декларації [39], в якому наголошується на тому, що BRICS – це об'єднання країн з політичних та економічних питань. Хоча у п. 37 цієї декларації визнається важливість вирішення проблем зміни клімату, пріоритетними для цього об'єднання є економічний розвиток і підвищення політичного впливу його країн-членів, а також ліквідація бідності та розвиток людського капіталу. Так само політичні й економічні цілі переслідуються в іншому міжнародному об'єднанні – ЄАЕС [14].

Зважаючи на відсутність спільної для BRICS та ЄАЕС нормативної бази з екологічного регулювання (на відміну від країн ЄС), доцільним є аналіз діяльності кожної з країн-членів зазначених об'єднань окремо.

Так, у Бразилії екологічне регулювання економіки здійснюється переважно шляхом використання командно-контрольних інструментів. За їх допомогою та під тиском світової спільноти у країні було здійснено заходи щодо зменшення вирубки тропічних лісів. Це призвело до того, що лише за період з 2005 по 2013 р. рівень викидів вуглекислого газу тут скоротився на 3,2 млрд т, тобто на 400 млн т на рік [6].

Адміністративно-командне регулювання та істотні коливання цін на енергоресурси на світових ринках призвели до широкого використання у Бразилії поновлюваних джерел енергії та біопалива. Наразі країна є найбільшим споживачем енергії на континенті, проте 70% всієї електроенергії виробляється на гідроелектростанціях, а біопаливо складає більш ніж 15% всього споживаного транспортом країни палива. Крім того, Бразилія виробляє до 25% усього світового виробництва біопалива та посідає друге місце у світі за його споживанням [4, с. 24-25].

Такі позитивні для довкілля явища нівелюються тим, що у Бразилії існує обмеження, згідно з яким витрати на природоохоронні заходи й обладнання не повинні перевищувати 0,5% майбутніх очікуваних витрат на ведення господарської діяльності. Наразі у країні ведуться дискусії про необхідність розробки і введення у податкову систему екологічних податків [2].

У Китаї, який є світовим лідером за обсягами викидів CO_2 та енергоспоживання, уряд країни намагається впливати на рівень викидів та енергоспоживання за допомогою командно-контрольних методів і державних інвестицій у розвиток енергетики з поновлюваних джерел. Наразі Китай є лідером з інвестицій у цю сферу: у 2013 р. інвестиції становили 56 млрд дол., тоді як у ЄС в цей період інвестиції складали 48 млрд дол.

Ці дії призвели до того, що у 2013 р. країна стала лідером з виробництва енергії за допомогою вітру і таким чином випередила Німеччину та активно розвиває сонячну енергетику, тоді як у 2000 р. ці напрями енергетики фактично не існували.

Розвитку енергетики з поновлюваних джерел у країні сприяє те, що на них встановлено в 2 рази нижчі тарифи, ніж на енергію з традиційних (нафта, вугілля тощо) джерел, хоча з 2013 р. тарифи на вітрову енергію підвищено майже до їх рівня. Крім цього, проекти з виробництва енергії з біомаси отримують дотацію в розмірі 50% від ціни [4, с. 95-96].

Проте зазначені дії Китаю спрямовані скоріше на розвиток власної енерге-

тики та задоволення потреб ринку, ніж на зниження антропогенного навантаження на довкілля. Це підтверджується тим, що країна здійснює агресивну по відношенню до стану довкілля сусідніх країн та власних водних ресурсів політику у сфері розвитку гідроелектроенергетики. Зокрема, проекти будівництва дамб та каналів на річці Іртиш загрожують заболоченню територій Казахстану та РФ. Крім цього, вже існуючі дамби на правому – китайському – березі річки Амур призвели до активізації розмиву берегів цієї річки на її інших ділянках та зміни фарватеру, що спричинило конфлікти між РФ та Китаєм не лише щодо екологічних проблем, але і щодо державних кордонів. Для вирішення останніх РФ довелося передати Китаю низку островів [16, с. 96].

Взагалі підхід Китаю до проблем екологічного регулювання економіки яскраво ілюструє позиція представника Міністерства іноземних справ цієї країни. Він заявив у 2007 р., що Китай допомагає знизити викиди парникових газів за допомогою програми «Одна сім'я – одна дитина», що дозволило скоротити народжуваність на 300 млн дітей (відповідно – потенційних споживачів) і, як наслідок, – на 1,3 млрд т викидів CO_2 за період з 1970 р. по середину 2000-х років [6]. Це навряд чи можна вважати достатньо обґрунтованою позицією, тим більше, що наприкінці 2015 р. уряд країни дозволив сім'ям мати по 2 дитини [18].

У таких країнах BRICS, як Індія та Південно-Африканська Республіка, дослідження необхідності вживання заходів щодо екологічного регулювання економіки перебувають на початковому етапі. Наразі екологічне регулювання в цих країнах здійснюється шляхом намагань урядів країн розширити виробництво електричної енергії з поновлюваних джерел (що також має стабілізувати енергопостачання) та запровадження податків екологічної спрямованості, що мають позитивно позначитися на якості енергоресурсів та знизити рівень викидів. Проте наразі їх екологічна ефективність є недостатньою, про що докладніше буде далі.

У РФ є низка нормативно-законодавчих актів у сфері охорони довкілля та запобігання його забрудненню (наприклад, Федеральний закон РФ від 10 січня 2002 р. № 7-ФЗ «Про охорону довкілля»), проте вони або «перейшли їй у спадок» від СРСР, або були прийняті майже 20 років тому і є застарілими, не відображають сучасних досягнень у сфері охорони НПС та нових знань про вплив забруднюючих речовин на живі організми. Тим не менш РФ ратифікувала низку міжнародних угод у сфері охорони НПС (зокрема Стокгольмську конвенцію про стійкі органічні забруднення), що накладає на неї відповідні зобов'язання [15].

У країні існує програма розвитку «зеленої» енергетики, тобто отримання енергії з поновлюваних джерел. Наразі частка такої енергії в енергобалансі країни складає 0,8%, проте до 2020 р. її планується збільшити до 2,5%. Також у РФ існує державна програма раціоналізації енергокористування з метою скорочення енергоємності економіки країни на 40% до 2020 р. порівняно з 2008 р. Проте досі в цій сфері немає прогресу, що частково пояснюється неузгодженістю державної політики у сфері енергетики. Так, окрім зазначених державних програм, що мають сприяти раціоналізації енергоспоживання та зменшенню викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря внаслідок ширшого використання поновлюваних джерел енергії, держава здійснює регулювання цін на енергоносії, внаслідок якого муніципалітети та населення отримують електричну енергію, опалення та газ за чверть її експортної вартості [4, с. 121].

Зараз у Росії здійснюються дослідження щодо напрямів удосконалення природоохоронного законодавства [15],

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

приймаються зміни до чинного законодавства, спрямовані на поліпшення стану довкілля в країні [109], та розширюється інфраструктура з переробки відходів. Проте зазначені позитивні зміни нівелюються введенням мораторію на стягнення екологічних податків у країні на строк до 1 січня 2019 р. [29]. Тобто фактично в РФ у зазначений період не використовуватимуться ринкові інструменти екологічного регулювання, а лише переважно застарілі командно-контрольні. Це може призвести до підвищення рівня забруднення довкілля у країні та трансграничного забруднення, якого зазнаватимуть сусідні держави, особливо якщо якість довкілля та екологічного регулювання в них вища, ніж у РФ.

Щодо країн-членів ЄАЕС (окрім РФ), то в них ситуація з правовим аспектом екологічного регулювання склалася майже аналогічно з російською.

Так, у Республіці Білорусь існує приблизно 15 нормативно-правових актів щодо екологічного регулювання економіки. Їх було прийнято з набуттям Республікою незалежності, проте вони також ненабагато відрізняються від радянських попередників і переважно сконцентровані на збереженні природного різноманіття та попередженні браконьєрства [20].

Не набагато краще складається ситуація з екологічним регулюванням у Киргизькій Республіці. Тут також переважну більшість нормативно-правових документів у сфері охорони довкілля було прийнято з набуттям країною незалежності [11]. Окремі закони Киргизької Республіки, такі як «Про охорону озонового шару» та «Про державне регулювання та політику у сфері емісії та поглинання парникових газів» було прийнято внаслідок ратифікації країною міжнародних угод у цій сфері, проте за своєю сутністю вони мають переважно декларативний характер.

Ситуація з екологічним регулюванням у Вірменії майже тотожна тій, що склалася у вищенаведених країнах. Головною проблемою цієї країни є фактична неврегульованість поводження з відходами: всі відходи без сортування хоча б на промислові та побутові розміщуються на звалищах, що не відповідають санітарним та гігієнічним нормам, або спалюються на відкритому повітрі, що призводить до значного забруднення повітря. Інших способів поводження з відходами в країні не має, хоча й існують платежі за відходи, які стягуються з промислових підприємств [35, с. 15].

Однак Вірменія стала однією з небагатьох країн на пострадянському просторі, в якій з 1998 р. здійснюється екологічне регулювання продукції. У той же час слід зазначити, що екологічні платежі тут відіграють більшою мірою фіскальну (а не регулюючу або стимулюючу) роль, оскільки уряд вважає фінансування природоохоронних програм своїм найменш пріоритетним завданням [35, с. 28].

Протилежну вищезазначеним позицію у плані екологічного регулювання та збереження довкілля займає Казахстан. Правовою основою екологічного регулювання в цій країні виступає Екологічний кодекс [37], який доповнюється низкою інших нормативно-правових документів, зокрема щодо встановлення розміру ставок податку за викиди забруднюючих речовин на загальнодержавному та місцевому рівнях.

В Екологічному кодексі визначено засади екологічної політики держави, інструменти екологічного регулювання (не лише командно-контрольні, але і такі ринкові, як екологічні платежі, торгівля дозволами на викиди, квоти на викиди), роль та місце державних органів, громадських організацій в екологічному регулюванні, можливість здійснення екологічного регулювання не лише на загальнодержавному, але і на місцевому рівнях.

Особливу увагу в Кодексі приділено питанням забруднення довкілля (як поточного, так і непередбаченого, аварійного) унаслідок видобування нафтопродуктів.

У той же час у Казахстані механізм торгівлі квотами на викиди повної мірою не розроблено [26, с. 10]. Також недостатньо врегульованими в країні залишаються питання стимулювання населення до зменшення забруднення (наразі відповідно до п. 3 та 4 ст. 10 Кодексом охоплено лише юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців), а також забезпечення ведення повного реєстру забруднювачів довкілля та відповідного екологічного контролю над їх діяльністю. Потребують удосконалення питання створення та підтримки інфраструктури з поводженням з відходами, особливо з ТПВ, усе ще залишаються недостатньо врегульованими питання зменшення забруднення водних ресурсів промисловими підприємствами, особливо тих, що належать до міжнародних басейнів [16].

Слід зазначити, що з 2014 р. у Казахстані Міністерство природи трансформувалося у Комітет екологічного регулювання, контролю та державної інспекції в нафтогазовому комплексі у складі Міністерства енергетики [19]. Виходячи з цього можна зробити припущення, що наразі питання збереження довкілля для цієї країни відходять на другий план.

Аналіз ситуації з правовим забезпеченням екологічного регулювання економіки у країнах BRICS і ЄАЕС дозволяє зробити такі висновки:

1) охорона довкілля для країн зазначених об'єднань не є пріоритетним завданням, що частково пояснюється як нижчим (у більшості випадків), ніж у країнах ЄС, США та Японії (традиційні лідери у сфері екологічного регулювання економіки) рівнем доходів на душу населення в цих країнах, так і концентрацією їх урядів на економічних завданнях за рахунок погіршення якості довкілля та стану здоров'я своїх громадян;

2) у зазначених країнах існують нормативні документи щодо охорони довкілля, проте вони є застарілими, недостатньо обґрунтованими та/або потребують удосконалення;

3) екологічне регулювання у країнах BRICS і ЄАЕС здійснюється переважно за допомогою адміністративно-командних інструментів, економічні інструменти переважно вважаються такими, що можуть негативно вплинути на підприємницьку діяльність та розвиток економіки країни;

4) активний розвиток енергетики з поновлюваних джерел для зазначених країн є наслідком необхідності задовольнити потреби внутрішнього ринку в енергоресурсах та деякою мірою убезпечити країну від коливань цін на енергоресурси на світових ринках, а не турботою про стан довкілля;

5) розвиток гідроенергетики в зазначених країнах, а також концентрація на розвитку економіки без належного контролю за рівнем забруднення довкілля призводять не лише до екологічних проблем усередині країн BRICS і ЄАЕС, але і до виникнення трансграничного забруднення та конфліктних ситуацій, пов'язаних із користуванням міжнародних басейнів аж до зміни кордонів.

Зазначені явища є наочним свідченням негативного впливу на довкілля неналежного екологічного регулювання економіки не лише всередині окремої країни, але і на сусідні країни. Причому йдеться вже не лише про трансграничне забруднення, але і про негативний вплив на економіки сусідніх країн та можливе порушення їх державних кордонів, що посилює напруженість у міжнародних відносинах.

Проте для того щоб зробити висновок про ефективність екологічного регулювання у країнах BRICS і ЄАЕС, потрі-

бно проаналізувати екологічні платежі в зазначених країнах.

Екологічні податки у країнах BRICS та ЄАЕС

Екологічні податки для країн зазначених об'єднань (за рідкими виключеннями) наразі відіграють незначну роль. Податки на енергоресурси, плата за використання природних ресурсів та забруднення мають переважно фіскальний характер і майже не пов'язані з охороною НПС.

Так, у Бразилії на федеральному рівні існують податки на імпортоване паливо та паливо, що використовується для внутрішніх потреб. Експорт палива від них звільнено. Надходження від таких податків спрямовуються переважно на підтримку на стабільному рівні цін на енергоресурси для споживачів та розвиток транспортної інфраструктури. Транспорт, використання палива транспортом в країні не оподатковується, хоча до 28% всього палива в країні споживається саме у цій сфері, і тут генерується до 30% всього обсягу викидів забруднюючих речовин [4, с. 87-88].

Щодо ставок податків на енергоресурси в Бразилії, то паливо, яке використовується у технологічних процесах та для опалення, обкладається за ставкою майже 0 євро за 1 т CO_2, а ставка податку на паливо, яке використовується для генерації електроенергії складає 1,56 євро за 1 ГДж, що є найвищим показником на континенті та одним із найвищих показників серед країн, що розвиваються, та емерджентних [4, с. 41, 59]. Проте ці податки є частиною системи оподаткування доданої вартості [2], що унеможливлює аналіз надходжень від них та визначення впливу на якість довкілля.

У Китаї енергоспоживання регулюється державою шляхом зміни цін на енергоресурси відповідно до їх коливань на міжнародних ринках. Крім цього, існує акцизний податок на паливо, ставка якого складає від 0,8 до 1,4 юанів за літр палива, але від його сплати звільнено авіацію, з 2011 р. – підприємства з геологорозвідки, буріння та видобутку вуглеводневих сполук. Водії таксі, лісове, сільське господарство та громадський транспорт отримують компенсацію сплаченого акцизу на паливо [4, с. 97]. Тобто цей податок є лише джерелом поповнення

бюджету країни, а не екологічним.

У цілому ситуація з екологічним регулюванням економіки в Китаї є важкою, про що, наприклад, свідчить те, що ріка Хуанхе (так само, як і Ганг в Індії) належить до найбільш забруднених у світі [16]. Тобто уряд країни ставить на перший план виключно питання економічного розвитку Китаю. Проте слід зауважити, що, на відміну від США, Японії та ЄС, де виконується гіпотеза Гроссмана-Крюгера про поліпшення стану довкілля зі зростанням доходів на душу населення [3], в Китаї ця гіпотеза не виконується [33]. Зважаючи на це, можна припустити, що подальший розвиток країни не супроводжуватиметься поліпшенням якості довкілля в ній та негативно позначатиметься на стані довкілля в сусідніх країнах.

Наступний учасник BRICS – Індія є п'ятою країною у світі за обсягами споживання енергії та посідає 3 місце за обсягами її виробництва (що виробляється переважно з вугілля). Тим не менш у країні постійно спостерігається нестача енергії, її витоки та вимкнення електромережі. Для подолання цих явищ, а не стільки з екологічних міркувань, у країні розвивається сектор сонячної енергетики. Наразі Індія є лідером Азії з її виробництва. Так, у 2012 р. в країні вироблялося 23128 МВт сонячної енергії, а у 2017 р. цей показник має становити 53000 МВт. Підтримка галузі здійснюється переваж-

но за рахунок державних субсидій та тарифної політики.

У цілому держава істотно впливає на ціни в енергетичній галузі з метою захисту вітчизняних товаровиробників та населення від коливання цін на енергоресурси на міжнародних ринках, що не сприяє вирішенню пов'язаних з енергією екологічних проблем. Проте у липні 2010 р. керівництво Індії пішло на зміни та запровадило податок на спожите вугілля зі ставкою 50 індійських рупій за 1 т (≈0,77 дол., або 0,7 євро). Надходження від цього податку (≈ 25-30 млрд рупій у 2010 р., тобто 348-417 млн євро) надійшли до спеціально створеного Національного фонду чистої енергії, який фінансує дослідження та розробки у сфері зменшення впливу енергетики на довкілля. У липні 2014 р. ставку цього податку було підвищено до 100 рупій за 1 т (1,39 євро) спожитого вугілля, у лютому 2015 р. – до 200 рупій (2,78 євро).

Інші податки на енергоресурси як на державному, так і на місцевих рівнях (ПДВ, акцизи, податки на продажі) мають більшою мірою фіскальне, ніж екологічне значення.

ПАР зазнає значного негативного впливу з боку енергетичної галузі, оскільки до 71% електричної енергії в цій країні виробляється з бітумного вугілля, що видобувається в країні. Ще 24% виробляється на атомних електростанціях та з природного газу. Енергія з поновлюваних джерел виробляється окремими домогосподарствами та складає менш ніж 1% всього її обсягу, хоча уряд країни намагається підвищити цей показник до 5%.

Держава регулює ціни на енергоносії відповідно до коливань цін на них на світових ринках. Оподаткування енергоресурсів існує, проте надходження від цих податків спрямовані на компенсацію дефіциту бюджету країни, субсидії незаможним споживачам електроенергії за рахунок більш заможних, підтримку та розвиток дорожньої інфраструктури та муніципалітетів.

Єдиним виключенням із цих податків є так званий екологічний збір на електричну енергію, яким обкладається споживання всієї електричної енергії, крім виробленої з поновлюваних джерел. Ставка цього збору складає 0,035 ZAR за 1 кВт (0,002 євро).

У 2010 р. уряд ПАР планував ввести до податкової системи країни вуглецевий податок. Він мав застосовуватися до палива виходячи з вмісту в останньому вуглецю. Ставка цього податку мала становити 120 ZAR (8,42 євро) за 1 т CO_2. За підрахунками, цей податок мав охоплювати 80% всіх викидів, що утворюються у країні, проте його введення було відкладено до 2016 р. [4, с. 127-131].

Щодо Росії, то в країні існує податок на видобування корисних копалин, який за своєю сутністю не є екологічним, а спрямований на формування доходів бюджету. Також у країні, як і в більшості країн колишнього СРСР, існувала плата за забруднення довкілля. Проте з 2003 р. тут відбувалося планомірне скорочення її ставок за видами забруднюючих речовин. Так, ставки за викиди SO_2 скоротилися з 1,2 до 0,5 євро/т [105, с. 23], а з червня 2015 р. до 2019 р. ця плата не стягуватиметься, оскільки вважається, що вона негативно впливає на промисловість та підприємництво країни [29].

У РФ відповідно до законодавства стягувалися штрафи за порушення природоохоронного законодавства, які, по-перше, зазвичай не відповідають фактично завданій довкіллю шкоді; по-друге, стягуються неповною мірою внаслідок обмеженості адміністративних ресурсів природоохоронних відомств; по-третє, зазвичай спрямовуються не на боротьбу з наслідками екологічних порушень, а є ще однією статтею наповнення бюджетів [26, с. 17-18].

Вірменія – одна з небагатьох країн колишнього СРСР та ЄАЕС, у якій використовуються екологічні податки на продукцію. Ними обкладається 29 категорій імпортованої продукції і 26 категорій продукції вітчизняного виробництва. Проте ставки податків встановлено у відсотках до вартості продукції, що унеможливлює дослідження та оцінку їх екологічної ефективності.

Ще одним позитивним моментом у країні є скорочення переліку забруднюючих речовин, які обкладаються платою за забруднення. Це спрощує як формування звітності та розрахунок плати за забруднення, що має бути внесена, забруднювачами, так і перевірку достовірності наданої інформації, оскільки плата стягується за викиди тих речовин, які технічно можливо оцінити. Проте ставки такої плати все ще залишаються низькими порівняно з провідними країнами світу. Так, ставки за викиди SO_2 становили 1,04 дол./т, а за викиди оксидів азоту –12,87 дол./т [35, с. 13]. Для порівняння:у Данії ці ставки складають 1460 та 2680 євро/т відповідно [26, с. 13].

Також частка природоохоронних платежів у Вірменії є низькою: 0,31% ВВП порівняно з 2,5% ВВП у ЄС-28. Ускладнює ситуацію низький рівень збирання в країні екологічних податків [35, с. 20, 26], що частково обумовлює незначні порівняно з європейськими державні витрати на охорону довкілля. Так, у Вірменії вони складають 0,05-0,25% ВВП, у той час як у Польщі – 0,8, а в Угорщині та Чехії – 0,5% [35, с. 26].

У Киргизії стягується плата за забруднення довкілля. Її ставка – уніфікована (тобто не залежить від класу небезпечності або інших характеристик забруднюючої речовини) і наразі становить 1,2 сома за 1 т викидів, скидів, утворення відходів (0, 00192 дол., або 0,04 грн) за 1 т забруднюючих речовин [11]. Це, наприклад, у 6 разів менше ставки за викиди CO_2, що діє в Україні, та в 5400 разів менше за аналогічну мінімальну ставку в ЄС-28.

Плата за забруднення в країні щорічно перераховується з поправкою на інфляцію, але зазвичай коригуючий коефіцієнт значно нижче реального темпу інфляції [26, с. 11].

Національний статистичний комітет Киргизької республіки не надає відомостей щодо надходжень від плати за забруднення НПС, проте, зважаючи на досить низький рівень інвестицій в охорону довкілля (табл. 1), можна зробити висновок, що вони ненабагато вище за інвестиції.

Таблиця 1

Інвестиції в основний капітал на охорону довкілля і раціональне використання природних ресурсів у Киргизії [1]

Показник	2013		2014	
	млн сомів	% ВВП	млн сомів	% ВВП
Усього	532,2	0,15	525,5	0,13
Охорона і раціональне використання водних ресурсів	-	0	-	0
Охорона атмосферного повітря	10,8	0,003	16,9	0,004
Охорона і раціональне використання земель	521,4	0,147	508,6	0,126

[1] Складено за джерелами [22, с. 26; 23], розрахунки автора.

Як видно з табл. 1, основний акцент у Киргизії зроблено на охорону земельних ресурсів, за остаточним принципом фінансується охорона повітря, а охорона водних ресурсів не фінансується взагалі. Крім того, рівень фінансування екологічних заходів також є дуже низьким не лише порівняно з європейським, а навіть із рівнем фінансування охорони довкілля у Вірменії.

Білорусь – країна, де у 2008 р. було введено так звану таксу за екологічний збиток, проте екологічного податку як такого не існує. Більше того, зазначена такса має скоріше покривати вже завданий екологічний збиток, ніж стимулювати економічних агентів до попередження виникнення забруднення [32]. Тим не менш ставки цієї такси максимально наближені до ставок європейських екологічних податків порівняно з більшістю інших країн колишнього СРСР та країн-членів ЄАЕС. Так, наприклад, тариф за забруднення НПС найбільш небезпечною категорією відходів становить 513 євро/т, за викиди SO_2 – 347 євро/т (хоча в Данії ставка цього податку складає 2680 євро/т) [26, с.10-13].

Негативними явищами у сфері екологічного оподаткування у Білорусі можна вважати відмову з 2010 р. уряду країни від усіх екологічних податків на продукцію, окрім тієї, що сприяє деструкції озонового шару, а також звільненням від сплати екологічних платежів державних підприємств (яких у країні приблизно 55%), державних та муніципальних бюджетних організацій та фермерських господарств, що мало на меті створення сприятливих економічних умов для них [26, с. 9].

Незважаючи на щорічний перерахунок екологічний тарифу відповідно до темпів інфляції, коефіцієнт коригування є занизьким. У сукупності з вищенаведеним це знижує його екологічну ефективність, що частково підтверджується даними табл. 2. У 2010-2014 рр. надходження від екологічного податку у країні не перевищували 0,2% ВВП країни, що щонайменше у 10 разів нижче за середній показник у країнах ЄС. Проте слід зазначити, що майже всі ці кошти (а у 2011 та 2012 р. – вдвічі більше) інвестуються у природоохоронну діяльність. Однак рівень цих інвестицій також нижче за європейський.

Таблиця 2

Рівень надходжень від екологічного податку [1] та витрат на природоохоронні цілі в Республіці Білорусь [2]

Показник	2010		2011		2012		2013		2014	
	млн дол.	% ВВП	млн дол.	% ВВП	млн дол.	% ВВП	млн дол.	% ВВП	млн дол.	% ВВП
Надходження екологічного податку	146,6	0,3	62,4	0,1	76,7	0,1	93,46	0,1	144,1	0,2
Витрати на природоохоронну діяльність	165,6	0,3	99,4	0,2	103	0,2	81,34	0,1	77,4	0,1

[1] Відповідно до законодавства в Білорусі є тариф на забруднення НПС, проте Національний статистичний комітет використовує саме термін «екологічний податок». За сутністю платіж слід називати податком, але, зважаючи на законодавство країни, використовуються терміни «податок» і «тариф».

[2] Складено за джерелом [24, с. 11, 15-24], розрахунки автора.

У Казахстані ставки плати за викиди, скиди та утворення відходів диференційовані за видами забруднюючих речовин та напрямами їх утворення. Крім то-

го, для врахування впливу інфляції відповідно до законодавства країни ставки вимірюються у так званому місячному розрахунковому показнику (МРП). Цей показник, у свою чергу, встановлюється щороку законами про державний бюджет. Так, у 2013 р. він становив 1731 тенге, у 2014 – 1852, у 2015 р. – 1982 тенге [30]. Відповідно щороку змінюються абсолютні значення ставок плати за викиди (табл. 3).

Таблиця 3

Ставки плати за викиди окремих забруднюючих речовин у Казахстані [1]

Показник	Ставка плати за викиди забруднюючих речовин			
	МРП за 1 т	тенге за т (2013 р.)	тенге за т (2014 р.)	тенге за т (2015 р.)
Стаціонарними джерелами забруднення:				
Оксиди сірки	10	17310	18520	19820
Оксиди азоту	10	17310	18520	19820
Оксиди вуглецю	0,16	276,96	296,32	317,12
Від спалювання супутнього та/або природного газу у факелах:				
SO_2	10	17310	18520	19820
NO_2	10	17310	18520	19820
Оксиди вуглецю	0,73	1263,63	1351,96	1446,86

[1] Складено за джерелами [30; 37, ст. 493, п. 2, 3], розрахунки автора.

Тобто, з урахуванням курсу валют, у 2015 р. ставки плати за викиди забруднюючих речовин стаціонарними джерелами становили 82 дол. (або 73 євро) за 1 т викидів оксидів сірки та азоту і 1,31-5,98 дол. (або 1,16-5,3 євро) за 1 т викидів оксидів вуглецю. Ці ставки нижчі, наприклад, за ставки екологічного податку на викиди SO_2 у Білорусі. Проте слід брати до уваги, що в Казахстані, на відміну від Білорусі, немає підприємств, звільнених від сплати цього податку.

У Казахстані також стягується плата за забруднення повітря пересувними джерелами [37, ст. 493, п. 4]. Вона диференційована за видами палива, а не їх екологічними характеристиками, що суттєво знижує можливість аналізу екологічної ефективності такої плати. Крім того, ця плата розповсюджується лише на юридичних осіб, на балансі яких є транспортні засоби. Фізичні особи, пересувні джерела яких утворюють більше викидів забруднюючих речовин, її не сплачують.

Ставка плати за розміщення відходів виробництва та споживання в Казахстані диференційована за 16 позиціями залежно від класу небезпечності відходів, їх радіоактивності та сфери утворення. Її ставки становлять 0,001-7 МРП за 1 т відходів, що в 2015 р. складає 0,08-57,39 дол. (для нерадіоактивних відходів), та 0,19-0,38 МРП за 1 Гбк (1,56-3,12 дол.) [37, ст. 493, п. 6]. Ці ставки є невисокими порівняно з європейськими та навіть тими, що використовуються в Білорусі. Проте слід брати до уваги, що відповідно до законодавства країни місцеві органи влади можуть збільшити у 2-20 разів ставки плати за викиди, скиди та утворення відходів [37, ст. 493, п. 9].

Комітет зі статистики не надає відомостей щодо надходження плати за забруднення НПС, проте відомо, що у 2012-2014 рр. витрати на охорону НПС з боку держави складали 0,22-0,27% ВВП Казахстану [125], тобто трохи вище, ніж

у Білорусі, але все ще нижче, ніж у європейських країнах.

У підсумку можна зазначити, що ситуація з екологічним регулюванням економіки за допомогою екологічних податків як у країнах BRICS, так і у країнах ЄАЕС є досить складною.

У цих державах екологічні платежі або відіграють незначну роль та більшою мірою спрямовані на поповнення бюджетів країн, ніж природоохоронні цілі, або не використовуються взагалі.

У тих країнах BRICS та ЄАЕС, де екологічні платежі використовуються, їх ефективність знижується внаслідок існування системи пільг та звільнень від сплати цих податків. Крім того, аналіз надходжень від екологічних платежів у зазначених країнах залишається на низькому рівні, що суттєво обмежує можливості країн вирішувати свої екологічні проблеми.

Однак слід відзначити і деякі позитивні зрушення у цій сфері, такі як екологічні податки на продукцію у Вірменії та можливість підвищувати до 20 разів ставки екологічного податку в Казахстані місцевими органами влади.

Екологічне регулювання економіки в Україні: транскордонні загрози та можливості

Екологічне регулювання економіки за роки незалежності України в цілому характеризується нерівномірністю та деякою безсистемністю. У країні існує значна кількість документів у сфері охорони довкілля, зміст яких фактично був успадкований від часів СРСР і не відповідає екологічним, економічним та інтеграційним процесам, що відбулися в країні за останні 25 років. Так, охорона природних ресурсів в Україні здійснюється на основі Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону атмосферного повітря», Кодексу про надра, Водного кодексу, Закону України «Про відходи» тощо. Зазначеним документам властива певна безсистемність та застарілість, у них не має чітких орієнтирів, на яких має будуватися екологічна політика держави [9]. Як наслідок, це знижує ефективність екологічного регулювання економіки в Україні та не наближує якість довкілля в ній до європейських стандартів, як того вимагає Угода про асоціацію з ЄС.

І хоча у країнах ЄС також використовується розгалужена система природоохоронних нормативно-законодавчих актів, можливо, в Україні для більшої систематизації всіх понять, норм та стандартів у сфері охорони довкілля та розробки більш логічної та послідовної екологічної політики доцільно скористатися досвідом Казахстану, тобто об'єднати всі чинні нормативно-правові документи у природоохоронній сфері в єдиний Екологічний кодекс.

У такому документі, зокрема, доцільно зазначити як принципи побудови екологічної політики держави, засновані на міжнародному досвіді, так і основні інструменти, за допомогою яких може здійснюватися охорона довкілля в країні. Такий консолідований документ має позитивно позначитися на розумінні економічними агентами своїх прав та обов'язків у сфері охорони довкілля, підвищити ефективність реалізації заходів екологічної політики та дозволить наочно виявити ті ділянки у сфері екологічного регулювання економіки, які потребують уваги та подальшого розвитку як з боку органів влади, так і з боку населення, науковців, екологів, виробників-забруднювачів.

Щодо ситуації з екологічним оподаткуванням в Україні, то слід зазначити таке.

Вітчизняний екологічний податок у цілому успадкував ознаки збору за забруднення НПС, який існував до прийняття Податкового кодексу. Він включає

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

елементи енергетичного екологічного податку та податку за забруднення НПС, оскільки відповідно до ст. 243 і ст. 244 (до початку 2015 р.) Податкового кодексу [28] ним оподатковуються як викиди забруднюючих речовин, пов'язані з енергетичним сектором економіки і використанням палива у транспорті, так і викиди, скиди забруднюючих речовин й утворення відходів, які не можуть бути безпосередньо пов'язані із зазначеними сферами.

Позитивною рисою екологічного податку порівняно зі збором за забруднення НПС можна вважати підвищення більш ніж у 15 разів ставок за викиди забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення та розширення переліку оподатковуваних видів палива (ст. 244) та оподаткування викидів CO_2 стаціонарними джерелами забруднення [28, п. 243.3]. Проте ці позитивні зміни дещо нівелюються виключенням з 2015 р. з Податкового кодексу ст. 244 попри значні обсяги забруднення довкілля, що утворюються саме транспортом, а також низькими (порівняно з країнами ЄС) ставками екологічного податку та надходжень від нього [9].

Така ситуація знижує ефективність екологічного регулювання економіки України та дещо зменшує можливості фінансування державою як екологічних програм, спрямованих на вирішення внутрішніх проблем, так і тих, що пов’язані з трансграничним забрудненням і становлять потенційну загрозу для довкілля та населення в Україні.

У свою чергу, вирішення останніх набуває дедалі більшої актуальності у зв’язку з особливостями здійснення екологічного регулювання економіки у РФ та Білорусі – країнах зі спільними з Україною кордонами. Так, хоча в Білорусі стягуються екологічні платежі, ставки яких майже дорівнюють європейським, проте їх вплив на рівень забруднення як у країні, так і трансграничний потрібно оцінити з огляду на пільги зі сплати цього податку для 55% всіх підприємств цієї країни. Останнє набуває особливої важливості з урахуванням того, що на кордоні з Україною розташовані білоруські сільськогосподарські підприємства (зокрема свиноферми), що мають такі пільги та є потенційними джерелами значних обсягів забруднення [13, с. 115-120].

Щодо РФ, то у зв’язку з тим, що у країні до 2019 р. взагалі не стягуватиметься екологічний податок, а нормативно-правові акти з охорони довкілля є дещо застарілими, з урахуванням переміщення водних та повітряних мас, можна очікувати збільшення рівня їх забруднення в Україні джерелами з території РФ.

Звичайно, як зазначено в джерелах [5; 10; 12; 13; 16; 25; 27; 34], проблеми трансграничного забруднення на міжнародному рівні потрібно вирішувати шляхом застосування міжнародних угод, переговорів між країнами, моніторингу рівня забруднення та визначення джерел його походження, оскільки інші види взаємодії можуть бути розцінені як небажане втручання та привести до міжнародних конфліктів. Проте ці заходи мають доповнюватися аналізом особливостей здійснення екологічного регулювання економіки в сусідніх країнах з метою більш точного визначення масштабів та виду трансграничного забруднення.

Слід зауважити, що окрім визначення потенційних загроз, аналіз особливостей здійснення екологічного регулювання у країнах ЄАЕС та BRICS та подальші дослідження можуть вказати напрями поліпшення екологічного регулювання в Україні.

Так, аналіз впливу підвищених майже до рівня ЄС ставок екологічного податку в Білорусі на ті підприємства, які не звільнені від його сплати, має дати більш чітке уявлення про те, як аналогіч-

не підвищення ставок в Україні позначиться на діяльності вітчизняних підприємств та рівні забруднення довкілля ними.

Досвід Казахстану у встановленні підвищеної ставки екологічних податків місцевими органами влади також може бути корисним в Україні. Останнє обумовлено тим, що залежно від географічних та низки інших особливостей рівні забруднення та види забруднюючих речовин можуть бути дуже відмінними навіть у двох близько розташованих областях. Відповідно, здійснювати екологічне регулювання потрібно з урахуванням цих особливостей, що може вимагати або застосування місцевих екологічних податків, або встановлення деякої підвищеної (порівняно із загальнодержавним рівнем) ставки екологічного податку.

З урахуванням існуючих в Україні проблем в енергетичному секторі (закриття вугільних шахт, ускладнення процесів отримання палива з РФ, втрати енергії в електромережі тощо) актуальним є більш детальний аналіз досвіду країн BRICS у сфері отримання енергії з поновлюваних джерел. Причому, зважаючи на особливості клімату та забезпеченості водою України [5], можливо, найбільш актуальними для України будуть дослідження щодо шляхів отримання біопалива (Бразилія) та енергії з вітру (Китай), що вимагатиме розвитку та державної підтримки відповідних галузей промисловості.

Результати виконаного аналізу дозволили зробити такі *висновки*.

1. Попри особливості досліджуваної тематики, українські науковці та автори з країн колишнього СРСР наразі недостатньо уваги приділяють у своїх дослідженнях впливу особливостей екологічного регулювання економіки в одній країні на інші. Причому українські автори переважно концентруються на міжнародній взаємодії у сфері охорони довкілля за напрямом «Україна-ЄС», у той час як Україна межує і з іншими країнами (об'єднаннями), забруднення з яких можуть «мігрувати» на її територію, що потребує аналізу особливостей екологічного регулювання в цих країнах. Крім того, зважаючи на економічні, історичні особливості та рівень доходів у країнах ЄАЕС та BRICS, досвід здійснення екологічного регулювання саме в країнах-членах зазначених об'єднань може бути більш корисним для України, ніж досвід ЄС.

2. Встановлено, що для урядів ЄАЕС та BRICS охорона НПС не є пріоритетним завданням. Нормативно-правові документи щодо охорони довкілля в цих країнах є застарілими та/або потребують удосконалення, екологічне регулювання економіки здійснюється переважно за допомогою адміністративно-командних інструментів, у той час як економічні інструменти мають дуже обмежене застосування.

3. Основний акцент в екологічному регулюванні економіки країни ЄАЕС та BRICS роблять на розвитку енергетики з поновлюваних джерел, що викликано необхідністю задовольнити потреби внутрішнього ринку в енергоресурсах та деякою мірою убезпечити країну від коливань цін на енергоресурси на світових ринках, а не турботою про стан довкілля. У той же час розвиток гідроенергетики (одного з поновлюваних джерел отримання енергії) в зазначених країнах, а також концентрація на розвитку економіки без належного контролю за рівнем забруднення довкілля викликає екологічні проблеми в цих країнах і є джерелом трансграничного забруднення та конфліктних ситуацій, пов'язаних із користуванням міжнародними басейнами.

4. У тих країнах BRICS та ЄАЕС, де екологічні платежі використовуються, їх ефективність знижується внаслідок існування системи пільг та звільнень від сплати цих податків. Крім того, аналіз

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

надходжень від екологічних платежів у зазначених країнах залишається на низькому рівні, що суттєво обмежує можливості країн вирішувати свої екологічні проблеми за їх рахунок. Фактично, екологічні платежі для урядів цих країн відіграють лише фіскальну роль. Хоча в останні роки відбулися і позитивні зміни у цій сфері: екологічні податки на продукцію у Вірменії та можливість підвищувати до 20 разів ставки екологічного податку місцевими органами влади в Казахстані.

5. Виявлено деякі ризики та можливості для України.

Так, наявність пільг зі сплати екологічного податку для 55% підприємств Білорусі та скасування екологічного податку в РФ підвищують вірогідність перенесення підвищених рівнів забруднення з цих країн до України. Вирішення даної проблеми полягає у застосуванні міжнародних угод, переговорів між країнами, моніторингу рівня забруднення та визначення джерел його походження, оскільки інші види взаємодії можуть бути розцінені як небажане втручання та привести до міжнародних конфліктів. Проте ці заходи мають доповнюватися аналізом особливостей здійснення екологічного регулювання економіки в сусідніх країнах з метою більш точного визначення масштабів та виду трансграничного забруднення.

Щодо можливостей поліпшення екологічного регулювання економіки за рахунок аналізу досвіду країн BRICS та ЄАЕС, то слід зазначити таке.

В Україні наразі використовується значна кількість неузгоджених та/або застарілих нормативно-правових актів. З огляду на необхідність її приведення у відповідність до європейських природоохоронних норм та стандартів, можливо, в Україні доцільно скористатися досвідом Казахстану, тобто об'єднати всі чинні нормативно-правові документи у природоохоронній сфері в єдиний Екологічний кодекс. Використання такого консолідованого документа дозволить швидше виявити основні напрями вдосконалення нормативно-правової бази України у сфері охорони довкілля та її наближення до європейської та має позитивно позначитися на розумінні економічними агентами своїх прав і обов'язків у сфері охорони довкілля, підвищити ефективність реалізації заходів екологічної політики.

Аналіз впливу підвищених майже до рівня ЄС ставок екологічного податку в Білорусі на ті підприємства, які не звільнені від його сплати, має дати більш чітке уявлення про те, як аналогічне підвищення ставок в Україні позначиться на діяльності вітчизняних підприємств та рівні забруднення довкілля ними.

Досвід Казахстану у встановленні підвищеної ставки екологічних податків місцевими органами влади може бути корисним в Україні, з огляду на можливість оцінки екологічних та економічних наслідків застосування у країні місцевих екологічних податків або встановлення деякої підвищеної (порівняно із загальнодержавним рівнем) ставки екологічного податку.

Енергетичний сектор України може отримати новий поштовх для розвитку та подолання існуючих проблем при більш детальному аналізі досвіду Бразилії та Китаю у сфері отримання енергії з поновлюваних джерел. Проте в Україні одночасно потрібно буде здіцснювати дослідження щодо визначення джерел фінансування відповідних галузей промисловості (підприємства з виробництва біоетанолу, сонячних панелей тощо).

Окреслені можливості екологічного регулювання економіки є перспективним напрямом подальших досліджень.

Література

1. Country and lending groups [Електронний ресурс] // The World bank. –

1 July. – 2015. – Режим доступу: http://data.worldbank.org/about/country-and-lending-groups#Low_income.

2. Domingues J.M. Tax system and environmental taxes in Brazil: the case of the electric vehicles in a comparative perspective with Japan / J.M. Domingues // Osaka university law review. – Febr. – 2012. – №. 59. – P. 37-56.

3. Grossman, G.M. Environmental Impacts of a North American Free Trade Agreement/ G.M. Grossman, A.B. Krueger// NBER – Working Paper No. 3914. – 1991. – 57 c.

4. OECD. Taxing energy use 2015: OECD and selected partner economies [Електронний ресурс] /OECD. – Paris: OECD Publishing. – 2015. – Режим доступу: http://dx.doi.org/10.1787/9789264232334-en. – 150 p.

5. Александров І.О. Підходи до реалізації принципів сталого розвитку в охороні транскордонних водних ресурсів / І.О. Александров, О.В. Половян, М.Ю. Тарасова // Зб. наук. пр. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – Вип. 15. – С. 153-163.

6. Борьба с изменением климата: наиболее эффективные меры по замедлению процесса глобального потепления // ЮНИДО в России. – 2015. – № 15. – С. 37-42.

7. Веклич О. Потрібен «євроремонт» економічного механізму екологічного регулювання / О. Веклич, В. Бугас // Вісник НАН України. – 2006. – № 3. – С. 49-57.

8. Веклич О.А. Как навредить экологическому налогообложению? / О.А. Веклич // Зеркало недели. – 2014. – 12 сент. – № 32.

9. Гаркушенко О.М. Напрями екологічного регулювання економіки в Україні з урахуванням вимог Угоди про асоціацію з ЄС / О.М. Гаркушенко // Економіка промисловості. – 2015. – №4 (72). – С. 50-68.

10. Гетьман А.П. Екологічна функція держави в сучасних глобалізаційних процесах / А.П. Гетьман // Проблеми законності. – 2015.– Вип. 128. – С. 145-153.

11. Государственное агентство по охране окружающей среды и лесного хозяйства при Правительстве Кыргызской Республики: Нормативно-правовые акты Кыргузской Республики [Электронный ресурс] // Государственное агентство по охране окружающей среды и лесного хозяйства при Правительстве Кыргызской Республики. – Режим доступа: http://nature.gov.kg/lawbase/laws/listlaws.xml

12. Державна служба України з надзвичайних ситуацій Національна доповідь про стан техногенної та природної небезпеки України за 2011 р. [Електронний ресурс] / Офіційний інформаційний портал Державної служби України з надзвичайних ситуацій. –2012. – 359 с. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/content/nasdopovid2011.html

13. Державна служба України з надзвичайних ситуацій Національна доповідь про стан техногенної та природної небезпеки України за 2014 р. [Електронний ресурс]/ Офіційний інформаційний портал Державної служби України з надзвичайних ситуацій. – 2015. – 365 с. – Режим доступу: http://www.mns.gov.ua/files/prognoz/report/2014/ND_2014.pdf

14. Заяц А. Политику поставили впереди экономики. Какие выгоды несет Евразийский союз [Электронный ресурс] // Новости.tut.by. – 29 мая. – 2014 г. – Режим доступа: http://news.tut.by/politics/401129.html

15. Иванова Е.А. Об утилизации ПХБ в рамках выполнения Стокгольмской конвенции о СОЗ в Российской Федерации / Е.А. Иванова, Н.Р. Соколова, В.А. Марьев, Н.П. Никифоров// ЮНИДО в России. – 2015. – № 15. – С. 20-23.

16. Корытный Л.М. Международные речные и озерные бассейны Азии:

конфликты, пути сотрудничества / Л.М. Корытный, И.В. Жерелина // География и природные ресурсы. – 2010. – № 2. – С. 11-19.

17. Костенко В.О. Характеризація ризиків виникнення надзвичайних ситуацій на транскордонних територіях України / В.О. Костенко //Аспекти публічного управління. – 2015. – № 3 (17). – С. 51-56.

18. Кузнецов А. Китай разрешил всем семьям иметь двоих детей [Электронный ресурс] // Сайт РБК. – 2015. – 29 окт. – Режим доступа: http://www.rbc.ru/politics/29/10/2015/5631fdbe9a79476f0eadbf63.

19. Министерства и комитеты Республики Казахстьан [Электронный ресурс] // Портал электронного правительства Республики Казахстан. – Режим доступа: http://egov.kz/wps/portal/Content?contentPath=/egovcontent/ministries_committees&lang=ru

20. Министерство природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Беларусь. Законодательство [Электронный ресурс] // Сайт Министерства природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Беларусь. – Режим доступа: http://www.minpriroda.gov.by/ru/legistation-ru/

21. Найчук О.А. Україна в рамках конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані / О.А. Найчук // Економічні проблеми сталого розвитку: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 6-8 травня 2014 р.): у 2-х т. – Суми: СумДУ, 2014. – Т. 2. – С. 347-348.

22. Национальный статистический комитет Кыргызской республики. Кыргызстан в цифрах. Статистический сборник / ред. А. Осмоналиев. – Бишкек: Отдел полиграфических работ ГВЦ Нацстаткома Кыргызской Республики, 2015. – 352 с.

23. Национальный статистический комитет Кыргызской республики. Охрана окружающей природной среды [Электронный ресурс] // Национальный статистический комитет Кыргызской республики. – Режим доступа: http://www.stat.kg/ru/statistics/turizm-otdyh-ohrana-okruzhayushej-sredy/

24. Национальный статистический комитет республики Беларусь. Финансы Республики Беларусь: стат. сб. / ред. И.В. Медведева. – Минск: Национальный статистический комитет Республики Беларусь, 2015. – 268 с.

25. Обиход Г.О. Основні інструменти регулювання відносин при транскордонних екологічних забрудненнях / Г.О. Обиход // Матеріали Міжнародної наукової конференції молодих вчених «Економіко-екологічні проблеми сучасності у дослідженнях молодих науковців»; Одеський державний екологічний університет. – Одеса: ТЕС, 2015. – С. 99-102.

26. ОЭСР. Переориентация экономических и других финансовых инструментов для повышения экологической эффективности: Как разблокировать реформы в странах Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии // OECD. – 2012. – 40 с.

27. Параняк Р.П. Стратегія розвитку екологічної політики на регіональному рівні / Р.П. Параняк, Н.В. Войтович // Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С.Г. Гжицького. – 2013. – Т. 15. – № 2 (56). – С. 273-280.

28. Податковий кодекс України від 02грудня2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14/15-16/17. – Ст. 112. – (Зі змін. та допов.).

29. Правительство Российской Федерации. Совещание о предельном уровне неналоговых платежей предпринимателей и организаций от 1 июня 2015 г. [Электронный ресурс] // Официальный сайт Правительства России. – Режим доступа: http://government.ru/news/18316/

30. Сведения о минимальной заработной плате, МРП и прожиточном минимуме (на 1995-2015 гг.) [Электронный ресурс] // ЮРИСТ – комплекс правовой информации (законодательство) Республики Казахстан. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1026672

31. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page

32. Указ Президента Республики Беларусь «О таксах для определения размера возмещения вреда, причиненного окружающей среде»от 24 июня 2008 г. № 348 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 01 июля. – 2008. – № 157. – 1/9824.

33. Українець Л.А. Вплив економічного зростання на стан навколишнього середовища у Китаї / Л.А. Українець, І.С. Тріщ // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2012. – № 727 : Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 455-460.

34. Швець В.Я. Вплив транскордонного забруднення на економіко-екологічний стан Придніпровського регіону / В.Я. Швець, В.М. Мілютін, Е.В. Роздобудько // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. – 2010. – №. 1. – С. 102-109.

35. Шухт С. Природоохранные платежи за загрязнение и продукцию в Армении: оценка хода реформ и направления дальнейшего усовершенствования / С. Шухт, Е. Мазур // OECD. – 2004. – 54 с.

36. Экологические индикаторы мониторинга и оценки окружающей среды [Электронный ресурс] // Министерство национальной экономики Республики Казахстан. Комитет статистики. – Режим доступа: http://www.stat.gov.kz/faces/NavAbout/aboutAboutAgency?_adf.ctrl-state=h5yzic06b_4&_afrLoop=126411316341854 97

37. Экологический кодекс Республики Казахстан от 9 января 2007 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15 июня 2015 г.) [Электронный ресурс] // ЮРИСТ – комплекс правовой информации (законодательство) Республики Казахстан. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30085593#sub_id=100400

38. Экономико-математическое моделирование регулирования экологии окружающей среды с учетом трансграничного загрязнения: кол. моногр. / А.Ф. Рогачев, Н.Н. Скитер, Ф.Г. Гагарин, Т.В. Плещенко, Я.В. Федорова; под. общ. ред. А.Ф. Рогачева. – Волгоград: ФГБОУ ВПО Волгоградский ГАУ, 2015. – 172 с.

39. Этеквинская декларация и Этеквинский план действий от 27 марта 2013 г. [Электронный ресурс] // Официальные сетевые ресурсы Президента России. – Режим доступа: http://kremlin.ru/supplement/1430.

Надійшла до редакції 22.01.2016 р.

ПРОБЛЕМИ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ТА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ

УДК 658.14:669

Іван Петрович Булєєв,
доктор екон. наук;
Марина Анатоліївна Солод,
канд. екон. наук
Інститут економіки промисловості
НАН України, Київ

ПРОБЛЕМИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Соціально-політична нестабільність, необхідність подолання наслідків системної фінансово-економічної кризи, некеровані структурні зрушення в економіці підвищують необхідність розробки заходів, спрямованих на позитивні зміни у промисловому секторі, зокрема, у металургійному виробництві, які б могли у складних сучасних умовах сприяти не тільки виживанню підприємств, але і закласти підґрунтя для їх подальшого розвитку та зростання капіталізації.

Металургія була і є однією з найважливіших галузей світової і вітчизняної економіки: протягом останніх років сталеливарні підприємства забезпечували понад 20% національного промислового виробництва. Від розвитку даної галузі багато в чому залежить динаміка основних макроекономічних показників країни.

Втім економічні та соціально-політичні процеси останнього часу внесли суттєві корективи у сучасний стан і перспективи подальшого розвитку як світової, так і вітчизняної металургійної галузі. Стан виробництва в металургійному секторі національної промисловості обумовлений цілою низкою негативних обставин світового рівня, до яких додалися загальнонаціональні проблеми та загострення ситуації на південному сході країни. Навіть у такій складній ситуації Україна залишається сьогодні одним із лідерів світової металургії. У цьому контексті в умовах обмеженості ресурсів, їх неефективного використання важливого значення набуває визначення найбільш раціональних напрямів подальшого розвитку металургійних підприємств, спрямованих не тільки на виживання у складних умовах, але і на подальше стабільне зростання шляхом підвищення їх капіталізації.

Питання забезпечення розвитку і підвищення капіталізації промислових підприємств викликають значний інтерес іноземних та вітчизняних учених-економістів. У зарубіжних публікаціях в умовах розвиненого фондового ринку увага дослідників здебільшого концентрується на аналізі стану і тенденцій ринкової капіталізації компаній, представленої в міжнародних рейтингах капіталізації [1; 2]. Важливим предметом аналізу, зокрема в роботах [3; 4], є взаємозв'язки між процесами ринкової капіталізації, індикаторами фінансового розвитку та показниками економічного зростання.

Відображенням системних вітчизняних досліджень процесів капіталізації можна назвати наукову доповідь, підготовлену фахівцями Інституту економіки та прогнозування НАН України [5]. У цій роботі капіталізація трактується як складний багаторівневий процес, що

© І.П. Булєєв, М.А. Солод, 2016

охоплює всю економіку та проявляється в різноманітних формах залежно від того, на якому рівні, в якій сфері та за допомогою яких механізмів вона відбувається [5, с. 119]. Відомими українськими вченими, серед яких О. Барановський, В. Близнюк, Б. Кваснюк, В. Корнеєв, Т. Кричевська, Б. Пасхавер, Ю. Прозоров, Н. Шелудько, Л. Шинкарук, А. Юзефович, О. Яременко, аналізується реальна, фінансова, фіктивна, пряма і зворотна капіталізація; автори виділяють капіталізацію різних галузей, сфер економіки, зокрема, капіталізацію промисловості, банківської сфери, фондового ринку.

Серед досліджень актуальних аспектів капіталізації національного промислового сектору варто також відзначити комплекс робіт, виконаних на базі Інституту економіки промисловості НАН України. У монографії [6] колективом авторів, до складу яких увійшли О. Амоша, І. Алексєєв, Н. Брюховецька, І. Васильчук, Л. Галько, В. Гринчуцький, В. Жидченко, М. Кизим, В. Ковальов, В. Корнеєв, Є. Кравченко, О. Кузьмін, Є. Пономаренко, В. Приходько, О. Тищенко, Н. Ушенко, М. Фоміна, Л. Фролова, В. Хаустова, І. Хома, О. Шепеленко, І. Яремко та ін., розглянуто теоретичні основи капіталу і капіталізації підприємств; види і фактори капіталізації підприємств; концепції капіталу в сучасних умовах; надано оцінку комерціалізації матеріальних і нематеріальних активів підприємств; визначено інноваційні аспекти підвищення капіталізації підприємств; обґрунтовано фінансові механізми й інструменти забезпечення капіталізації підприємств; досліджено питання капіталізації інтелектуального і людського капіталу.

У роботі [7] С. Шумською виконано аналіз сучасного стану досліджень з проблем капіталізації, визначено їх основні напрями, такі як розвиток теоретичних та методологічних основ капіталізації підприємств; розгляд капіталізації окремих видів капіталу; аналіз проблем та шляхів капіталізації банків та банківської системи; оцінка капіталізації фондового ринку.

Втім, незважаючи на існуючий значний доробок, велика частина проблем, пов'язаних із підвищенням капіталізації та інвестиційної привабливості промислових підприємств, і, зокрема, підприємств металургійної галузі, залишаються на сьогодні невирішеними у зв'язку з тим, що науково-теоретичне обґрунтування та практичне вирішення цих питань викликає певні труднощі, а також потребує врахування специфіки металургійного виробництва, масштабів та особливостей його діяльності, творчого застосування міжнародного досвіду провідних підприємств галузі.

Мета статті – дослідження проблем підвищення капіталізації підприємств металургійної галузі в умовах ускладнення ситуації на ринках металургійної продукції.

Металургійна промисловість була і залишається на сьогодні ключовою галуззю економіки як у масштабах світового господарства, так і окремих його регіонів. Навіть в умовах руйнування транспортної і енергетичної інфраструктури внаслідок бойових дій на території регіону підприємства металургійного виробництва і виробництва готових металевих виробів Донецької області забезпечили за січень-жовтень 2015 р. 45,5% загального обласного обсягу реалізації промислової продукції і 76,5% валютних надходжень від експортних постачань усіх товарів. За січень-вересень 2015 р. за рахунок експорту чорних металів отримано 2,2 млрд дол. США. Проте порівняно з січнем-вереснем 2014 р. експорт чорних металів підприємствами області скоротився у 2,3 раза. Виплавка чавуну за січень-жовтень 2015 р., склавши 7,3 млн т, зменшилася порівняно з аналогічним періодом попереднього року на 16,0%. Виробництво сталі склало 6,9 млн т, що менше січня-жовтня 2014 р. на 18,1%. Вироб-

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

ництво готового прокату за січень-жовтень 2015 р. зменшилося порівняно з січнем-жовтнем 2014 р. на 23,7% і склало 3,6 млн т. [8].

У цілому по Україні за січень-жовтень 2015 р. у металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, крім машин і устаткування, випуск продукції зменшився на 18,9%, у т.ч. у виробництві чавуну, сталі та феросплавів – на 16,4%, труб, порожнистих профілів і фітингів зі сталі – на 43,2, іншої продукції первинного оброблення сталі – на 17,4, готових металевих виробів – на 16,8% [9].

Слід зазначити, що металургія, яка традиційно є найбільшим вітчизняним експортером промислової продукції, внаслідок політичної дестабілізації ситуації виявилася вкрай вразливою галуззю. У зоні АТО розташовані ПАТ «Алчевський металургійний комбінат», що входить у корпорацію ІСД (потужність до 4,2 млн т сталі на рік), ПрАТ «Донецьксталь» - металургійний завод» (1 млн т), ПАТ «Єнакіївський металургійний завод» (2,8 млн т), що входить до холдингу «Метінвест». Напружена ситуація в Маріуполі створює загрозу ще для двох комбінатів – ПАТ «ММК імені Ілліча» та ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь» загальною потужністю 10 млн т сталі на рік (обидва входять у «Метінвест»).

Втім, незважаючи на труднощі, за підсумками 2014 р. Україна залишалася в десятці найбільших виробників металургійної продукції у світі (див. рисунок).

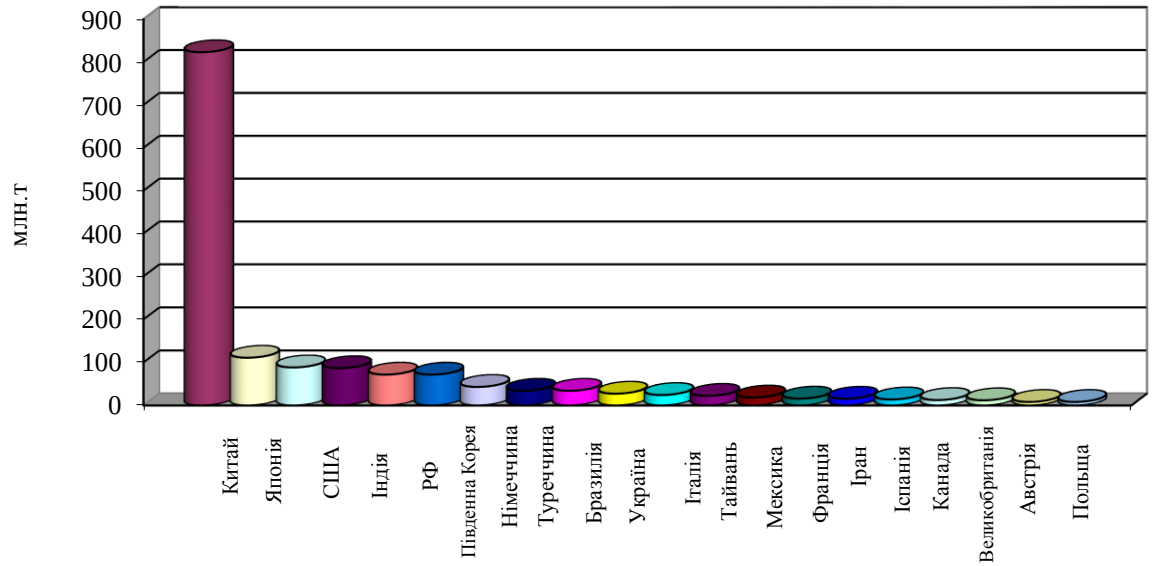

Рисунок. Топ-20 країн-виробників сталі у 2014 р. (побудовано з використанням джерела [10])

У 2015 р., за оцінками Світової асоціації сталі (World Steel Association, WSA), зростання в більшості регіонів світу відбудеться завдяки відновленню економіки в розвинених країнах і поліпшенню ситуації в державах БРІКС. Але попит на сталь у Китаї буде, найбільш імовірно, скорочуватися, що не дозволяє говорити про високі темпи зростання попиту на сталеву продукцію в найближчому майбутньому. За даними WSA, споживання сталі в світовому масштабі в 2016 р. зросте тільки на 1,4% [10], тому ситуація на світових ринках металургійної продукції залишається напруженою для

вітчизняних виробників, особливо відносно ГМК.

Рейтинг найбільших компаній-виробників сталі у світі за підсумками 2014 р. наведено в табл. 1.

Таблиця 1

10 компаній – найбільших виробників сталі у 2014 р.[1]

Місце в рейтингу	Компанія	Країна реєстрації	Обсяг виробництва у 2014 р., млн т
1	ArcelorMittal	Люксембург	98,09
2	Nippon Steel & Sumitomo Metal Corporation	Японія	49,30
3	Hebei Group	Китай	47,09
4	Baosteel Group	Китай	43,35
5	POSCO	Південна Корея	41,43
6	Shagang Group	Китай	35,33
7	Ansteel Group	Китай	34,35
8	Wuhan Group	Китай	33,05
9	JFE	Японія	31,41
10	Shougang Group	Китай	30,78

[1] Складено з використанням джерела [10].

Як свідчать дані табл. 1, до 10 провідних виробників сталі не увійшло жодного українського підприємства. Протягом досить тривалого періоду часу найбільшою в світі металургійною компанією залишається ArcelorMittal, яка зареєстрована у Люксембурзі. Компанія заснована в 2006 р. шляхом злиття люксембурзької компанії Arcelor та індійської Mittal Steel. Після злиття виробничі потужності склали 120 млн т на рік. Компанії належить ряд підприємств з видобутку залізної руди, вугілля, а також металургійних підприємств. Показники діяльності ArcelorMittal наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Показники діяльності ArcelorMittal [1]

Рік	Виручка, млрд дол. США	Чисельність персоналу, тис. чол.
2008	124,93	306,0
2009	61,02	270,6
2010	78,03	262,8
2011	93,97	260,5
2012	84,21	244,9
2013	79,44	232,0
2014	79,28	245,0

[1] Складено з використанням джерела [11].

ArcelorMittal здійснює свою діяльність на чотирьох континентах, включаючи як ринки розвинених країн, так і ринки, що розвиваються. Близько 35% сталі виробляється в Америці, 47% – в Європі і 18% – в інших регіонах, серед яких Казахстан, Південна Африка та Україна. ArcelorMittal лідирує на ринках металу Північної і Південної Америки, Західної

та Східної Європи, країн СНД та Африки.

До складу ArcelorMittal входить ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», що є одним із найбільших виробників сталевого прокату в Україні, спеціалізується на виробництві довгомірного прокату, зокрема, арматури і катанки із звичайних і низьколегованих марок сталі, також виробляє агломерат, концентрат, кокс, чавун, сталь, сортовий і фасонний прокат. У 2014 р. підприємство виробило 5,6 млн т чавуну, 6,3 млн т сталі і 5,6 млн т прокату [12].

ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», незважаючи на складні умови, докладає зусиль для зміцнення своїх позицій на ключових ринках, підвищення якості та швидкості доставки продукції споживачам. Навіть у складних та нестабільних умовах підприємство приділяє значну увагу питанням модернізації та інвестує в це досить значні кошти (табл. 3).

Таблиця 3

Показники діяльності ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» у 2012-2014 рр., млн грн [1]

Показники	2012	2013	2014
Доходи	29015,0	28251,2	36740,6
Операційні витрати	24832,4	22227,8	26677,2
Обсяги капітальних інвестицій	1462,6	1259,0	2918,2

[1] Складено з використанням джерела [12].

У звіті підприємства зазначається, що 2014 р. був складним як для всієї України, так і для підприємства, та змусив його прийняти три головні виклики. Перший – через військовий конфлікт на сході України було зупинено постачання сировини і матеріалів зі східних регіонів. Другий виклик – зменшення ринків збуту й цін на металопродукцію підприємства на світовому та внутрішньому ринках. Третій виклик – психологічний стан співробітників через події в Україні. Але, як справедливо зазначається в звіті, чим більше викликів, тим сильнішими повинні всі бути. Навіть за умови загострення ситуації ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» не припиняє здійснення запланованих інвестиційних проектів, які спрямовані на підвищення виробничої ефективності, заміну застарілого обладнання на нове та екологічно безпечне, зростання вартості, а також на зниження промислового впливу на регіон, у якому працює підприємство. Підприємство продовжує розпочаті масштабні проекти та програми: спорудження сучасних газоочисних установок для конвертерів, капітальний ремонт доменної печі № 6, будівництво системи пиловугільного вдування на доменній печі № 9, будівництво коксових батарей № 5 і 6 коксохімічного виробництва. 2,9 млрд грн капітальних інвестицій спрямовано на підвищення ефективності роботи обладнання та зниження впливу на навколишнє середовище [12]. У складних умовах підприємство прагне не тільки бути конкурентним на глобальному рівні у виробництві високоякісної прокатної продукції, але й забезпечувати зростання рівня добробуту працівників і сприяти сталому розвитку України.

Друга в рейтингу WSA компанія Nippon Steel & Sumitomo Metal Corporation (NSSMC) – провідна японська металургійна компанія. Показники її діяльності наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Показники діяльності Nippon Steel & Sumitomo Metal Corporation у 2009-2014 рр. [1]

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Виручка, млн єн	4769821	3487714	4109774	4090936	4389922	5516180
Валовий прибуток, млн єн	667653	333282	484529	411068	405978	750122
Операційний прибуток, млн єн	342930	32005	165605	79364	20110	298390
Чистий прибуток, млн єн	155077	-11529	93199	58471	-124567	242753
Власний капітал, млн єн	2174809	2335676	2380925	2347343	2938283	3237995
Кількість персоналу, чол.	50077	52205	59183	60508	83187	84361

[1] Складено з використанням джерела [13].

Корпорація Nippon Steel & Sumitomo Metal Corporation була створена шляхом злиття компаній Nippon Steel Corporation та Sumitomo Metal Industries, Ltd. – першої і третьої за величиною металургійних компаній Японії. У новій компанії, що з'явилася в результаті об'єднання, працює понад 80 тис. робочих і службовців, обсяг збуту перевищує 5,5 трлн єн на рік, або більше 70,5 млрд дол. Компанія має намір довести обсяги свого виробництва до 60-70 млн т на рік [13].

Компанія Nippon Steel & Sumitomo Metal Corporation, як заявлено в її стратегічних документах, прагне стати світовим лідером з виробництва сталі в найкоротші терміни. За допомогою технологічних можливостей і виробничих потужностей світового рівня компанія прагне реалізувати потенціал сталі як основного матеріалу в промисловості, сприяє глобальному економічному зростанню і створенню розвиненішого суспільства. У сучасних складних умовах компанія має намір діяти рішуче і без зволікання, щоб підвищувати вартість корпорації і досягти сталого розвитку.

Корпорація NSSMC, як зазначається в її стратегічних планах, продовжуватиме розвиток провідних технологій за рахунок консолідації технологічних рішень. Nippon Steel & Sumitomo Metal Corporation розглядає сталь як усе ще не досліджений до кінця матеріал, який має величезний потенціал для подальшого вдосконалення і розвитку. Корпорація NSSMC прагне відігравати провідну роль у розробці продуктів зі сталі в усьому світі, приділяючи особливу увагу секторам, що швидко розвиваються, і впровадженню виробничих технологій, включаючи інноваційні виробничі процеси, з метою максимального використання потенційних можливостей сталі як матеріалу. Корпорація NSSMC має намір докладати подальших зусиль для зниження витрат, щоб підвищити конкурентоспроможність компанії, збільшити її капіталізацію і зміцнити становище на глобальному ринку.

Розвиток світової металургії в останні роки і дані WSA свідчать про провідну роль китайських виробників металевої продукції. Шість із десяти найбільших металургійних компаній світу є китайськими (див. табл. 1). Китай є найбільшим у світі виробником, споживачем і експортером сталі, тому стан світового ринку багато в чому залежить від нього.

За останні десятиліття Китай створив найбільшу у світі індустрію чорної металургії, в 2014 р. країна виробила більше половини світового обсягу сталі. Але до останнього часу приблизно 95% цієї продукції споживалося усередині країни внаслідок, зокрема, масової урбанізації і відповідних значних інвестицій у сучасну міську інфраструктуру. Останнім часом зростання китайської економіки почало сповільнюватися, а з ним суттєво сповільнюється і інфраструктурне будівництво. Скорочення внутрішнього попи-

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

ту в 2014 р. призвело до того, що китайські металурги активно нарощували продажі за кордоном, збільшивши обсяги експорту сталі до 93,8 млн т, що на 31,5 млн т більше, ніж у 2013 р. У той же час широкомасштабне використання китайського устаткування і металопродукції в процесі реалізації великих інвестиційних проектів за кордоном продовжує стимулювати металургію Китаю. За останнє десятиліття вартість зарубіжних контрактів китайських компаній зросла від 14 млрд дол. у 2003 р. до 140 млрд дол. у 2014 р. Цьому сприяє державна політика зарубіжної експансії. У 2014 р. Китай проголосив довгострокову макроекономічну програму «One Belt, One Road» («Один пояс, один шлях»). Планується створення трансєвразійського індустріального поясу Великого Шовкового Шляху від Китаю до Східної Європи і Близького Сходу на основі масштабних китайських інвестицій, устаткування і матеріалів. Це забезпечить завантаження національних металургійних підприємств та інших галузей китайської економіки.

Конкуренція з боку китайської сталевої продукції, часто представленої в тих самих цінових нішах, що й українська, є однією з важливих причин тих труднощів, що останнім часом переживають вітчизняні металурги на зовнішніх ринках. За останні десятиліття українські експортери практично повністю втратили деякі регіональні ринки під натиском китайських виробників, а на інших їх позиції помітно послабшали. Так, ще в середині минулого десятиліття постачання української металопродукції в країни Південно-Східної Азії скоротилося з 28,5% загального обсягу її експорту у 2000 р. до 1,1% у 2006 р. [14, с. 88; 15].

Упродовж останніх років китайські виробники довгомірного прокату здійснювали все більш агресивну політику на традиційних для українських металургів ринках збуту – у країнах Східного Середземномор'я і Африки. Арматура і катанка китайського виробництва пропонувалися за цінами, які були на 20-30 дол./т нижче за вартість української продукції.

За оцінками фахівців, китайська металургійна промисловість зараз перебуває перед гострою фазою кризи, яка, ймовірно, принесе значні зміни. Проте постачання відносно дешевої китайської сталевої продукції на світовий ринок триватиме найближчими місяцями, тому і українським виробникам у безпосередньому майбутньому навряд чи можна буде розраховувати на суттєві зміни в розподілі світового ринку металопродукції.

У контексті аналізу процесів капіталізації підприємств особливий інтерес становить порівняльний аналіз компаній-лідерів металургійного виробництва за показниками EV/EBITDA (enterprise value /earnings before interest, tax, depreciation, amortization) та P/E (price/earnings), які досить часто використовуються в зарубіжній практиці.

Показник EV/EBITDA – це відношення вартості підприємства (ринкова вартість плюс дебіторська заборгованість мінус наявні кошти в касі) до її доходів до сплати податків, виплати відсотків і амортизації. EV/EBITDA дає можливість оцінити, яким буде фінансовий стан компанії, якщо вона одночасно скоротить інвестиції і відмовиться від кредитного фінансування. Якщо значення EV/EBITDA для конкретної компанії є нижче середнього по ринку, то це може свідчити про неефективність компанії.

P/E – це відношення ринкової капіталізації підприємства до його чистого прибутку. Високе значення показника в P/E може свідчити про переоціненість активу, а отже, можна очікувати зниження ціни. Також високе значення цього показника може свідчити про можливе зростання прибутків у майбутньому. У табл. 5 наведено динаміку даних показників компаній-лідерів світового металургійного виробництва.

Таблиця 5

Показники компаній-лідерів металургійного виробництва [1]

Показники	EV/EBITDA			P/E		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014
ArcelorMittal	7,6	7,3	7,7	18,8	17,4	11,04
Nippon Steel & Sumitomo Metal Corporation	17,3	8,4	5,9	24,4	13,7	10,6

[1] Розраховано на основі даних джерел [11, 13].

Як свідчать результати розрахунків, капіталізація Nippon Steel & Sumitomo Metal Corporation по EV/EBITDA у 2012 р. була майже у 2 рази більше, ніж у 2013 р. Це пояснюється тим, що в 2012 р. відбулося об'єднання двох японських компаній – Nippon Steel та Sumitomo Metal Corporation. Другий коефіцієнт, що характеризує інвестиційну привабливість, має тенденцію до зниження в обох компаній-світових лідерів, що певним чином відображає стан металургійної галузі та її перспективи.

Вищенаведені показники досить широко використовуються в зарубіжних країнах в умовах розвиненого фондового ринку. Втім у вітчизняній практиці їх застосування досить обмежене, що пояснюється відносною складністю розрахунків, невідповідністю стандартів обліку, а також недоліками методичного характеру. Так, зокрема, розрахунки не враховують динаміку зростання компанії: якщо в поточному році чистий прибуток був невеликим з причини, наприклад, значних інвестицій у модернізацію виробництва, то наступного року вона може бути істотно вище, чого зазначені коефіцієнти не враховують. Тому перспективним напрямом подальших досліджень є вдосконалення методичних підходів до оцінки вартості й інвестиційної привабливості підприємств, адаптація їх до вітчизняних умов незавершеності інституційних перетворень і орієнтація на підвищення капіталізації промислових підприємств.

Висновки. Металургійне виробництво було і залишається на сьогодні важливим сектором світогосподарської системи та її окремих складових. Вітчизняна металургія є однією з головних експортних і бюджетоформуючих галузей національної економіки, що забезпечує близько 20% промислового виробництва та 30% експорту.

Ускладнення соціально-політичної ситуації протягом останнього року загострило основні проблеми розвитку і капіталізації вітчизняних підприємств металургійної галузі, що значною мірою зумовило зменшення обсягів виробництва та експорту продукції внаслідок скорочення споживання у важливих для вітчизняного експорту регіонах і разом з тим посилення експортної експансії з боку, в першу чергу, китайських компаній. Втім, незважаючи на всі труднощі поточного періоду, за підсумками 2014 р. Україна залишається в десятці найбільших виробників металургійної продукції у світі.

Дослідження виробничих характеристик провідних світових металургійних компаній, а також особливостей їх стратегічних програм розвитку свідчить, що важливе місце серед стратегічних пріоритетів підприємств – світових лідерів посідають питання підвищення капіталізації підприємств, які на сьогоднішній день є орієнтиром для прийняття більшості управлінських рішень. Адаптація досвіду підвищення капіталізації провідних металургійних підприємств світу до вітчизняних умов становить важливий напрям

подальших досліджень і сприятиме розвитку національного металургійного виробництва. Доцільно відобразити цей напрям роботи у програмних урядових документах, зокрема, в плані заходів щодо виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» [16].

Нагальним завданням є збереження вітчизняною металургією конкурентних позицій у середньо- і довгостроковій перспективі за умови дії «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» [17]. Глава 11 Розділу V Угоди в рамках економічного і галузевого співробітництва передбачає співробітництво у видобувній і металургійній галузях. У напрямах і заходах, які мають бути розроблені та реалізовані у процесі виконання цієї частини Угоди, необхідно передбачити впровадження найбільш ефективних і апробованих у світі форм, методів та інструментів управління металургійними підприємствами, виходячи з пріоритету зростання їх вартості, тим самим заклавши підґрунтя для підвищення капіталізації українських металургійних підприємств як важливої передумови не тільки виживання, але і подальшого сталого розвитку вітчизняної металургійної галузі.

Література

1. FT 500 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ft.com/intl/cms/s/2/a352a706-16a0-11e5-b07f-00144feabdc0.html#axzz3vKfidVO0

2. The World's Biggest Public Companies. 2015 ranking [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.forbes.com/global2000/list/

3. Raza S. Is stock market sensitive to foreign capital inflows and economic growth? / Raza S, Jawaid T., Afshan S., Karim M // Journal of Chinese Economic and Foreign Trade Studies. – 2015. – Vol. 8, Iss: 3. – P. 142-164.

4. Singal A. Emerging market firms: measuring their success with strategic positioning maps / Singal A., Jain A. // Journal of Business Strategy. – 2014. – Vol. 35, Iss: 1. – P.20-28.

5. Капіталізація економіки України / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, А.А Гриценка. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2007. – 220 с.

6. Капитализация предприятий: теория и практика: моногр. / под ред. И.П. Булеева, Н.Е. Брюховецкой; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти, ДонУЭП. – Донецк, 2011. – 328 с.

7. Шумская С.С. Капитализация экономики: системный подход и методологические направления исследований / С.С.Шумская // Экономическая теория. – 2012. – № 1. – С. 35-49.

8. Соціально-економічне становище Донецької області за січень-жовтень 2015 року. Офіційне повідомлення Головного управління статистики у Донецькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://donetskstat.gov.ua/region/ek.php?dn=1015

9. Соціально-економічне становище України за січень-жовтень 2015 року: Повідомлення Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/soc_ek/2015/publ_10_2015_u.html

10. World Steel in Figures 2015. World Steel Association [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.worldsteel.org/media-centre/press-releases/2015/World-Steel-in-Figures-2015-is-available-online.html

11. ArcelorMittal. Consolidated statements of financial position [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://annual-review2014.arcelormittal.com/annual-report/consolidated-financial-statements-year-ended-december-31-2014/consolidated-statements-financial-position

12. Сталева стійкість. Звіт з корпоративної відповідальності ПАТ «Арсе-

лорМіттал Кривий Ріг», 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukraine.arcelormittal.com/images/pdf/ArcelorMittal_ CSR_Report_2014_ua.pdf

13. Nippon Steel & Sumitomo Metal Corporation. Annual Report 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nssmc.com/en/ir/library/pdf/nssmc_en_ar_2014_all_v.pdf

14. Напрями стабілізації економічного розвитку України / за ред. Л.К. Безчасного. – К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2002. – 152 с.

15. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу за січень-грудень 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/zd/e_iovt/12_2006/15.rar

16. Стратегія сталого розвитку "Україна-2020" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10

17. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Надійшла до редакції 28.12.2015 р.

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ І ВИРОБНИЧИХ КОМПЛЕКСІВ

УДК 330.322.16:622.33

Олександр Сергійович Сердюк
Інститут економіки промисловості
НАН України, Київ

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ ЩОДО ЛІКВІДАЦІЇ ВУГЛЕДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ, РЕАЛІЗОВАНИХ НА ОСНОВІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО КОНСОРЦІУМУ

У сучасних економічних умовах питання оцінки ефективності інвестиційних проектів набуває особливої актуальності, адже від об'єктивності результатів оцінки залежить вірогідність залучення інвестицій у певну сферу економічної діяльності. Не винятком є вугільна галузь, де проблема інвестиційного забезпечення постає особливо гостро у зв'язку з несприятливими гірничо-геологічними умовами вуглевидобутку, що викликає нагальну потребу у ліквідації найменш перспективних (з економічної точки зору) вугледобувних підприємств. Питання залучення приватних інвестицій до проектів ліквідації вугледобувних підприємств є недослідженими, у зв'язку з чим виникає необхідність виявлення механізмів залучення інвестицій та визначення методичних підходів до оцінки ефективності даних інвестиційних проектів.

В Україні державним агентством з інвестицій та розвитку надано методичні рекомендації щодо розробки бізнес-планів інвестиційних проектів [1], у рамках яких наведено методику розрахунку показників, що характеризують ефективність інвестиційних проектів (табл. 1). Методичні рекомендації є базою для досліджень у сфері оцінки ефективності інвестиційних проектів, на якій ґрунтуються наукові роботи вітчизняних дослідників, таких як: Д.Ю. Мамотенко [2], В.В. Мельник, О.Г. Янковий [3]. Попри вагомий внесок в удосконалення методики оцінки ефективності інвестиційних проектів, дослідниками не було враховано особливостей руху грошових потоків.

Питанням оцінки ефективності інвестиційних проектів з урахуванням особливостей руху грошових потоків присвячено роботу І.О. Сінєнко, Т.М. Чернata [4], в якій дослідники надали методику оцінки, що враховує функцію капіталізації доходів. Даний підхід є об'єктивним, але за умови обмеженого обсягу первинних інвестицій важливішою є функція реінвестування коштів, оскільки результат оцінки, розрахований на основі даної функції, дає змогу розширити коло потенційних учасників проекту (за рахунок осіб із порівняно низьким обсягом інвестиційного капіталу). Таким чином, актуальність урахування функції реінвестування в контексті оцінки ефективності проектів ліквідації вугледобувних підприємств, обумовила вибір напряму дослідження.

Мета статті полягає у виявленні особливостей руху грошових потоків проектів ліквідації вугледобувних підприємств, що реалізуються на основі державно-приватного консорціуму, та визначенні на цій основі методичного підходу до оцінки їх ефективності.

© С.О. Сердюк, 2016

На основі аналізу основних показників ефективності інвестиційних проектів [1] та вивчення характеру їх застосування [5] встановлено, що об'єктивність певних показників ефективності обумовлена специфічними особливостями проектів. Так, наприклад, для проектів, що реалізуються у короткостроковій перспективі та не передбачають залучення значної кількості інвестицій, показник чистої поточної вартості (NPV) має важливіше значення, ніж внутрішня норма прибутку (IRR), адже за умови незначного обсягу інвестицій представлення прибутку у кількісному вимірі є значно актуальнішим, ніж у відсотковому. Також за умови очікуваного високого прибутку від реалізації проекту показник періоду окупності (DPP) нерідко поступається важливістю NPV та IRR.

Зазвичай ефективність інвестиційних проектів прийнято оцінювати з точки зору двох позицій, а саме:

ефективність проекту в цілому – характеризує загальний соціально-економічний ефект, досягнутий у результаті реалізації інвестиційного проекту;

ефективність участі у проекті – визначає ступінь вигоди певної сторони, що бере участь у реалізації інвестиційного проекту.

Таблиця 1

Основні показники ефективності інвестиційних проектів [1]

Показник	Формула розрахунку	Характер
Чиста поточна вартість (NPV)	$NPV = \sum_{k=1}^{n} \frac{CF_k}{(1+r)^k} - \sum_{j=1}^{m} \frac{I_j}{(1+i)^j}$	Показує дисконтований прибуток, який отримає інвестор унаслідок участі у проекті
Внутрішня норма прибутку (IRR)	$\sum_{k=1}^{n} \frac{CF_k}{(1+IRR)^k} = I_o$	Характеризує рентабельність проекту, тобто показує відсоток приросту інвестованого капіталу
Дисконтований період окупності (DPP)	$DPP = \sum_{t=1}^{DPP} \frac{CF_t}{(1+r)^t}$	Термін, за який окупаються первинні інвестиційні витрати проекту за рахунок доходу, дисконтованого за заданою відсотковою ставкою
Модифікована внутрішня норма прибутку (MIRR)	$\sum_{t=0}^{n} \frac{I_t}{(1+r)^t} = \frac{\sum_{t=1}^{n} CF_t * (1+d)^{n-t}}{(1+MIRR)^t}$	Внутрішня норма дохідності, що враховує норму реінвестування
Індекс прибутковості (PI)	$PI = \frac{NPV}{I}$	Визначає дохід, який отримає інвестор на одну умовну одиницю вкладених коштів

де *CF* – чистий грошовий потік (дохід); *r* – ставка дисконтування; *I* – інвестиції; *i* – прогнозований рівень інфляції; *n* – період прогнозування; *m* – кількість років, протягом яких планується інвестування у проект; *I0* – поточне значення інвестицій; *d* – рівень реінвестицій, частка одиниці (відсоткова ставка, що базується на можливих доходах від реінвестиції отриманих позитивних грошових потоків, або норма рентабельності реінвестицій).

[1] Складено за джерелом [1].

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

Наведені в табл. 1 показники (NPV, IRR, PI, DPP) характеризують не тільки ефективність інвестиційних проектів у цілому, але і їх доцільність для кожного учасника.

Такі специфічні проекти, як ліквідація вугледобувних підприємств, за участю агентів держави і приватних інвесторів, зокрема, що пропонуються за формою державно-приватних консорціумів, мають особливості руху грошових потоків, які ускладнюють їх оцінку. У зв'язку з цим застосування загальноприйнятої методики (класичних формул) оцінки інвестиційних проектів у загальному вигляді [5] є неприйнятним. Таким чином, постає питання щодо пошуку методів оцінки, що повною мірою характеризують ефективність даних інвестиційних проектів.

Концептуальні засади державно-приватного партнерства у сфері ліквідації державних вугледобувних підприємств наведено у статті [6], підготованій на основі досліджень вітчизняних науковців [7-10].

Отже, до особливостей реалізації заходів щодо ліквідації вугледобувних підприємств на основі державно-приватних консорціумів слід віднести такі фактори:

приватний інвестор отримує дохід у негрошовому еквіваленті (металобрухт, устаткування, продукти переробки відвалів та шламовідстійників). Таким чином, ступінь його прибутку залежить від кон'юнктури на відповідному ринку;

фінансові надходження, що отримує інвестор у процесі реалізації проекту за певний період часу, є нефіксованими. Їх розмір повною мірою залежить від результатів виконаної роботи. Отже, використання показника IRR для даних проектів є недоречним унаслідок множинності коренів рівняння;

період реалізації проекту може варіюватися залежно від активності дій інвестора щодо виконання покладених на нього зобов'язань. Таким чином, шляхом прискорення темпів виконання робіт інвестор має змогу зменшити вплив номінальної норми дисконту на кінцевий фінансовий результат;

на інвестора не покладаються зобов'язання фінансового характеру, його функція зводиться до виконання поставлених перед ним завдань. Отже, інвестор має змогу регулювати власну фінансову діяльність у рамках проекту, тобто на власний розсуд коригувати витрати.

Особливості реалізації проектів ліквідації вугледобувних підприємств на основі державно-приватних консорціумів накладають певні обмеження на механізм оцінки. Встановлено, що показники *IRR, MIRR* та *DPP* не мають актуальності в рамках даних проектів. Показники *PP* та *PI* є об'єктивними по своїй суті, але занадто опосередковано характеризують інвестиційний проект. Із цього випливає, що використання наведених показників, як складових компонентів механізму оцінки ефективності інвестиційних проектів, є недоцільним.

Отже, на основі аналізу особливостей реалізації проектів ліквідації вугледобувних підприємств можна зробити висновок, що для об'єктивної оцінки їх ефективності слід урахувати показник, який кількісно виражає фінансову вигоду потенційного інвестора. Найбільш оптимальним, з точки зору даного проекту, є показник дисконтованого прибутку, адже він повною мірою відображає фінансовий результат від реалізації проекту (з точки зору інвестора) та може служити відправною точкою для коригування інвестиційної пропозиції.

Методика розрахунку дисконтованого прибутку, або чистої поточної вар-

тості (*NPV*), полягає у знаходженні суми дисконтованих (приведених до базового моменту часу) величин чистих грошових надходжень (витрат) проекту за всіма кроками розрахункового періоду [5]. Класичну формулу розрахунку *NPV* наведено в табл. 1.

Суттєвим недоліком класичної формули розрахунку *NPV* (див. табл. 1) є незмінна ставка дисконтування для всього періоду реалізації проекту. Відомо, що норма дисконту не може впродовж тривалого часу перебувати у незмінному стані, адже ринкові процеси піддаються регулярним змінам. Таким чином, використання єдиної ставки дисконтування при розрахунку *NPV* не дасть об'єктивних результатів щодо чистої приведеної вартості інвестиційного проекту. Виходячи з цього, у формулі розрахунку *NPV* доцільно використати перемінну ставку дисконтування.

Використання перемінної ставки дисконтування у формулі *NPV* є об'єктивним з точки зору логіки розрахунку, але при цьому надає актуальності питанню щодо встановлення майбутньої величини ставки дисконтування у конкретний період часу. Для вирішення даного питання необхідно спрогнозувати поведінку фінансового ринку шляхом аналізу кредитно-депозитних операцій банківського сектору, тобто визначення тренду зміни їх величини.

Слід зауважити, що результат апроксимації може бути об'єктивним тільки якщо економічна система перебуває у стабільному стані, тобто, не піддана впливу факторів, що спричиняють різкі зміни в системі (дефолт, різке падіння або зростання фондового ринку, непрогнозоване зростання або падіння ВВП тощо).

Необхідність використання перемінної ставки дисконтування обумовлена довготривалістю інвестиційного проекту. Чим довшим є запланований період реалізації проекту, тим важливішу роль відіграє перемінна ставка дисконтування. В умовах розрахунку *NPV* для короткострокових інвестиційних проектів ставку дисконтування можна прийняти на її поточному рівні.

Отже, з урахуванням неоднорідності руху грошових потоків у процесі реалізації заходів щодо ліквідації вугледобувних підприємств за формою державно-приватного консорціуму, інвестиційні проекти потенційних учасників розділено на два типи (рис. 2). Обидва проекти мають ряд особливостей, що накладають певні вимоги до їх оцінки.

Оцінку інвестиційних проектів з демонтажу устаткування та ліквідації гірничих виробок слід виконувати з урахуванням потенційної можливості реінвестування коштів (рис. 3). Механізм реінвестування являє собою економічний процес, у рамках якого інвестор долучає до фактичних інвестицій (*If*) прибуток, отриманий унаслідок продажу устаткування та секції кріплення (як вторинне обладнання або металобрухт), що були вилучені при виконанні ліквідаційних робіт у попередньому періоді (на попередньому етапі проекту). За таких умов обсяг прямих інвестиційних витрат зменшується, що позитивно позначається на інвестиційній привабливості проекту.

Проекти з переробки гірничих відвалів та шламовідстійників не передбачають потенційної можливості реінвестування коштів за рахунок попереднього прибутку, адже впродовж усього періоду реалізації витрати інвестора з високою імовірністю перевищуватимуть його надходження. Частина витрат інвестора компенсуватиметься за рахунок фінансових надходжень від реалізації продукту переробки гірничих відвалів та шламовідстійників у кожному попередньому періоді.

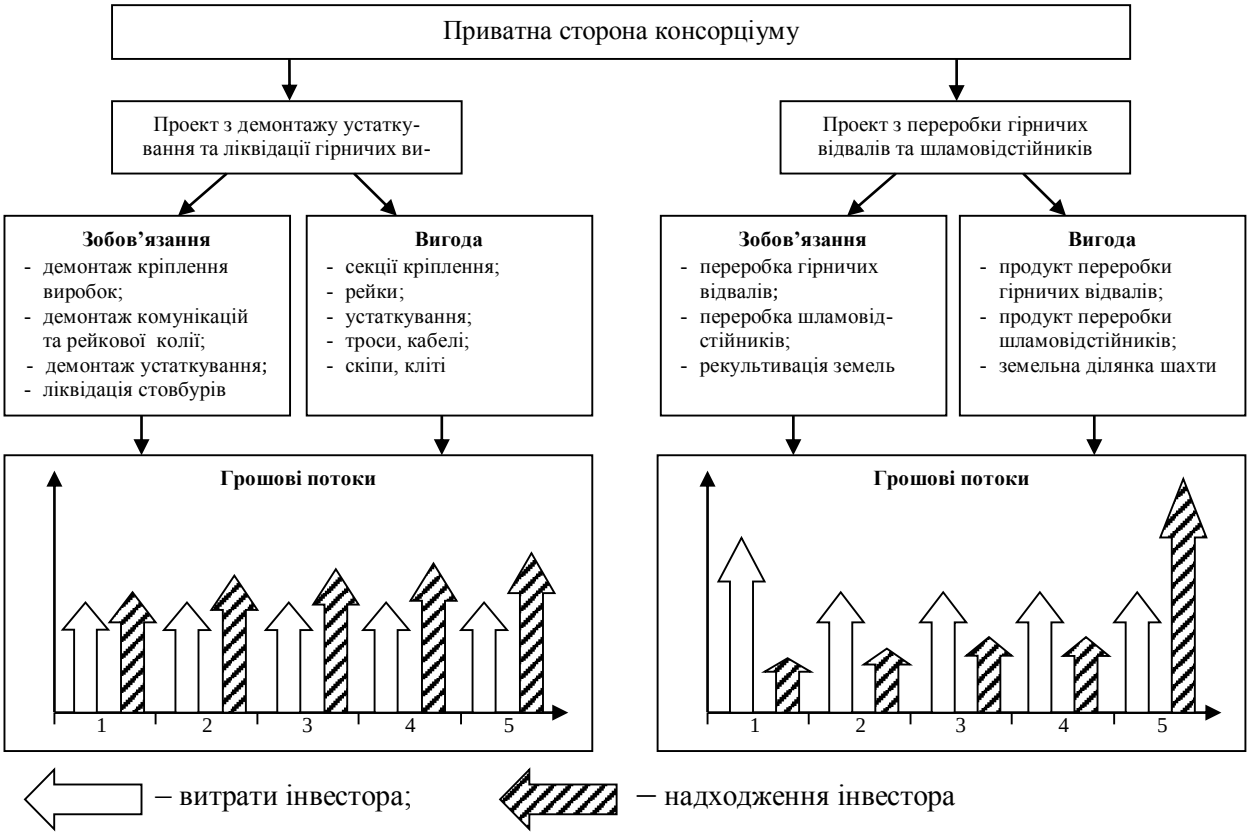

Рис. 2. Типи інвестиційних проектів, що реалізуються в рамках ліквідації вугледобувних підприємств на основі державно-приватного консорціуму (розроблено автором)

Виходячи з того, що підприємства, які зайняті у переробці гірничих відвалів та шламовідстійників і зазвичай не мають вільних виробничих ресурсів (устаткування, не задіяне у виробництві), слід припустити, що виникне потреба у придбанні відповідного обладнання. Таким чином, основний обсяг інвестиційних витрат припадатиме на перший етап реалізації проекту. Інвестиції, спрямовані на придбання устаткування, не слід розглядати як безповоротні, адже після реалізації проекту обладнання залишається у власності інвестора. Задля об'єктивності оцінки інвестиційних витрат першого етапу, доцільно привести вартість устаткування з урахуванням амортизаційних витрат до часу завершення проекту.

Основна маса грошових надходжень (у вигляді вартості земельної ділянки шахти) надходитиме на рахунок інвестора на кінцевому етапі реалізації проекту, а саме при передачі земельної ділянки вугледобувного підприємства у його власність (рис. 4). Обсяг грошових надходжень залежатиме від вартості ділянки. Таким чином, проекти з переробки гірничих відвалів та шламовідстійників на шахтах, розташованих у межах великих міст, є потенційно привабливішими.

Отже, на основі аналізу грошових потоків удосконалено формулу розрахунку *NPV* проектів, що реалізуються в рамках державно-приватного консорціуму.

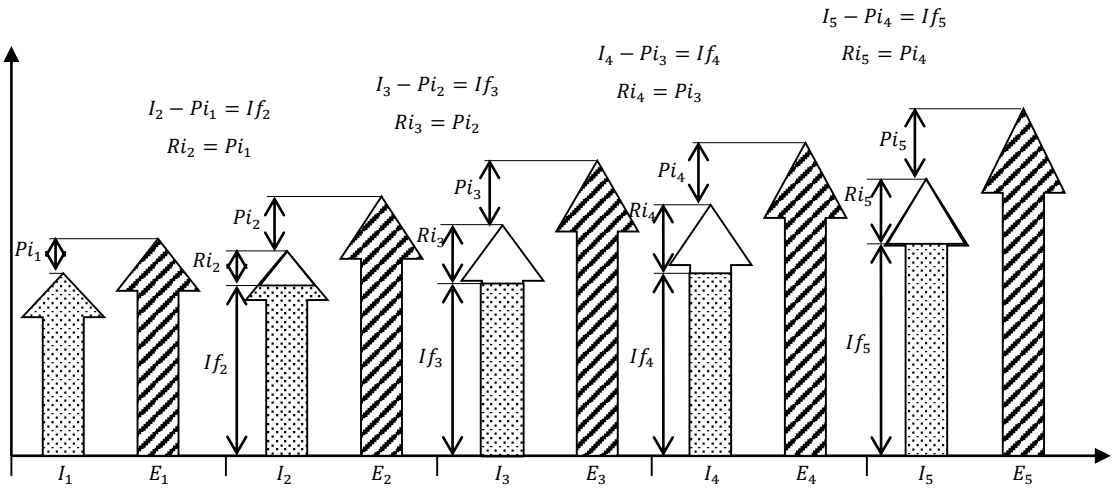

I – фактичні інвестиції; E – дохід; If – прямі інвестиції; Ri – обсяг реінвестування; Pi – прибуток, отриманий інвестором у поточному періоді

Рис. 3. Грошові потоки проекту з демонтажу устаткування та ліквідації гірничих виробок (розроблено автором)

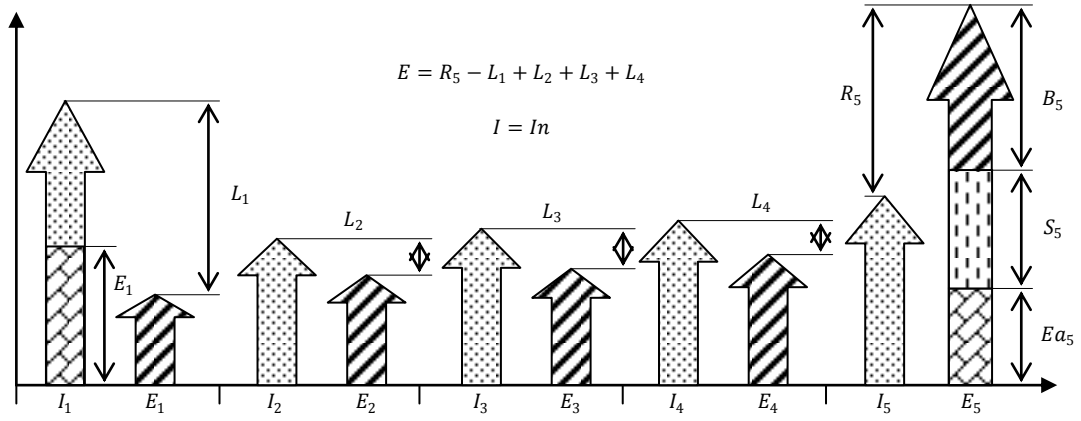

L – збиток; R – прибуток; B – прибуток від реалізації продуктів переробки відвалів та шламовідстійників; S – вартість земельної ділянки; E – вартість устаткування; Ea – амортизована вартість устаткування

Рис. 4. Грошові потоки проекту з переробки гірничих відвалів та шламовідстійників (розроблено автором)

.

Так, для проектів з демонтажу устаткування та ліквідації гірничих виробок формула розрахунку *NPV* матиме такий вигляд:

$$NPV = \left(\sum_{t=0}^{n-1} \frac{CF_t - Pi_t}{(1+r_t)^t} - \frac{I_t - Ri_t}{(1+i_t)^t}\right) + \left(\frac{CF_n}{(1+r_n)^n} - \frac{I_n - Ri_n}{(1+i_n)^n}\right); \quad (1)$$

$$Ri_t = Pi_{t-1}, \quad (2)$$

де *CF* – чисті грошові потоки; *Pi* – прибуток; *Ri* – обсяг реінвестування; *r* – ставка дисконтування; *i* – прогнозований рівень інфляції.

Формула розрахунку чистих грошових потоків (CF) може бути двох видів. Для проектів, де отримане в процесі ліквідації обладнання реалізується на ринку вторинного устаткування, формула має вигляд

$$CF = (We + Wr * Pm) + Pe, \quad (3)$$

де *We* – маса вилученого арочного кріплення; *Wr* – маса вилученої рейкової колії; *Pm* – вартість металобрухту; *Pe* – вартість вилученого устаткування.

Для проектів, де устаткування реалізується як металобрухт, чисті грошові потоки розраховується за формулою

$$CF = (We + Wr + Wq) * Pm, \quad (4)$$

де *Wq* – маса гірничошахтного устаткування.

$$We = \sum_{i=1}^{3} Ws_i * \frac{Le_i}{St_i} * Kr_i, \quad (5)$$

де *Wsi* – маса секції кріплення *i*-го перерізу; *Lei* – довжина виробок, закріплених секціями кріплення *i*-го перерізу; *Sti* – крок установки кріплення *i*-го перерізу; *Kri* – коефіцієнт вилучання кріплення (в середньому на шахтах України він становить 0,8).

На шахтах України використовується арочне кріплення перерізом 11; 13 та 15. Масу складових елементів секцій кріплення зазначених перерізів наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Маса складових елементів секцій арочного кріплення [1]

Переріз кріплення	Вага складових елементів секції арочного кріплення, кг				Загальна вага секції кріплення, кг
	Ніжка (2 шт. у секції)	Верхняк (1 шт. у секції)	Замковий хомут (4 шт. у секції)	Розтрільний хомут (3 шт. у секції)	
11	81	92	2,2	2,1	269,1
13	81	120	2,4	2,3	298,5
15	132	92	2,7	2,5	374,3

[1] Розроблено автором.

$$Wr = \sum_{i=1}^{2} Wr_i * Lr_i * 2, \quad (6)$$

де *Wri* – маса погонного метра *i*-го типу рейок; *Lri* – довженна виробок з прокладною рейковою колією *i*-го типу.

На українських шахтах в основному використовуються рейки марок Р-33 та Р-24, вага яких становить: Р-33 – 33,48 кг на погонний метр; Р-24 – 24,9 кг на погонний метр.

$$Pe = (Psh * Nsh) + (Pcc * Lcc) + (Psl * Nsl) + (Phm * Nhm) + (Pcb * Lcb) + (Pd * Nd) + (Pel * Nel) + (Pw * Nw), \quad (7)$$

де *Psh* – вартість очисного комбайна; *Nsh* – кількість одиниць очисних комбайнів; *Pcc* – вартість погонного метра скребкового конвеєра; *Lcc* – загальна довжина скребкового конвеєра, м; *Pcl* – вартість секції механізованого кріплення; *Nsl* – кількість одиниць секцій механізованого кріплення; *Phm* – вартість прохідницького комбайна; *Nhm* – кількість одиниць прохідницьких комбайнів; *Pcb* – вартість погонного метра стрічкового конвеєра; *Ld* – загальна довжина стрічкового конвеєра, м; *Pd* – вартість акумуляторної машини; *Nd* – кількість одиниць акумуляторних машин; *Pel* – вартість електровоза; *Nel* – кількість одиниць електровозів; *Pw* – вартість вагонетки; *Nw* – кількість одиниць вагонеток.

$$Wq = (Wsh * Nsh) + (Wcc * Lcc) + (Wsl * Nsl) + (Whm * Nhm) + (Wcb * Lcb) + (Wd * Nd) + (Wel * Nel) + (Ww * Nw) \quad (8)$$

де *Wsh* – маса очисного комбайна; *Wcc* – маса погонного метра скребкового конвеєра; *Wsl* – маса секції механізованого кріплення; *Whm* – маса прохідницького комбайна; *Wcb* – маса погонного метра стрічкового конвеєра; *Wd* – маса акумуляторної машини; *Wel* – маса електровоза; *Ww* – маса вагонетки.

У проектах з переробки гірничих відвалів та шламовідстійників відсутні чинники (як, наприклад, реінвестування), що принципово змінюють механізм розрахунку їх чистої приведеної вартості. Тому для визначення NPV даних проектів можна використати класичну формулу (див. табл. 1). Чисті грошові потоки (CF) для проектів з переробки гірничих відвалів та шламовідстійників визначаються за формулою

$$CF = Rs + Rm + S, \quad (9)$$

де *Rs* – фінансовий результат від реалізації продуктів переробки шламовідстійників; *Rm* – фінансовий результат від реалізації продуктів переробки гірничих відвалів; *S* – вартість земельної ділянки вугледобувного підприємства.

$$Rs = Cs * Ke * Pcs, \quad (10)$$

де *Cs* – об'єм шламовідстійника; *Ke* – коефіцієнт вилучення корисної маси; *Pcs* – вартість вугілля (береться до уваги ціна, що відповідає якісним характеристикам вилученого вугілля).

Ураховуючи невисокий вміст вугілля у гірничих відвалах (у зв'язку з його вигоранням), розглядати його як потенційний продукт переробки недоцільно. Це стосується і рідкоземельних металів, адже низька достовірність кількісної оцінки не дозволяє повною мірою розраховувати на їх видобуток. У зв'язку з цим як основний продукт переробки гірничих відвалів слід розглядати щебінь. Таким чином, формула розрахунку фінансового результату від реалізації продуктів переробки гірничих відвалів (*Rm*) матиме такий вигляд:

$$Rm = Cm * Kc * Pr, \quad (11)$$

де *Cm* – об'єм гірничого відвалу; *Kc* – коефіцієнт переробки (для щебеню він становить близько 0,7); *Pr* – вартість щебеню.

Для наведених інвестиційних проектів допустимим є встановлення єдиної ставки дисконтування, адже: по-перше, проекти не передбачають тривалого терміну реалізації; по-друге, у зв'язку з нестабільними економічними умовами в Україні у поточному періоді відсутня можливість об'єктивного розрахунку перемінної ставки дисконтування.

Отже, оцінка ефективності інвестиційних проектів може бути попередньою та детальною – залежно від поставлених цілей. Попередня оцінка виконується шляхом використання узагальнених даних з метою встановлення потенційної вигоди від участі інвестора у проекті. На основі результатів попередньої оцінки приймається рішення щодо участі у проекті тієї чи іншої сторони, після чого за необхідності виконується детальна оцінка з метою кількісного уточнення фінансової вигоди.

Нижче наведені приклади демонструють доцільність реалізації моделі державно-приватного консорціуму у сфері ліквідації вугледобувних підприємств. Надано оцінку ефективності проектів з демонтажу устаткування та ліквідації гірничих виробок для певних шахт державного сектору. Як об'єкт оцінки обрано вугледобувні підприємства, що за Державною цільовою економічною програмою реформування вугільної промисловості на 2015-2020 роки [11] були визнані як такі, що потребують ліквідації. Розрахунок виконано на основі даних Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [11; 12]. Результати розрахунку викладено в табл. 3 (за цінами 2015 р.).

Таблиця 3

Результати оцінки проектів з демонтажу устаткування та ліквідації гірничих виробок [1]

Змінні	Шахта «Південна»	Шахта «Зарічна»	Шахта «Нововолинська №1»
I, млн грн	27,6	15,82	15,7
C, млн грн	44,82	30,52	50,4
If_1, млн грн	9,2	5,27	5,23
If_2, млн грн	3,46	0,37	0,00
If_3, млн грн	0,00	0,00	0,00
$\sum_{t=1}^{3} If$, млн грн	12,66	5,64	5,23
Pi_2, млн грн	5,75	4,9	5,23
Pi_3, млн грн	9,2	5,27	5,23
n, років	3	3	3
r	0,26	0,26	0,26
***NPV*, млн грн**	**8,9**	**7,93**	**20,71**

[1] Розроблено автором.

За результатами оцінки встановлено, що проекти з демонтажу устаткування та ліквідації гірничих виробок на шахтах Південній, Зарічній та Нововолинській №1 є інвестиційно привабливими, а отже, можуть бути реалізовані в рамках реструктуризації державних вугледобувних підприємств.

У процесі формування державно-приватного консорціуму може виникнути ряд суперечливих запитань щодо доцільності передачі проектів із потенційно високим рівнем *NPV* у компетенцію приватної сторони (як у випадку з шахтою Нововолинська №1, де *NPV* проекту з демонтажу устаткування та ліквідації гірничих виробок складає 20,71 млн грн). Питання є неоднозначним та потребує урахування таких соціально-економічних аспектів:

ефективність роботи державного органу з реструктуризації вугледобувних підприємств;

можливість виділення з бюджету країни коштів для фінансування ліквідаційних робіт;

наявність у складі державного органу з реструктуризації необхідного матеріально-технічного ресурсу.

Таким чином, окреслені аспекти безпосередньо впливають на формування державно-приватного консорціуму, головним принципом функціонування якого є взаємовигідна співпраця сторін.

Висновки. Встановлено, що показник *NPV* найбільш об'єктивно характеризує ефективність інвестиційних проектів ліквідації вугледобувних підприємств, реалізованих на базі державно-приватного консорціуму. Удосконалений у рамках статті методичний підхід до розрахунку *NPV* ураховує особливості проектів з ліквідації шахт, що дозволяє встановити у кількісному вимірі чистий приведений до теперішнього часу прибуток потенційного інвестора. Показники *NPV* проектів представляють цінність для держави, адже можуть бути використані як інструмент торгу між потенційними учасниками консорціуму.

Міністерству енергетики та вугільної промисловості доцільно застосувати викладений методичний підхід до оцінки ефективності інвестиційних проектів як основу для формування взаємовигідної моделі державно-приватного консорціуму у сфері ліквідації вугледобувних підприємств, адже коригування інвестицій-

ної пропозиції на основі результатів оцінки дозволяє максимально ефективно використати позицію державної сторони у процесі переговорів. Тобто державна сторона може висувати пропозиції щодо ступеня участі приватного капіталу в рамках консорціуму, спираючись на показники потенційної вигоди інвестора (*NPV*).

У подальшій перспективі доцільними будуть дослідження щодо: розробки механізмів стимулювання інвесторів до участі у проектах ліквідації вугледобувних підприємств, що мають низький рівень інвестиційної привабливості (низький або від'ємний показник *NPV*); оцінки ефективності інвестиційних проектів виробничо-економічного розвитку вугледобувних підприємств, що реалізуються на базі державно-приватного консорціуму.

Література

1. Методичні рекомендації з розробки бізнес-планів інвестиційних проектів: затв. наказом Державного агентства України з інвестицій та розвитку від 31.08.2010 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://in.ukrproject.gov.ua

2. Мамотенко Д.Ю. Оцінка ефективності інвестиційних проектів / Д.Ю. Мамотенко // Вісник національного університету «Львівська Політехніка». – 2008. – № 628. – С. 209-216.

3. Янковий О.Г. Критичний аналіз внутрішньої норми прибутку як показника оцінки інвестиційної привабливості / О.Г. Янковий, В.В. Мельник // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 2. – С. 196-205.

4. Черната Т.М. Оцінка ефективності інвестиційних проектів за критерієм чистого приведеного доходу / Т.М. Черната, І.О. Сінєнко // Фінанси України. – 2014. – № 10. – С. 109-118.

5. Інвестиційний аналіз / І.М. Боярко, Л.Л. Гриценко. – Київ: Центр учбової літератури, 2011. – 400 с.

6. Сердюк О.С. Державно-приватний консорціум як організаційно-економічний механізм ліквідації вугледобувних підприємств / О.С. Сердюк // Економіка промисловості. – 2015. – № 2 (70). – С. 88-96.

7. Череватский Д.Ю. Типы инвестиционных проектов и аннуитеты, обеспечивающие их безубыточность / Д.Ю. Череватский // Економіка промисловості. – 2006. – № 2 (33). – С. 98-103.

8. Cherevatskyi D.Y. Production function of a coal mine and economic efficiency of its operation / D.Y. Cherevatskyi, O.I. Atabyekov // Economic herald of the Donbas. – 2012. – № 4 (30). – P. 56-62.

9. Амоша О.І. Особливості ліквідації вугільних шахт у старопромислових регіонах / О.І. Амоша, А.В. Бардась // Економіка промисловості. – 2009. – № 46 (3). – С. 34-38.

10. Формування та реалізація державної політики стосовно вугільної промисловості з урахуванням інтеграції України у світову економіку: монографія / О.І. Амоша, Л.Л. Стариченко, Д.Ю. Череватський та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 196 с.

11. Державна цільова економічна програма реформування вугільної промисловості на 2015-2020 роки: Проект постанови Кабінету Міністрів України.

12. Запрошення потенційних інвесторів до участі в тендері для придбання активів вугільновидобувної галузі, що перебувають у державній власності: Інвестиційні пропозиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mpe.kmu.gov.ua

Надійшла до редакції 18.02.2016 р.

АНОТАЦІЇ

Булєєв І.П., Солод М.А. *Проблеми капіталізації металургійних підприємств у сучасних умовах. –С. 73.*

Стаття присвячена проблемам капіталізації металургійного виробництва в умовах ускладнення ситуації на ринках металургійної продукції. На основі дослідження характерник провідних світових металургійних компаній, а також особливостей їх розвитку і стратегій визначено, що важливе місце серед стратегічних пріоритетів підприємств – світових лідерів посідають питання підвищення капіталізації, що має також стати одним з основних елементів планів модернізації вітчизняних підприємств металургійної галузі.

Ключові слова: металургійне виробництво, промислові підприємства, світові лідери, особливості розвитку, капіталізація.

Гаркушенко О.М. *Особливості екологічного регулювання економіки в країнах BRICS та ЄАЕС: загрози та можливості для України. – С. 52.*

В статті проведено аналіз особливостей здійснення екологічного регулювання економіки в країнах ЄАЕС та BRICS. Вибір країн обумовлено тим, що країни-члени першого об'єднання мають спільне з Україною радянське минуле, емерджентну економіку та в деяких випадках – спільні кордони, а в переважній більшості країн BRICS рівень доходів на душу населення наближено до українських показників. Особливості здійснення екологічної політики цими країнами можуть не лише створювати загрозу перенесення забруднення з них до України, але і вказати на напрями поліпшення екологічного регулювання економіки в Україні з урахуванням екологічних, географічних, історичних, економічних та соціальних реалій, що склалися в країні.

Ключові слова: забруднення навколишнього природного середовища, трансграничне забруднення, екологічне регулювання економіки, екологічні податки, BRICS, ЄАЕС

Матюха В.В., Сухіна О.М. *Щодо питання перспективи сталого розвитку вітчизняної сфери надрокористування. – С.43.*

Стаття присвячена визначенню ролі вітчизняного мінерально–сировинного комплексу в економіці України в умовах глобалізації та інтеграції. Охарактеризовано сучасний стан вітчизняної сфери надрокористування і розроблені пропозиції щодо нових концептуальних підходів для забезпечення сталого розвитку вітчизняного мінерально–сировинного комплексу в контексті довгострокових перспектив.

Ключові слова: мінерально-сировинні ресурси, сталий розвиток, гірничі відносини у вітчизняній сфері надрокористування.

Матюшин О.В., Аборчі О.В. *Національні банки розвитку як інструмент забезпечення неоіндустріального зростання. – С. 17.*

У статті проаналізовано функціонування національних банків розвитку в контексті забезпечення неоіндустріального зростання, розроблено концептуальні положення щодо організації національного банку розвитку в Україні. Зроблено висновки про те в Україні потрібне створення великого банку розвитку з широкими повноваженнями. За прикладом банків розвитку Бразилії чи Німеччини, модель його організації повинна включати: головний банк розвитку, який акумулює фінансові ресурси з внутрішніх і зовнішніх джерел, що займається стратегічним управлінням і безпосередньо контактує з профільним міністерством або іншим органом державного управління. Його ресурси використовуються для фінансування інших банків, в т. ч. комерційних; реалізації масштабних національних проектів; часткового фінансування великих компаній; виконання інших завдань, визначених на державному рівні. Дочірні банки розвитку, основним завданням яких є розподіл фінансових ресурсів, отриманих від головного банку розвитку, відповідно до їх галузевою спеціалізацією. Ці банки належать до змішаного типу і можуть співпрацювати з усіма типами клієнтів, в т. ч. з іншими комерцій-

ними банками. Спеціалізовані фонди, які створюються для реалізації конкретних проектів і надають фінансові ресурси на особливих умовах.

Ключові слова: національні банки розвитку, функції, інструменти, країни, що розвиваються, індустріалізація, пріоритети.

Сембер С.В., Стойка В.С., Легеза Н.Е. *Ісламські банки: особливості функціонування та розвитку. – С. 5.*

В статті розглянуто особливості становлення, розвитку та функціонування ісламських банків. Авторами досліджено географію поширення та визначено країни, які являються лідерами ісламського банкінгу в сучасній світовій фінансовій системі. Проаналізовано особливості функціонування ісламських банків та вказано на їх відмінність від традиційних. Акцентовано увагу на соціальній відповідальності ісламських банків, яка є їх характерною рисою.

Ключові слова: ісламські банки, ісламський банкінг, ісламська банківська система, ісламські фінансові інструменти, закони шаріату, соціальна відповідальність, розвиток, функціонування

Сердюк О.С. *Оцінка ефективності інвестиційних проектів з ліквідації вугледобувних підприємств, реалізованих на основі державно-приватного консорціуму. – С. 83.*

Досліджено показники ефективності інвестиційних проектів, доведено доцільність використання показника чистої приведеної вартості (NPV) в умовах оцінки ефективності проектів ліквідації вугледобувних підприємств, виявлено особливості руху грошових потоків при реалізації проектів з демонтажу устаткування та ліквідації гірничих виробок, відповідно до виявлених властивостей удосконалено формулу розрахунку NPV.

Ключові слова: інвестиційний проект, ліквідація вугледобувного підприємства, інвестиційна привабливість, чиста приведена вартість проекту, рух грошових потоків, економічна ефективність.

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

АННОТАЦИИ

Булеев И.П., Солод М.А. *Проблемы капитализации металлургических предприятий в современных условиях. – С. 73*

Статья посвящена проблемам капитализации металлургического производства в условиях усложнения ситуации на рынках металлургической продукции. На основе исследования характерник ведущих мировых металлургических компаний, а также особенностей их развития и стратегий определенно, что важно место среди стратегических приоритетов предприятий – мировых лидеров занимают вопросы повышения капитализации, что должно также стать одним из основных элементов планов модернизации отечественных предприятий металлургической отрасли.

Ключевые слова: металлургическое производство, промышленные предприятия, мировые лидеры, особенности развития, капитализация.

Гаркушенко О.Н. *Особенности экологического регулирования экономики в странах BRICS и ЕАЭС: угрозы и возможности для Украины. – С. 52.*

В статье анализируются особенности осуществления экологического регулирования экономики в странах ЕАЭС и BRICS. Выбор стран обусловлен тем, что страны-члены первого объединения имеют общее с Украиной советское прошлое, эмерджентную экономику и, в некоторых случаях – общие границы, а в подавляющем большинстве стран BRICS уровень доходов на душу населения приближен к украинским показателям. Особенности осуществления экологической политики этими странами могут не только создавать угрозу переноса загрязнения с их территории в Украину, но и указать на направления улучшения экологического регулирования экономики в Украине с учетом сложившихся в стране экологических, географических, исторических, экономических и социальных реалий.

Ключевые слова: загрязнение окружающей природной среды, трансграничное загрязнение, экологическое регулирование экономики, экологические налоги, BRICS, ЕАЭС

Матюха В.В., Сухина Е.Н. *К вопросу перспективы устойчивого развития отечественной сферы недропользования. – С. 42.*

Статья посвящена определению роли отечественного минерально-сырьевого комплекса в экономике Украины в условиях глобализации и интеграции. Охарактеризовано современное состояние отечественной сферы недропользования и разработаны предложения относительно новых концептуальных подходов для обеспечения устойчивого развития отечественного минерально-сырьевого комплекса в контексте долгосрочных перспектив.

Ключевые слова: минерально-сырьевые ресурсы, устойчивое развитие, горные отношения в отечественной сфере недропользования.

Матюшин А.В., Аборчи А.В. *Национальные банки развития как инструмент обеспечения неоиндустриального роста. – С. 17.*

В статье проанализировано функционирования национальных банков развития в контексте обеспечения неоиндустриального роста, разработаны концептуальные положения по организации национального банка развития в Украине. Сделаны выводы о том в Украине требуется создание крупного банка развития с широкими полномочиями. По примеру банков развития Бразилии или Германии, модель его организации должна включать: главный банк развития, аккумулирующий финансовые ресурсы из внутренних и внешних источников, занимающийся стратегическим управлением и напрямую контактирующий с профильным министерством или другим органом государственного управления. Его ресурсы используются для финансирования других банков, в т. ч. коммерческих; реализации масштабных национальных проектов; долевого финансирования крупных компаний; выполнения прочих задач, определяемых на государственном уровне. Дочерние банки развития, основной задачей которых является распределение финансовых ресурсов, полученных от главного банка развития, в соответствии с их отраслевой специализацией. Эти банки относятся к смешанному типу и могут сотрудничать со всеми типами клиентов, в т. ч. с другими коммерческими банками. Специализирован-

ные фонды, которые создаются для реализации конкретных проектов и предоставляют финансовые ресурсы на особых условиях.

Ключевые слова: национальные банки развития, функции, инструменты, развивающиеся страны, неоиндустриализация, приоритеты.

Сембер С.В., Стойка В.С., Легеза Н.Э. *Исламские банки: особенности функционирования и развития. – С. 5.*

В статье рассмотрены особенности становления, развития и функционирования исламских банков. Авторами исследована география расширения и определены страны, которые являются лидерами исламского банкинга в современной мировой финансовой системе. Проанализированы особенности функционирования исламских банков и указано их отличие от традиционных. Акцентировано внимание на социальной ответственности исламских банков, которая является их характерной чертой.

Ключевые слова: исламские банки, исламский банкинг, исламская банковская система, исламские финансовые инструменты, законы шариата, социальная ответственность, развитие, функционирование.

Сердюк А.С. *Оценка эффективности инвестиционных проектов ликвидации угледобывающих предприятий, реализованных на базе государственно-частного консорциума. – С. 83.*

Исследованы показатели эффективности инвестиционных проектов, доказана целесообразность использования показателя чистой приведенной стоимости (NPV) в условиях оценки эффективности проектов ликвидации угледобывающих предприятий, выявлены особенности движения денежных потоков при реализации проектов по демонтажу оборудования и ликвидации горных выработок, в соответствии с выявленными свойствами усовершенствована формула расчета NPV.

Ключевые слова: инвестиционный проект, ликвидация угледобывающего предприятия, инвестиционная привлекательность, чистая приведенная стоимость проекта, движение денежных потоков, экономическая эффективность.

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

ABSTRACTS

Buleev I.P., Solod M.A. *Problems of capitalization of metallurgical enterprises in modern conditions. – P. 73.*

The article is devoted to the investigation of the state and perspectives of capitalization of metallurgical production in contemporary conditions. The goal is to show that substantial worsening of socio-economic situation in the world and in the Ukraine leads to intensification of the problems inherent in the Ukrainian metallurgical enterprises, which requires additional efforts as to search and realize the new approaches adequate to the challenges of modern period.

The research highlights that metallurgy today remains a foundation for development of leading industries of the world economy and it is a potential force cooperating the increase of competitiveness of domestic producers and the growth of national economy on the whole.

The results of the analysis conducted show that, in spite of difficult situation, the metallurgical complex of Ukraine managed to remain in the ten of leading world producers. But without intensive modernization of heavily depreciated production facilities, minimization of negative environmental impact and long-awaited technology changeover, in the medium term perspective Ukrainian metal producers may loose their leadership due to inability to respond to further challenge concerning technological superiority of other global players. Domestic enterprises must be oriented to the leaders of the world metallurgical industry as to save and strengthen their positions.

On the basis of the research of production descriptions and features of development and strategies of enterprises – world leaders of metallurgical production it is exposed that one of their main priorities is the issue of capitalization increase.

The use of approaches approved by the world leaders of industry in the practice of domestic metallurgical enterprises not only will enable the promotion of efficiency of functioning and capitalization of national metallurgical production but also, as a result, will be instrumental in overcoming of the crisis phenomena and passing to steady development of national economy on the whole.

Keywords: metallurgical production, industrial enterprises, world leaders, features of development, capitalization.

Garkushenko O.M. *Peculiarities of environmental regulation of economy in countries of BRICS and EEU: threats and opportunities for Ukraine. – P. 52.*

According to the Association Agreement between Ukraine and the EU, Ukraine has to accelerate reforms in the field of environmental protection due to harmonisation of its environmental legislation and taxation with the European ones. However tree important nuances arise in this case. Firstly, neither Ukraine nor any other country have their own ecosystems isolated from others. Therefore, even the strictest environmental standards are not guaranties of high quality of environment due to existence of cross-border pollution from countries with less "eco-friendly" policy.

Secondly, Ukraine doesn't have such a long history of environmental regulation of economy as the most EU member countries have, and is still influenced by the Soviet legacy, when the price of air, water and other inexhaustible natural resources was underestimated. Therefore, the experience of environmental regulation of economy in post-Soviet countries with the common past in terms of attitude towards environmental protection could be used for Ukraine, as long as it may provide insight on the ways to improve the environment. Cast instability of the CIS for the last 10 years has determined the choice of a relatively new interna-

tional association for the analysis – the Eurasian Economic Union (EEU).

Thirdly, unlike most EU countries, Ukraine belongs to the group of low-middle income countries. Therefore it would be more useful to analyze the practice of environmental regulation of the economy in the countries with the same level of income, which, however, experience economic growth, for example – member countries of BRICS and the EEU.

The above mentioned is of particular relevance given that environmental regulation of the economy remains underexposed in Ukraine from the position of possible cross-border pollution influence on the state of environment of Ukraine due to the different approaches to environmental protection of the government of neighbour countries.

Therefore, the main objectives of the paper is to analyze peculiarities of environmental regulation of the economy implementation in the EEU and BRICS member countries, to identify the possible impact of such regulation on the environment in Ukraine, and to define positive features that can be useful for improving environmental and economic conditions in Ukraine.

The paper is divided into three main sections and conclusions. First section is focused on the analysis of a legal framework of environmental regulation in the EEU and BRICS member countries. The practice of application of environmental taxes in the countries of the above mentioned international associations is examined in the second section. The third section briefly analyzes the state of environmental regulation and taxation in Ukraine, possible impact of environmental regulation in neighbouring countries on its environment and elements of such regulation in the EEU and BRICS member countries that could add in improving environmental policy of Ukraine and fulfilling the requirements of the Association agreement with the EU. All recommendations are summarized in the conclusions

Keywords: environmental pollution, cross-border pollution, environmental regulation of economy, environmental taxes, BRICS, EEU.

Matiukha V.V., Suhina O.M. *On issue of prospect of sustainable development of national sphere of subsoil use. – P. 43.*

The article is devoted to determination of a role of national mineral raw-material complex in economy of Ukraine and development of proposals on maintenance of its sustainable development in the context of globalization and integration. The urgency of this problem is caused by imperfection of the institutional environment in the national sphere of subsoil use. Sustainable development of the state economy should be implemented due to own mineral resource potential. The purpose of scientific research is the assistance to sustainable development of sphere of the subsoil use of Ukraine by development of offers to perfection of maintenance of the balanced functioning of the mineral raw-material complex. The subject of scientific research is mining attitudes in the national sphere of subsoil use.

As to realize the tasks of the research the authors used general scientific theoretical methods including analysis for studying a modern condition and prospects of sustainable development of a mineral raw-material complex of Ukraine, and special methods for economic researches including economic-statistical (for revealing tendencies and laws of development of a mining complex) and prognostic. The novelty of the scientific research is the development of practical recommendations on formation of efficient state policy of effective use of subsoil through its institutional reforming.

Sustainable development of economy of Ukraine both in intermediate-term and long-term prospects should be based on own mineral raw-material resources. The current state of the mineral raw-material complex is analyzed and its role in national economy is identified. The technogenic aspect of na-

tional sphere of subsoil use is considered as well. The principal causes of irrational use of subsoil and, first of all, the low level of reproduction of domestic mineral raw-material base are identified. Recommendations on the improvement of the system of the state control over the rational use of subsoil at mining and reasonable state mineral raw-material policy at legislative level are offered, which are directed on maintenance of sustainable development of national sphere of the subsoil use in the conditions of processes of globalization and integration.

Keywords: mineral raw-material resources, sustainable development, mining relations in national sphere of subsoil use.

Matyushin O.V., Aborchi O.V. *National development banks as a tool for neo-industrial growth. – P. 17.*

The article deals with the functioning of national development banks in the context of neo-industrial growth, the conceptual proposals on the organization of the National Development Bank in Ukraine are developed. It is concluded that it is necessary to create a large development bank with a broad mandate in Ukraine. Following the example of Brazil or German development bank, its organization model should include: main development bank accumulating financial resources from internal and external sources, dealing with strategic management and is directly contacting with the relevant ministry or other government agency. Its resources are used for financing other banks including commercial ones, implementation of the large-scale national projects, shared sponsorship of large companies, and performance of other tasks determined at the state level. Branch development banks, which main task is the distribution of financial resources received from the main development bank, in accordance with their industry specialization. These banks belong to a mixed type, and can work with all types of clients including other commercial banks. Specialized funds are created for specific projects and provide financial resources subject to special conditions.

Functions of the main and branch development banks, as well as functions specialized development funds should be clearly defined at the legislative level. They can be divided into active and passive, and in some aspects intersect with each other. A tentative list of these functions is shown. Development banks should contribute to forming favourable institutional environment, for which they should be entrusted with functions of monitoring and innovation and technology market research, expert assessment of the prospects for the implementation of national projects, coordination and cooperation development programs participants, consulting and analytical functions as well as functions of collecting, collating, publication, and dissemination of useful information.

Full subordination of development bank to government agencies is not appropriate. It should be organized in the form of an independent regulatory agency, whose activities do not rely on the decisions of individual officials, but rely on the special law elaborated, which is constitutional and does not depend on the political situation. The meaning of such a model of organization is that the development bank should form a strategic vector of development of the economy defining the "long" rules of the game jointly produced by not only by the government, but also by representatives of business and civil society.

Keywords: national development banks, functions, tools, developing countries neoindustrialization, priorities.

Sember S.V., **Stoika V.S.**, **Leheza N.E.** *Islamic banks: specifics of their functioning and development. – P. 5.*

The specifics of the development and functioning of the Islamic banks have been examined in the article. The authors have researched the expansion geography and have defined the countries that are the lead-

ers of the Islamic banking in the modern world financial system. The specifics of the Islamic banks development not only in the Middle East but also in the countries of the Asia Pacific region, Europe and the USA have been examined. There has been emphasized on the necessity of formation and specifics of functioning of the Islamic Development Bank as well as on the other organizations that deal with the standards of development of the Islamic banking in accordance with the Sharia demands. The development stages of the Islamic banks in the world financial system have been highlighted: genesis (VIII-XIII centuries), recovery attempt (the 60-s of the XX century), formation (the 70-s of the XX century), development (the 80-90-s of the XX century), business expansion and entrance to the financial markets of the non-Islamic countries (since 2000). The countries that are the leaders of the Islamic banking in the modern world have been defined: Iran, Saudi Arabia, the United Arab Emirates, Bahrain, Malaysia and Great Britain. The specifics of the functioning of the Islamic banks have been analyzed and their difference from traditional ones has been identified. Special attention has been paid to the main values of the Islamic banking and the basic interdictions in accordance with the Sharia laws. The main types of the Islamic banks operations have been examined. The authors have greatly emphasized on the social responsibility of the Islamic banks which is their characteristic feature. The special aspects of functioning of the Islamic banks that are known for their social activity have been analyzed, among which are Jordan Islamic Bank, Islami Bank Bangladesh, Social Investment Bank and Bank Muamalat Malaysia.

Keywords: Islamic banks, Islamic banking, Islamic bank system, Islamic financial instruments, Sharia laws, social responsibility, development, functioning

Serdyuk O.S. *Assessment of effectiveness of investment projects for coal mining enterprises liquidation realised on the base of public-private consortium. – P. 83.*

The indicators of efficiency of investment projects are investigated. The conclusion about feasibility of their use in evaluating the effectiveness of projects on liquidation of coal mines is made. The expediency of use of IRR, MIRR, DPP, PP and PO indicators as performance criteria for investment projects for liquidation of coal mines is analyzed. The assessment of the importance of profits discounting is provided. The features of realization of measures on liquidation of coal mines are identified. The expediency of use of the net present value (NPV) in conditions of efficiency estimation of projects for coal mines elimination is proved. The features of the cash flows in the implementation of the two main types of projects are given: dismantling of equipment and liquidation of underground tunnels; processing of mining dumps. The methodical recommendations on the calculation of cash flow in conditions of projects for coal mines liquidation are proposed. The formula for calculating net cash flows in terms of projects is given: dismantling of equipment and liquidation of underground tunnels; processing of mining dumps. The formula for calculating NPV based on accounting the features of movement of cash flows is improved. Net NPV for projects for dismantling of equipment and coal mines liquidation at the mines Pivdenna, Zarichna, Novovolynska №1 is calculated. The factors are given, based on which the decision on the formation of a model of public private consortium is made. The recommendations about formation of coal sector restructuring program are given. The directions of further research are determined.

Keywords: investment project, liquidation of coal mining enterprise, investment attractiveness, net present value of project, cash flows, economic efficiency.

REFERENCES

Sember S.V., Stoika V.S., Leheza N.E. *Islamic banks: specifics of their functioning and development. – P. 5.*

1. Vishnevskij, V. & Vishnevskaja, E. (2013) 'Rost islamskoj ekonomiki v mire: institucional'nyj analiz'. Teoreticheskaja ekonomika. 5, pp. 27-37.

2. Miroshnik, E. (2014) 'Islamskije banki v social'no-ekonomicheskoi structure musulmanskikh stran'. http://www.dissercat.com/content/islamskie-banki-v-sotsialno-ekonomicheskoi-strukture-musulmanskikh-stran#ixzz3OnAIN14s [accessed 18 December 2015].

3. Bajjram, U. (2013) 'Islamskije banki: osobennosti, perspektivy razvitija v Ukraine'. Ekonomika Kryma. 2(43), pp. 206-209.

4. Abdrakhmanova, G. (2009) 'Islamskij banking i ego razvitije v Kazakhstane'. Nastojashhi postizhenijane Evropejjscata nauka 2009. 1, pp. 82-86.

5. Islamskije financy i bankovskaja sistema: filosofija, principy i praktika (2012) Kazan': LINOVA-MEDIA.

6. Pellegrini, M. & Grais, W. (2006) 'Corporate governance and Shariah compliance in institutions offering Islamic financial services'. World Bank, Policy Research working paper No. WPS4054.

7. Pervez, I. (1990) 'Islamic Banking'. Arab Law Quarterly. 5(4), pp. 259-281.

8. Galickaja, O. (2014) 'Kak rabotaju tislamskije banki'. http://umma.ua/ru/article/article/Kak_rabotayut_islamskie_banki/1626 [accessed 18 December 2015].

9. Moskalenko, I. & Kremen', V. (2012) 'Osoblyvosti dijal'nosti islams'kykh bankiv ta jikh vkhodzhenn'a na rynky jevropejs'kykh krajyn'. http://dspace.uabs.edu.ua [accessed 18 December 2015].

10. Milovzorov, A. (2012) 'Ekonomika po shariatu izbavit mir ot crizisov'. http://www.utro.ru/articles/2012/06/27/1055471.shtml [accessed 18 December 2015].

11. Chuhajev, O. & Cherednychenko, A. (2011) 'Islams'kyj banking ta joho finansovi instrumenty v konteksti koncepciji potencijnoji modeli finansovoji systemy'. Ekonomichnyj chasopys – XXI. 3-4, pp. 13-16.

12. Dipcomment.com (2014) 'Spaset li islamskij banking ekonomiku Ukrainy?' http://www.dipcomment.com/expert.php?watch=338 [accessed 18 December 2015].

13. Islam.in.ua (2013) 'V Ukraine rastet interes k islamskim finansovym uchrezhdenijam'. http://islam.in.ua/ua/tochka-zoru/v-ukrayini-zrostaie-zacikavlenist-islamskimi-finansovimi-ustanovami [accessed 18 December 2015].

14. Islamic-finance (2010) 'Islamskij banking: specifika i perspektivy'. Islamic-finance: IBFD Fund. http://islamic-finance.ru/board/2-1-0-20 [accessed 18 December 2015].

15. Shamova, I. (2010) 'Osoblyvosti operacij islamskykh bankiv'. Finansy, oblik i audit. 15, pp. 193-200.

16. Sugonjako, O. (2012) 'Chas vymagaje chukaty analog islamskogo bankingu u formi pravoslavnogo chy khrystyjans'kogo bankingu'. http://glavred.info/archive/2012/04/23/084609-2.html [accessed 18 December 2015].

Matyushin O.V., Aborchi O.V. *National development banks as a tool for neo-industrial growth. – P. 17.*

1. Diamond, W. (1957) Development banks. Baltimore: Johns Hopkins Press.

2. Amyx, J., Mariya Toyoda, A. (2006) 'The Evolving Role of National Development Banks in East Asia'. The International Centre for the Study of East Asian Development, Kitakyushu. Working Paper Series. 26. http://www.agi.or.jp/working-papers/WP2006-26.pdf [accessed 13 February 2016].

3. Chandrasekhar, C.P. (2011) 'Development Banks: Their role and importance for development'. International

Development Economic Associates. http://www.networkideas.org/alt/apr2011/development_banks.pdf [accessed 13 February 2016].

4. Levy, E., Micco, A., Panizza, U. (2004) 'Should the Government Be in the Banking Business? The Role of State-Owned and Development Banks'. Inter-American Development bank. http://www.iadb.org/res/publications/pubfiles/pubS-200.pdf [accessed 13 February 2016]

5. Luna, V.M. (2013) 'Development banks in economic development: two Latin American experiences: (Nacional Financiera and The Banco Nacional de DesenVolvimento Econômico e Eocial)'. Department of Economics. The University of Utah. http://content.lib.utah.edu/utils/getfile/collection/etd3/id/2552/filename/2551.pdf [accessed 13 February 2016].

6. Un.org (2005) 'Rethinking the Role of National Development Banks. United Nations'. Un.org: Department of economic and social affairs. http://www.un.org/esa/ffd/msc/ndb/NDBs-DOCUMENT-REV-E-020606.pdf [accessed 13 February 2016].

7. Gutierrez, E., Rudolph, H.P., Homa, T., Beneit, E.B. (2011) 'Development Banks: Role and Mechanisms to Increase their Efficiency'. The World Bank Latin America and the Caribbean Region Finance and Private Sector Development. Policy Research Working Paper 5729. https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3493/WPS5729.pdf [accessed 13 February 2016].

8. Lazzarini, S.G., Musacchio, A., Bandeira-de-Mello, R. (2012) 'What Do Development Banks Do? Evidence from Brazil, 2002-2009'. Harvard Business School Working Paper № 12-047. http://inctpped.ie.ufrj.br/spiderweb/dymsk_4/4-4%20Lazzarini-What%20do%20DB%20do.pdf [accessed 13 February 2016].

9. Koz`menko, S., Vasy`l`yeva, T. (2008) 'Specializovani innovacijno-investy`cijni ba-nky` v Ukrayini'. Banky` ta bankivs`ki sy`stemy` krayin svitu. 1(1), pp. 49-58.

10. Zaxarin, S.V. (2010) 'Konceptual`ni pidxody` do stvorennya derzhavnogo banku roz-vy`tku'. Aktual`ni problemy` ekonomiky`. 9, pp. 201-205.

11. Kindzerskij, Ju. (2011) 'Osnovy formirovanija jeffektivnoj modeli banka razvitija v Ukraine'. Economy of Ukraine. 10, pp. 41-53.

12. Kindzers`ky`j, Yu. (2011) 'Do py`tannya stvorennya i zabezpechennya diyevosti banku ro-zvy`tku Ukrayini'. Ekonomist. 5, pp. 65-69.

13. Savinskij, S.P., Smahtin, D.A. (2007) 'Banki razvitija Kitaja'. Den'gi i kredit. 5, pp. 63-68.

14. Solncev, O.G., Hromov, M.Ju., Volkov, R.G. (2009) 'Instituty razvitija: analiz i ocenka mirovogo opyta'. Problemy prognozirovanija. 2, pp. 3-29.

15. Ghosh, S. (2003) 'Banks, Development Financial Institutions and Credit Markets in India: A Simple Model of Financial Intermediation'. Indian Economic Review. 38(1), pp. 77-93.

16. Zaharov, A.N. (2010) 'Banki razvitija kak garantijnaja podderzhka otechestvennyh proizvoditelej v period mirovogo finansovogo krizisa'. Mirovoe i nacional'noe hozjajstvo. 1(12). http://www.mirec.ru/2010-01/banki-razvitiya-kak-garantijnaya-podderzhka-otechestvennyh-proizvoditelej-v-period-mirovogo-finansovogo-krizisa [accessed 13 February 2016].

17. Roberts, P.E. (1969) 'Development banking: The Issue of Public and Private Development Banking'. Working Paper. http://archive.org/stream/developmentbanki00robe/developmentbanki00robe_djvu.txt [accessed 13 February 2016].

18. Fingermann, N.N. (2009) 'The case of BDMG'. Development Bank and Regional Development. http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_26039.pdf [accessed 13 February 2016].

19. Thorne, J. (2011) 'A framework for successful development banks. Development Bank of Southern Africa'. Development Planning Division. Working Paper Series No. 25. http://www.dbsa.org/EN/

About-Us/Publications/Documents/DPD%20No25.%20A%20framework%20for%20successful%20development%20banks.pdf [accessed 13 February 2016]

20. Luna-Martínez, J., Vicente, C.L. (2012) 'Global Survey of Development Banks. The World Bank Latin America and the Caribbean Region Finance and Private Sector Development'. Policy Research Working Paper 5969. http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-5969 [accessed 13 February 2016].

21. Banda, L. (2014) 'Global Crisis and its impact on Development Finance - A New Lease of Life for DFIs'. Southern African Development Community. http://www.sadc-dfrc.org/assets/files/publications/ceo_colloquium_2013/banda_paper.pdf [accessed 13 February 2016].

22. Bruck, N. (2005) 'Future Role of National Development Banks in the Twenty First Century'. United Nations. Department of economic and social affairs. http://www.un.org/esa/ffd/msc/ndb/ndb%20background-document.pdf [accessed 13 February 2016].

23. Relbanks.com (2013) 'Top Banks in the World'. http://www.relbanks.com/worlds-top-banks/assets [accessed 13 February 2016].

24. Cdb.com (2014) 'China Development Bank. Annual Report 2014'. http://www.cdb.com.cn/english/Column.asp?ColumnId=91 [accessed 13 February 2016].

25. Veb.ru (2015) 'Organizacionnaja struktura i organy upravlenija Banka industrial'nogo razvitija Indii'. Veb.ru: Industrial Development Bank of India. http://www.veb.ru/common/upload/files/veb/analytics/stru/IDBI_stru.pdf [accessed 13 February 2016].

26. Veb.ru (2015) 'Mezhdunarodnaja praktika sozdanija investicionnyh fondov finansovymi institutami razvitija'. Veb.ru: Departament strategicheskogo analiza i razrabotok. http://www.veb.ru/common/upload/files/veb/analytics/strman/sm201212.pdf [accessed 13 February 2016].

27. The Brazilian Development Bank (2014) 'Annual Report'. http://www.bndes.gov.br/SiteBNDES/export/sites/default/bndes_pt/Galerias/Arquivos/empresa/RelAnual/ra2014/RA_2014_ing.pdf [accessed 13 February 2016].

28. Kfw-entwicklungsbank.de (2015) 'Bank razvitija KfW: Cifry i fakty'. https://www.kfw-entwicklungsbank.de/PDF/Download-Center/PDF-Dokumente-Selbstdarstellung/2014_Selbstdarstellung_RU.pdf [accessed 13 February 2016].

29. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013) 'Koncepciya Zagal`noderzhavnoyi cil`ovoyi ekonomichnoyi programy` rozvy`tku promy`slovosti na period do 2020 r'. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-r [accessed 13 February 2016].

30. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011) 'Derzhavna programa rozvy`tku vnutrishn`ogo vy`robny`cztva'.http://ukrlegprom.org.ua/ua/derjavna_programa_rozvitku_vnutrishnogo_virobnictva.html [accessed 13 February 2016].

31. Verkhovna Rada of Ukraine (2013) 'Zakon Ukrayiny` Pro provedennya ekonomichnogo ekspery`-mentu shhodo derzhavnoyi pidtry`mky` sudnobudivnoyi promy`slovosti'. Vidomosti Verxovnoyi Rady`. 36, st. 469. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5209-17 [accessed 13 February 2016].

32. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013) 'Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi programy` akty`vizaciyi rozvy`tku ekonomiky` na 2013-2014 rr'. (Postanova vid 27 lyutogo 2013 r. № 187). http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-p [accessed 13 February 2016].

33. Gubanov, S.S. (2008) 'Neoindustrializacija pljus vertikal'naja integracija: (o formule razvitija Rossii)'. Jekonomist. 9, pp. 3-27.

34. Amosha, A.I., Vishnevskij, V.P., Zbarazskaja, L.A. (2012) 'Neoindustrializacija i novaja promyshlennaja politika Ukrainy'. Economy of Industry. 1-2, pp. 3-32.

35. Bajnev, V.F. (2012) ‘Neoindustrializacija i nravstvennoe izmerenie jekonomiki – kljuchevye faktory global'noj konkurentosposobnosti sojuznogo gosudarstva Belarusi i Rossii’. Teoreticheskaja jekonomika. 5, pp. 84-93.

36. Najmushin, V. (2009) ‘Postindustrial'nye" illjuzii ili sistemnaja "neoindustrializacija" vybor sovremennoj Rossii’. Jekonomist. 4, pp. 46-52.

37. Chumachenko, M.G., Lyashenko, V.I. (2009) ‘Neoindustrial`ni perspekty`vy` ekonomiky` Ukrayiny’. Upravlinnya ekonomikoyu: teoriya ta prakty`ka. Ukraine. Donetsk: The Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine.

38. Davydov, B., Evstratov, P. (2010) ‘Neoindustrializacija i jenergeticheskij faktor’. Jekonomist. 4, pp. 9-16.

39. Cabinet of Ministers of Ukraine (2003) ‘Deyaki py`tannya rozvy`tku innovacijnoyi infrastruktury` v Ukrayini ta napryamy` diyal`nosti Ukrayins`koyi derzhavnoyi innovacijnoyi kompaniyi u 2003 r’. (Postanova vid 5 travnya 2003 r. № 655). http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/655-2003-p [accessed 13 February 2016].

40. Ubrr.com.ua (2015) ‘Ukrayins`ky`j bank rekonstrukciyi ta rozvy`tku. Misiya, strategiya ta cili Banku’. http://www.ubrr.com.ua/node/63 [accessed 13 February 2016].

41. Investfunds.ua (2015) ‘Prodazha Vseukrainskogo banka razvitija sorvalas' iz-za aresta aktivov’. http://investfunds.ua/news/prodazha-vseukrainskogo-banka-razvitiya-sorvalas-iz-za-aresta-aktivov-finmaidan-130213/ [accessed 13 February 2016].

42. Verkhovna Rada of Ukraine (2013) ‘Proekt Zakonu pro derzhavny`j bank rozvy`tku Ukrayiny` 3445 vid 18.10.2013 r’. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48717 [accessed 13 February 2016].

43. Smallridge, D., Buchner, B., Trabacchi, C., Netto, M., Gomes, J.J., Serra, L.L. (2013) ‘The Role of National Development Banks in Catalyzing International Climate Finance’. Inter-American Development Bank. http://climatepolicyinitiative.org/wp-content/uploads/2013/03/IDB-The_Role_of_National_Development_Banks_in_Catalyzing_International_Climate_Finance-20131.pdf [accessed 13 February 2016].

44. Golovne naukovo-ekspertne upravlinnya Aparatu Verxovnoyi Rady` Ukrayiny` (2013) ‘Vy`snovok na proekt Zakonu Ukrayiny` «Pro derzhavny`j bank rozvy`tku Ukrayiny`»’. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48717 [ac-cessed 13 February 2016].

45. Kindzers`ky`j, Yu.V. (2015) Derzhavna polity`ka strukturno-texnologichnoyi moder-nizaciyi. Kyiv: Institute for economics and forecasting of the NAS of Ukraine.

46. Danilenko, A.I. (2013) ‘Sovershenstvovanie modeli upravlenija jekonomikoj i finansovye mehanizmy ejo realizacii’. Economy of Ukraine. 5, pp. 4-29.

47. Andrianov, V. D., Nikonova, I.A., Shamgunov, R.N., Ovcharov, A.A. (2012) Strategicheskoe upravlenie v zarubezhnyh finansovyh institutah razvitija. Moscow: Konsaltbankir.

48. Mel'nikov, M. (2015) ‘Kto rasplatitsja za Vneshjekonombank. Russkaja planeta’. http://rusplt.ru/society/kto-rasplatitsya-za-vneshekonombank-19991.html [accessed 13 February 2016].

49. Balalaikanews.ru (2015) ‘Vneshjekonombank: rokirovka ili “shilo na mylo”?’ Balalaikanews.ru: Business. http://balalaikanews.ru/business/leadership-vnesheconombank [accessed 13 February 2016].

50. Poluhin, A. (2015) ‘Dolgovoj kotlovan’. Novaja Gazeta 127. 18 November. http://www.novayagazeta.ru/columns/70772.html [accessed 13 February 2016].

51. Vishnevskij, V.P., Amosha, A.I., Zbarazskaja, L.A., Ohten', A.A., Cherevatskij, D.Ju. (2013) Promyshlennaja politika i upravlenie razvitiem promyshlennosti v uslo-vijah sistemnyh disbalansov: konceptual'nye osnovy. Ukraine. Donetsk: The Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine.

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

52. Ipress.ua (2015) ‘NBU reshil likvidirovat' bank Aleksandra Janukovicha’. http://ipress.ua/ru/news/nbu_reshyl_lykvydyrovat_bank_aleksandra_yanukovycha_149209.html [accessed 13 February 2016]

53. Crespi, G. (2014) ‘Rethinking Productive Development: Sound Policies and Institutions for Economic Transformation’. http://www.iadb.org/en/research-and-data/dia-development-in-the-americas-idb-flagship-publication,3185.html?id=2014 [accessed 13 February 2016].

54. Inter-American Development Bank (2005) ‘Unlocking Credit: The Quest for Deep and Stable Bank Lending’. https://publications.iadb.org/bitstream/handle/11319/416/IPES%202005%3a%20Unlocking%20Credit%3a%20The%20Quest%20for%20Deep%20and%20Stable%20Bank%20Lending.pdf?sequence=2 [accessed 13 February 2016].

55. Trubek, D.M., Garcia, H.A., Coutinho, D.R., Santos A. (2014) Law and the New Developmental State: The Brazilian Experience in Latin American Context.

56. Worldbank.org (2015) World Development Indicators http://data.worldbank.org/products/wdi [accessed 13 February 2016].

Matiukha V.V., Suhina O.M. *On issue of prospect of sustainable development of national sphere of subsoil use. – P. 43.*

1. Andriyevs'kyy, I., Matyukha, V., Movchan, M. (2011) ‘Suchasnyy stan i perspektyvy rozvytku dobuvnoyi promyslovosti Ukrayiny’. Mineral'ni resursy Ukrayiny. 3, pp. 8-14.

2. Yevdoshchuk, M. (2015) ‘Deyaki pytannya rozvytku heolohichnoyi haluzi Ukrayiny v umovakh yevrointehratsiyi’. Mineral'ni resursy Ukrayiny. 1, pp. 3-6.

3. Zhykalyak, M. (2012) ‘Suchasni tendentsiyi staloho rozvytku nadrokorystuvannya u mineral'no-syrovynnykh tsentrakh ekonomichnoho zrostannya’. Visnyk Kyyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. 56, pp. 36-38.

4. Khvesyk, M., Lyzun, S., Bystryakov, I., Matyukha, V., Et al. (2012) Instytutsionalizatsiya pryrodno-resursnykh vidnosyn. Kyiv: DU “Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku”.

5. Matyukha, V., Movchan, M. (2009) ‘Instytutsional'ni vazheli yak diyevyy instrument derzhavnoho upravlinnya sferoyu nadrokorystuvannya’. Ekonomika pryrodokorystuvannya i okhorony dovkillya. Kyiv: RVPS Ukrayiny NAN Ukrayiny, pp. 109-118.

6. Matyukha, V. (2014) ‘Systema platezhey za pol'zovanye nedramy v Ukrayne: problemы y predlozhenyya po reformyrovanyyu’. Horniy zhurnal. 7, pp. 60-62.

7. Derzhavnyy informatsiynyy heolohichnyy fond Ukrayiny (2012) Mineral'ni resursy Ukrayiny. Kyiv: Derzhavne naukovo-vyrobnyche pidpryyemstvo “Derzhavnyy informatsiynyy heolohichnyy fond Ukrayiny”.

8. Paton, B., Khvesyk, M., Bystryakov, I., Matyukha, V., Et al. (2012) Natsional'na paradyhma staloho rozvytku Ukrayiny. Kyiv: Derzhavna ustanova “Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny”

9. Rud'ko, H., Myrhorods'kyy, O., Kurylo, M., Lahoda, O. (2012) Normatyvno-pravove rehulyuvannya nadrokorystuvannya. Kyiv: Hiperion.

10. Suhina, O., Lobasov, O., Zhyshko, M. (2013) ‘Rozvytok metodolohichnykh pidkhodiv do ekonomichnoyi otsinky mineral'no-syrovynnykh resursiv’. Economy of Ukraine. 2, pp. 67-80.

Garkushenko O.M. *Peculiarities of environmental regulation of economy in countries of BRICS and EEU: threats and opportunities for Ukraine. – P. 52.*

1. The World Bank (2015) ‘Country and lending groups’. http://data.worldbank.org/about/country-and-lending-groups#Low_income [accessed 11 November 2015].

2. Domingues, J.M. (2012) ‘Tax sys-

tem and environmental taxes in Brazil: the case of the electric vehicles in a comparative perspective with Japan'. Osaka university law review. 59 (Febr.), pp. 37-56.

3. Grossman, G.M., Krueger, A.B. (1991) Environmental impacts of a North American free trade agreement (No. w3914). National Bureau of Economic Research.

4. OECD (2015) 'Taxing energy use 2015: OECD and selected partner economies'. http://dx.doi.org/10.1787/9789264232334-en [accessed 11 November 2015].

5. Aleksandrov, I.O., Polovyan, O.V., Tarasova, M.Yu. (2008) 'Pidkhody do realizatsiyi pryntsypiv staloho rozvytku v okhoroni transkordonnykh vodnykh resursiv'. 15, pp. 153-163.

6. UNIDO (2015) 'Bor'ba s izmeneniem klimata: naibolee jeffektivnye mery po zamedleniju processa global'nogo poteplenija'. JuNIDO v Rossii. 15 (March), pp. 37-42.

7. Veklych, O., Buhas, V. (2006) 'Potriben «yevroremont» ekonomichnoho mekhanizmu ekolohichnoho rehulyuvannya'. Visnyk NAN Ukrayiny. 3(1), pp. 49-57.

8. Veklich, O.A. (2014) 'Kak navredit' jekologicheskomu nalogooblozheniju?' Zerkalo nedeli. 32.

9. Harkushenko, O.M. (2015) 'Napryamy ekolohichnoho rehulyuvannya ekonomiky v Ukrayini z urakhuvannyam vymoh Uhody pro asotsiatsiyu z YeS'. Economy of Industry. 4(72), pp. 50-68.

10. Het'man, A.P. (2015) 'Ekolohichna funktsiya derzhavy v suchasnykh hlobalizatsiy nykh protsesakh'. Problemy zakonnosti. 128, pp. 145-153.

11. Gosudarstvennoe agentstvo po ohrane okruzhajushhej sredy i lesnogo hozjajstva pri Pravitel'stve Kyrgyzskoj Respubliki (2015) 'Normativno-pravovye akty Kyrgyzskoj Respubliki'. http://nature.gov.kg/lawbase/laws/listlaws.xml [accessed 11 November 2015].

12. The State Emergency service of Ukraine (2012) 'Natsional'na dopovid' pro stan tekhnohennoyi ta pryrodnoyi nebezpeky Ukrayiny za 2011 r'. http://www.mns.gov.ua/content/nasdopovid2011.html [accessed 10 January 2016].

13. The State Emergency service of Ukraine (2015) 'Natsional'na dopovid' pro stan tekhnohennoyi ta pryrodnoyi nebezpeky Ukrayiny za 2014 r'. http://www.mns.gov.ua/files/prognoz/report/2014/ND_2014.pdf [accessed 10 January 2016].

14. Zajac, A. (2014) 'Politiku postavili vperedi jekonomiki. Kakie vygody neset Evrazijskij sojuz'. http://news.tut.by/politics/401129.html [accessed 11 November 2015].

15. Ivanova, E.A., Et al. (2015) 'Ob utilizacii PHB v ramkah vypolnenija Stokgol'mskoj konvencii o SOZ v Rossijskoj Federacii'. JuNIDO v Rossii. 15 (March), pp. 20-23.

16. Korytnyj, L.M., Zherelina, I.V. (2010) 'Mezhdunarodnye rechnye i ozernye bassejny Azii: konflikty, puti sotrudnichestva'. Geografija i prirodne resursy. 2, pp. 11-19.

17. Kostenko, V.O. (2015) 'Kharakteryzatsiya ryzykiv vynyknennya nadzvychaynykh sytuatsiy na transkordonnykh terytoriyakh Ukrayiny'. Aspekty publichnoho upravlinnya. 3(17), pp. 51-56.

18. Kuznecov, A. (2015) 'Kitaj razreshil vsem sem'jam imet' dvoih detej'. http://www.rbc.ru/politics/29/10/2015/5631fdbe9a79476f0eadbf63 [accessed 21 January 2016].

19. Electronic government of the Republic of Kazakhstan (2016) 'Ministries and committees'. http://egov.kz/wps/portal/ Content?contentPath=/egovcontent/ministries_committees&lang=ru [accessed 29 January 2016].

20. Ministry of Natural resources and Environmental protection of Republic of Belarus (2015) 'Legislation'. http://www.minpriroda.gov.by/ru/legistation-ru/ [accessed 29 January 2016].

21. Naychuk, O.A. (2014) ‘Ekonomichni problemy staloho rozvytku’. 2, pp. 347-348.

22. Osmonaliev, A. (2015) Kyrgyzstan v cifrah. Statisticheskij sbornik. Bishkek: Otdel poligraficheskih rabot GVC Nacstatkoma Kyrgyzskoj Respubliki.

23. National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic (2016) ‘Environment’. http://www.stat.kg/ru/statistics/turizm-otdyh-ohrana-okruzhayushej-sredy/ [accessed 29 January 2016].

24. Medvedeva, I.V. (2015) Finansy Respubliki Belarus'. Minsk: National Statistical committee of the Republic of Belarus.

25. Obykhod, H.O. (2015) ‘Osnovni instrumenty rehulyuvannya vidnosyn pry transkordonnykh ekolohichnykh zabrudnennyakh’. In: Ekonomiko-ekolohichni problemy suchasnosti u doslidzhennyakh molodykh naukovtsiv. Ukraine. Odessa: Odes'kyy derzhavnyy ekolohichnyy universytet, pp. 99-102.

26. OECD (2012) Pereorientacija jekonomicheskih i drugih finansovyh instrumentov dlja povyshenija jekologicheskoj jeffektivnosti: Kak razblokirovat' reformy v stranah Vostochnoj Evropy, Kavkaza i Central'noj Azii. Paris: OECD Publishing.

27. Paranyak, R.P., Voytovych, N.V. (2013) ‘Stratehiya rozvytku ekolohichnoyi polityky na rehional'nomu rivni’. Naukovyy visnyk LNUVMBT im. S.H. Hzhyts'koho. 2(56), pp. 273-280.

28. Verkhovna Rada of Ukrayine (2010) Podatkovyy kodeks Ukrayiny № 2755-VI vid 02 December 2010. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 13-14/15-16/17, st. 112.

29. The Russian Government (2015) ‘Soveshhanie o predel'nom urovne nenalogovyh platezhej predprinimatelej i organizacij ot 1 ijunja 2015 g’. http://government.ru/news/18316/ [accessed 29 January 2016].

30. Zakon.kz (2015) ‘Svedenija o minimal'noj zarabotnoj plate, MRP i prozhitochnom minimume (na 1995-2015 gg.)’. Zakon.kz: Kompleks pravovoj informacii (zakonodatel'stvo) Respubliki Kazahstan. http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1026672 [accessed 11 November 2015].

31. Verkhovna Rada of Ukrayine (2014) ‘Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony’. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page [accessed 15 October 2015].

32. President of the Republic of Belarus (2008) Ukaz Prezidenta Respubliki Belarus' «O taksah dlja opredelenija razmera vozmeshhenija vreda, prichinennogo okruzhajushhej srede» № 348. Nacional'nyj reestr pravovyh aktov Respubliki Belarus'. 157 (1st July), 1/9824.

33. Ukrayinets', L.A., Trishch, I.S. (2012) ‘Vplyv ekonomichnoho zrostannya na stan navkolyshn'oho seredovyshcha u Kytayi’. Visnyk Natsional'noho universytetu L'vivs'ka politekhnika. 727, pp. 455-460.

34. Shvets', V.Ya., Milyutin, V.M., Rozdobud'ko, E.V. (2010) ‘Vplyv transkordonnoho zabrudnennya na ekonomiko-ekolohichnyy stan Prydniprovs'koho rehionu’. Visnyk Akademiyi mytnoyi sluzhby Ukrayiny. 1, pp. 102-109.

35. Shuht, S., Mazur, E. (2004) Prirodoohrannye platezhi za zagrjaznenie i produkciju v Armenii: ocenka hoda reform i napravlenija dal'nejshego usovershenstvovanija. Paris: OECD Publishing.

36. Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, Committee on Statistics (2015) ‘Jekologicheskie indikatory monitoringa i ocenki okruzhajushhej sredy’. http://www.stat.gov.kz/faces/NavAbout/aboutAboutAgency?_adf.ctrl-state=h5yzic06b_4&_afrLoop=126411316341854 97 [accessed 29 January 2016].

37. Zakon.kz (2015) ‘Environmental Code of the Republic of Kazakhstan on 9th Jan 2007’. Zakon.kz: Kompleks pravovoj informacii (zakonodatel'stvo) Respubliki Kazahstan http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30085593#sub_id=100400 [accessed 11 November 2015].

38. Rogachev, A.F., Et al. (2015) Jekonomiko-matematicheskoe modelirovanie regulirovanija jekologii okruzhajushhej sredy s uchetom transgranichnogo zagrjaznenija. Volgograd: FGBOU VPO Volgogradskij GAU.

39. Kremlin.ru (2013) 'Jetekvinskaja deklaracija i Jetekvinskij plan dejstvij ot 27 marta 2013 g'. Kremlin.ru: Oficial'nye setevye resursy Prezidenta Rossii. http://kremlin.ru/supplement/1430 [accessed 11 November 2015].

Buleev I.P., Solod M.A. Problems of capitalization of metallurgical enterprises in modern conditions. – P.

1. Dullforce, A. (2015) 'FT 500 2015'. http://www.ft.com/intl/cms/s/2/a352a706-16a0-11e5-b07f-00144feabdc0.html#axzz3vKfidVO0 [accessed 23 December 2015].

2. Forbes (2015) 'The World's Biggest Public Companies'. Forbes: 2015 ranking. http://www.forbes.com/global2000/list/ [accessed 23 December 2015].

3. Raza, S., Jawaid, T., Afshan, S., Karim, M. (2015) 'Is stock market sensitive to foreign capital inflows and economic growth?' Journal of Chinese Economic and Foreign Trade Studies. 8(3), pp.142-164.

4. Singal, A., Jain, A. (2014) 'Emerging market firms: measuring their success with strategic positioning maps'. Journal of Business Strategy. 35(1), pp. 20-28.

5. Geets, V., Gritsenko, A. Et al. (2007) Kapitalizatsiya ekonomiki Ukrainy. Kyiv: Institute for economics and forecasting of the NAS of Ukraine.

6. Buleev, I., Bryukhovetskaya, N., Et al. (2011) Kapitalizatsiya predpriyatiy: teoriya i praktika. Ukraine. Donetsk: The Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine.

7. Chumskaya, C. (2012) 'Kapitalizatsiya ekonomiki: systemniy podkhod I metodologicheskie napravleniya issledovaniy'. Ekonomicheskaya teoriya. 1, pp. 35-49.

8. Golovne upravlinnya statystyky u Donetskiy oblasti (2015) 'Sotsialno-ekonomichne stanovyshche Donetskoyi oblasti za sichen-zhovten 2015 roku'. Ofitsiyne povidomlennya Golovnogo upravlinnya statystyky u Donetskiy oblasti. http://donetskstat.gov.ua/region/ek.php?dn=1015 [accessed 8 December 2015].

9. State Statistics Service of Ukraine (2015) 'Sotsialno-ekonomichne stanovyshche Ukrainy za sichen-zhovten 2015 roku'. Povidomlennya Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/soc_ek/2015/publ_10_2015_u.html [accessed 8 December 2015].

10. World Steel Association (2015) 'World Steel in Figures 2015'. https://www.worldsteel.org/media-centre/press-releases/2015/World-Steel-in-Figures-2015-is-available-online.html http [accessed 8 December 2015].

11. ArcelorMittal (2014) 'Consolidated statements of financial position'. http://annualreview2014.arcelormittal.com/annual-report/consolidated-financial-statements-year-ended-december-31-2014/consolidated-statements-financial-position [accessed 8 December 2015].

12. ArcelorMittal (2014) 'Staleva stiykist. Zvit z korporatyvnoi vidpovidalnosti PAT "ArcelorMittal Kryvyi Rig", 2014'. http://ukraine.arcelormittal.com/images/pdf/ArcelorMittal_CSR_Report_2014_ua.pdf [accessed 8 December 2015].

13. Nippon Steel & Sumitomo Metal Corporation (2014) 'Annual Report 2014'. http://www.nssmc.com/en/ir/library/pdf/nssmc_en_ar_2014_all_v.pdf [accessed 8 December 2015].

14. Beschasnyi, L., Baranov, O., Golikova, N., Rasskazov, D., Et.al. (2002) Napryamy stabilizatsiyi ekonomichnogo rozvytku Ukrainy. Kyiv: The Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine.

15. State Statistics Service of Ukraine (2006) 'Eksport-import okremykh vydiv tovariv za krainamy svitu za sichen-gruden 2006 roku'. http://http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/zd/e_iovt/12_2006/15.rar [accessed 20 January 2016].

16. The President of Ukraine (2015) ‘Strategiay stalogo rozvytku “Ukraina – 2020” ’. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10 [accessed 23 December 2015].

17. Verkhovna Rada of Ukraine (2014) ‘Ugoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyei storony, ta Yevropeyskim Soyuzom, Yevropeyskim Spivtovarystvom z atomnoyi energiyi i yikhnimu derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony’. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [accessed 23 December 2015].

Serdyuk O.S. *Assessment of effectiveness of investment projects for coal mining enterprises liquidation realised on the base of public-private consortium. – P. 83.*

1. Derzhavne ahenstvo Ukrainy z investytsiy ta rozvytku (2010) Metodychni rekomendatsiyi z rozrobky biznes-planiv investytsiynykh proektiv 2010. Kyiv.

2. Mamotenko, D.Y. (2008) ‘Otsinka efektyvnosti investytsiynykh proektiv’. Visnyk natsional’noho universytetu “L’vivs’ka Politekhnika”. 628, pp. 209-216.

3. Yankovyy, O.H., Mel’nyk, V.V. (2012) ‘Krytychnyy analiz vnutrishn’oyi normy prybutku yak pokaznyka otsinky investytsiynoyi pryvablyvosti’. Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen’. 2, pp. 196-205.

4. Chernata, T.M., Sinyenko, I.O. (2014) ‘Otsinka efektyvnosti investytsiynykh proektiv za kriteriyem chystoho pryvedenoho dokhodu’. Finantsy Ukrainy. 10, pp. 109-118.

5. Boyarko, I.M., Hrytsenko, L.L. (2011) Investytsiynyy analiz. Kyiv: Centr uchbovoyi literatury.

6. Serdyuk, O.S. (2015) ‘Derzhavno-pryvatnyi konsortsium yak orhanizatsiyno-ekonomichnyi mekhanizm likvidatsii vuhledobuvnykh pidpryiemstv’. Economy of Industry. 2(70), pp. 88-96.

7. Cherevatsyi, D.Y. (2006) ‘Tipy investicionykh proehktov i annuitety obespechivajushie ikh bezubytachnost’. Economy of Industry. 2(33), pp. 98-103.

8. Cherevatskyi, D.Y., Atabyekov, O.I. (2012) ‘Production function of a coal mine and economic efficiency of its operation’. Economic herald of the Donbas. 4(30), pp. 56-62.

9. Amosha, O.I., Bardas, A.V. (2009) ‘Osoblyvosti likvidatsiyi vuhilnyh shakht u staropromyslovykh rehionakh’. Economy of Industry. 46(3), pp. 34-38.

10. Amosha, O.I., Starychenko, L.L., Cherevatskiy, D.Y. (2013) Formuvania ta realizatsia derzhavnoi polityky stosovno vuhelnoi promyslovosti z urakhuvanyam integratsiyi Ukrainy u svitovu ekonomiku. Ukraine. Donetsk: The Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine.

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015) Derzhavna cil’ova ekonomichna prohrama reformuvannya vuhil’noyi promyslovosti na 2015-2020 roky 2015. (Proekt Postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy) Kyiv.

12. Ministerstvo enerhetyky ta vuhel’noyi promyslovosti (2015) Zaproshennya potentsiynykh investoriv do uchasti v tenderi dlya prydbannya aktyviv vuhledobuvnoyi haluzi, sho perebuvayut’ u vlasnosti derzhavniy vlasnosti 2015. (Investytsiyna propozytsia) Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Аборчі Олексій Візійович, Інститут економіки промисловості НАН України.
Адреса: 03680, Україна, МСП, м. Київ, вул. Желябова, 2.
Телефон: 38 099 705 49 17.
E-mail: aleksey_alekseev_88@bk.ru.

Булєєв Іван Петрович, д.е.н., проф., Інститут економіки промисловості НАН України.
Адреса: 03680, Україна, МСП, м. Київ, вул. Желябова, 2.
Телефон: 38 050 279 88 54.
E-mail: buleev.ivan@gmail.com.

Гаркушенко Оксана Миколаївна, к.е.н., Інститут економіки промисловості НАН України.
Адреса: 03680, Україна, МСП, м. Київ, вул. Желябова, 2.
Телефон: 38 050 474 35 26.
E-mail: garkushenko_o_n@rambler.ru.

Легеза Неля Емерихівна, Ужгородський національний університет.
Адреса: 88017, Україна, м. Ужгород, вул. Університетська, 14а, каб. 405.
Телефон: 38 066 535 92 12.
E-mail: svs.uznu@gmail.com.

Матюха Володимир Вікторович, к.т.н., Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку» НАН України.
Адреса: 01032, Україна, м. Київ, бульв. Тараса Шевченка, 60, к. 1204.
Телефон: 38 044 238 03 27.
E-mail: matiukha@ukr.net.

Матюшин Олексій Валерійович, к.е.н., Інститут економіки промисловості НАН України.
Адреса: 03680, Україна, МСП, м. Київ, вул. Желябова, 2.
Телефон: 38 095 495 17 32.
E-mail: almattt@mail.ru.

Сембер Степан Васильович, к.е.н., Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, директор.
Адреса: 88017, Україна, м. Ужгород, вул. Університетська, 21, каб. 508.
Телефон: 38 031 264 34 36.
E-mail: olga.stepan53@gmail.com.

Сердюк Олександр Сергійович, Інститут економіки промисловості НАН України.
Адреса: 03680, Україна, МСП, м. Київ, вул. Желябова, 2.
Телефон: 38 050 959 02 55.
E-mail: oleksandrserdyk@ukr.net.

Солод Марина Анатоліївна, к.е.н., Інститут економіки промисловості НАН України.
Адреса: 03680, Україна, МСП, м. Київ, вул. Желябова, 2.
Телефон: 38 099 384 06 77.
E-mail: economprom@i.ua.

Стойка Вікторія Степанівна, к.е.н., доцент, Ужгородський національний університет.
Адреса: 88017, Україна, м. Ужгород, вул. Університетська, 14а, каб. 405.
Телефон: 38 066 535 92 12.
E-mail: svs.uznu@gmail.com.

Сухіна Олена Миколаївна, к.е.н., Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку» НАН України.
Адреса: 01032, Україна, м. Київ, бульв. Тараса Шевченка, 60, к. 1104.
Телефон: 38 044 484 65 90.
E-mail: olsuhina@ukr.net.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Аборчи Алексей Визиевич, Институт экономики промышленности НАН Украины.
Адрес: 03680, Украина, МСП, г. Киев, ул. Желябова, 2.
Телефон: 38 099 705 49 17.
E-mail: aleksey_alekseev_88@bk.ru.

Булеев Иван Петрович, д.э.н., Институт экономики промышленности НАН Украины.
Адрес: 03680, Украина, МСП, г. Киев, ул. Желябова, 2.
Телефон: 38 050 279 88 54.
E-mail: buleev.ivan@gmail.com.

Гаркушенко Оксана Николаевна, к.э.н., Институт экономики промышленности НАН Украины.
Адрес: 03680, Украина, МСП, г. Киев, ул. Желябова, 2.
Телефон: 38 050 474 35 26.
E-mail: garkushenko_o_n@rambler.ru.

Легеза Неля Эмериховна, к.э.н., доцент, Ужгородский национальный университет.
Адрес: 88017, Украина, г. Ужгород, ул. Университетская, 14а, каб. 405.
Телефон: 38 066 535 92 12.
E-mail: svs.uznu@gmail.com.

Матюха Владимир Викторович, к.т.н., Государственное учреждение «Институт экономики природопользования и устойчивого развития» НАН Украины.
Адрес: 01032, Украина, г. Киев, бульв. Тараса Шевченко, 60, к. 1204.
Телефон: 38 044 238 03 27.
E-mail: matiukha@ukr.net.

Матюшин Алексей Валериевич, к.э.н., Институт экономики промышленности НАН Украины.
Адрес: 03680, Украина, МСП, г. Киев, ул. Желябова, 2.
Телефон: 38 095 495 17 32.
E-mail: almattt@mail.ru.

Сембер Степан Василевич, к.э.н., Закарпатский региональный центр социально-экономических и гуманитарных исследований НАН Украины, директор.
Адрес: 88017, Украина, г. Ужгород, ул. Университетская, 21, каб. 508.
Телефон: 38 031 264 3436.
E-mail: olga.stepan53@gmail.com.

Сердюк Александр Сергеевич, Институт экономики промышленности НАН Украины.
Адрес: 03680, Украина, МСП, г. Киев, ул. Желябова, 2.
Телефон: 38 050 959 02 55.
E-mail: oleksandrserdyk@ukr.net.

Солод Марина Анатольевна, к.э.н., Институт экономики промышленности НАН Украины.
Адрес: 03680, Украина, МСП, г. Киев, ул. Желябова, 2.
Телефон: 38 099 384 06 77.
E-mail: economprom@i.ua.

Стойка Виктория Степановна, к.э.н., доцент, Ужгородский национальный университет.
Адрес: 88017, Украина, г. Ужгород, ул. Университетская, 14а, каб. 405.
Телефон: 38 066 535 92 12.
E-mail: svs.uznu@gmail.com.

Сухина Елена Николаевна, к.э.н., Государственное учреждение «Институт экономики природопользования и устойчивого развития» НАН Украины.
Адрес: 01032, Украина, г. Киев, бульв. Тараса Шевченко, 60, к. 1104.
Телефон: 38 044 484 65 90.
E-mail: olsuhina@ukr.net.

AUTHORS INFORMATION

Oleksiy V. Aborchi, the Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine.
Address: 03680, Ukraine, MSP, Kyiv, 2 Gelabov Str.
Tel.: 38 099 705 49 17.
E-mail: aleksey_alekseev_88@bk.ru.

Ivan P. Buleev, Doctor of Economics, professor, the Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine.
Address: 03680, Ukraine, MSP, Kyiv, 2 Gelabov Str.
Tel.: 38 050 279 88 54.
E-mail: buleev.ivan@gmail.com.

Oksana M. Garkushenko, PhD in Economics, the Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine.
Address: 03680, Ukraine, MSP, Kyiv, 2 Gelabov Str.
Tel.: 38 050 474 35 26.
E-mail: garkushenko_o_n@rambler.ru.

Nelya E. Leheza, Uzhhorod National University.
Address: 88017, Ukraine, Uzhgorod, 14a Universytetska Str, office 405.
Tel.: 38 066 535 92 12.
E-mail: svs.uznu@gmail.com.

Volodymyr V. Matiukha, Phd in Technics, State Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine".
Address: 01032, Ukraine, Kyiv, 60 Taras Shevchenko Blvd, office 1204.
Tel.: 38 044 238 03 27.
E-mail: matiukha@ukr.net.

Oleksiy V. Matyushin, PhD in Economics, the Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine.
Address: 03680, Ukraine, MSP, Kyiv, 2 Gelabov Str.
Tel.: 38 044 280 80 72.
E-mail: almattt@mail.ru.

Stepan V. Sember, PhD in Economics, Associate Professor, Zakatpattya Regional Centre for Socio-Economic Humanitarian Research of the NAS of Ukraine, director.
Address: 88017, Ukraine, Uzhgorod, 21 Universytetska Str, office 508.
Tel.: 38 031 264 34 36.
E-mail: olga.stepan53@gmail.com.

Olexander S. Serdyuk, the Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine.
Address: 03680, Ukraine, MSP, Kyiv, 2 Gelabov Str.
Tel.: 38 050 959 02 55.
E-mail: oleksandrserdyk@ukr.net.

Maryna A. Solod, PhD in Economics, the Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine.
Address: 03680, Ukraine, MSP, Kyiv, 2 Gelabov Str.
Tel.: 38 044 280 80 72.
E-mail: almattt@mail.ru.

Viktoria S. Stoika, PhD in Economics, Associate Professor, Uzhhorod National University.
Address: 88017, Ukraine, Uzhgorod, 14a Universytetska Str, office 405.
Tel.: 38 066 535 92 12.
E-mail: svs.uznu@gmail.com.

Olena M. Suhina, PhD in Economics, State Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine".
Address: 01032, Ukraine, Kyiv, 60 Taras Shevchenko Blvd, office 1104.
Tel.: 38 044 484 65 90.
E-mail: olsuhina@ukr.net.

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНЫ

Научно-практический журнал

Scientific and practical journal

Економіка Промисловості

Economy of Industry

Издается с 1997 года Выходит ежеквартально

№ 1 (73) 2016

Научно-практический журнал «Экономика промышленности» издается с 1997 г.
Свидетельство о государственной регистрации журнала КВ № 3083 от 25.02.1998 г.
Выходит ежеквартально

Журнал включен в Перечень научных специализированных изданий Украины
(Постановление Президиума ВАК Украины № 1-05/03 от 08.07.2009 г.)

ISSN 1562-109X (Print)
ISSN 2306-532X (Online)

Журнал зарегистрирован в Международном центре периодических изданий (ISSN International Center, г. Париж)

Журнал «Экономика промышленности» индексируется украинской общегосударственной реферативной базой данных «**Українiка наукова**» и представлен в **Научной электронной библиотеке периодических изданий НАН Украины.** Издание размещено в международной электронной библиотеке научной периодики **EBSCO Publishing**. Журнал включен в международный каталог научных периодических изданий **Ulrich's Periodicals Directory**. С ноября 2011 г. издание включено в международную наукометрическую базу «Научная электронная библиотека **E-Library.Ru** (Российского индекса научного цитирования – **РИНЦ**)». Журнал внесен в перечень журналов международного индекса научного цитирования **IndexCopernicus** (Польша). Издание индексируется свободно доступной системой **GoogleScholar**. С 2013 г. научно-практический журнал «Экономика промышленности» индексируется в международных наукометрических базах: **DRJI** (Directory of Research Journals Index) и **Research Bible** (Токио, Япония).

Основатели:
Национальная академия наук Украины,
Институт экономики промышленности,
Институт региональных исследований

E-mail:
RPokotylenko@gmail.com,
admin@econindustry.org.
Web: www.econindustry.org.
Web: iep.donetsk.ua

Адрес редакции:
ул. Панаса Мирного, 26,
Киев, Украина, 01011.
Тел.: (044) 280-80-72.
Моб.: (095) 291-03-11

Научно-редакционный совет:
АМОША А.И. (председатель редакционного совета, акад. НАН Украины. Институт экономики промышленности НАН Украины), ГЕЕЦ В.М. (акад. НАН Украины. Институт экономики и прогнозирования НАН Украины), ЛИБАНОВА Э.М. (акад. НАН Украины. Институт демографии и социальных исследований им. М.В. Птухи НАН Украины), МАМУТОВ В.К. (акад. НАН Украины. Институт экономико-правовых исследований НАН Украины), ВИШНЕВСКИЙ В.П. (акад. НАН Украины. Институт экономики промышленности НАН Украины), МАКОГОН Ю.В. (д.э.н., проф. Донецкий национальный университет), ДЕМЕНТЬЕВ В.В. (д.э.н., проф. Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации), ПОГОРЛЕЦКИЙ А.И. (д.э.н., проф. Санкт-Петербургский государственный университет, Россия), МАЙБУРОВ И.А. (д.э.н., проф. Уральский федеральный университет им. первого Президента России Б.Н. Ельцина, Россия), ПАЙОНК К. (д.е.н., проф. Экономический университет в Познани, Польша).

Редакционная коллегия:
ВИШНЕВСКИЙ В.П. (главный редактор, акад. НАН Украины. Институт экономики промышленности НАН Украины), БУЛЕЕВ И.П. (зам. главного редактора, д.э.н., проф. Институт экономики промышленности НАН Украины), ПОКОТИЛЕНКО Р.В. (зам. главного редактора, ответственный редактор, к.э.н. Институт экономики промышленности НАН Украины), ХАРАЗИШВИЛИ В.М. (д.э.н., проф. Институт экономики промышленности НАН Украины), ЛЯШЕНКО В.И. (д.э.н. Институт экономики промышленности НАН Украины), НОВИКОВА О.Ф. (д.э.н., проф. Институт экономики промышленности НАН Украины), АЛЕКСАНДРОВ И.А. (д.э.н., проф. Одесский национальный политехнический университет), ЛЕПА Р.Н. (д.э.н., проф. Институт экономики промышленности НАН Украины), КУЗЬМЕНКО Л.М. (д.э.н., проф. Институт экономики промышленности НАН Украины), АНТОНЮК В.П. (д.э.н., проф. Институт экономики промышленности НАН Украины), ЗАЛОЗНОВА Ю.С. (д.е.н., ст.н.с. Институт экономики промышленности НАН Украины), ЗЕМЛЯНКИН А.И. (к.э.н. Институт экономики промышленности НАН Украины), ЗБАРАЗСКАЯ Л.А. (к.э.н. Институт экономики промышленности НАН Украины), ГАРКУШЕНКО О.Н. (секретарь редакционной коллегии, к.э.н. Институт экономики промышленности НАН Украины).

Статьи для публикации в научно-практическом журнале отбираются на условиях конкурса, по результатам внутреннего и внешнего рецензирования. Ответственность за достоверность фактов, дат, названий, имен, данных, цитат несут непосредственно авторы статей. Редакция может не разделять высказанные в статьях мнения и выводы, что не налагает на нее никаких обязательств. Перепечатки и переводы допускаются только с согласия автора и редакции. Материалы публикуются на языке оригинала.

Рекомендован к печати ученым советом Института экономики промышленности НАН Украины (протокол № 3 от 29.03.2016 г.)
© Институт экономики промышленности НАН Украины
© Экономика промышленности, 2016

СОДЕРЖАНИЕ

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Сембер С.В., Стойка В.С., Легеза Н.Э. Исламские банки: особенности функционирования и развития.....5
Матюшин А.В., Аборчи А.В. Национальные банки развития как инструмент обеспечения неоиндустриального роста 17
Матюха В.В., Сухина Е.Н. К вопросу перспективы устойчивого развития отечественной сферы недропользования 43
Гаркушенко О.Н. Особенности экологического регулирования экономики в странах BRICS и ЕАЭС: угрозы и возможности для Украины 53

ПРОБЛЕМЫ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ И ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Булеев И.П., Солод М.А. Проблемы капитализации металлургических предприятий в современных условиях.....73

ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИКИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КОМПЛЕКСОВ

Сердюк А.С. Оценка эффективности инвестиционных проектов ликвидации угледобывающих предприятий, реализованных на базе государственно-частного консорциума.....83

ISSN 1562-109X
2016, № 1 (73)

THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

Scientific and practical journal

Економіка Промисловості

Economy of Industry

Since 1997 Published quarterly

No. 1 (73) 2013

The scientific and practical journal "Economy of Industry" has been publishing since 1997
The certificate of the journal state registration is КВ No. 3083 dated 25.02.1998
The journal is published quarterly

The journal is included in the List of specialized scientific editions of Ukraine
(the Decree of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine
No. 1-05/03 issued on 08.07.2009)

ISSN 1562-109X (Print)
ISSN 2306-532X (Online)

The Journal is registered in the International Center of periodicals (ISSN International Center, Paris)

The journal "Economy of Industry" is indexed in the Ukrainian nationwide abstract database "**Ukrayinika naukova**" and is offered in the **Scientific electronic library of periodicals of the NAS of Ukraine**. The periodical is offered also in to the global electronic library of science periodicals **EBSCO Publishing** and in to the **Ulrich's Periodicals Directory**. Since November 2011 the journal has been including into the International Scientometric Database "Scientific Electronic Library **E-Library.Ru** (the Russian Science Citation Index – **RSCI**)". The journal is included in the **IndexCopernicus** (Poland) Journals Master List. The periodical is indexed in the freely accessible search system **GoogleScholar**. Since 2013 the journal is indexed in the Scientometric Databases: **DRJI** (Directory of Research Journals Index) and **Research Bible** (Tokyo, Japan).

Founders:
The NAS of Ukraine,
The Institute of the Economy of Industry,
The Institute of Regional Researches

E-mail:
RPokotylenko@gmail.com,
admin@ econindustry.org.
Web: www.econindustry.org.
Web: iep.donetsk.ua

The address of the editorial office:
26 Panas Myrny Str.,
Kyiv, Ukraine, 01011
Tel.: 38(044) 280-80-72.
Mobile tel.: 38(095) 291-03-11

Editorial Council:
AMOSHA O.I. (Chairman of the Editorial Council, Academician of the NAS of Ukraine, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine), GEETS V.M. (Academician of the NAS of Ukraine, Institute of Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine), LIBANOVA E.M. (Academician of the NAS of Ukraine, Institute of Demography and Social Studies named after M.V. Ptukha of the NAS of Ukraine), MAMUTOV V.K. (Academician of the NAS of Ukraine, Institute of Economic and Legal Studies of the NAS of Ukraine), VISHNEVSKY V.P. (Academician of the NAS of Ukraine, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine), MAKOGON Yu.V. (Doctor of Economics, Professor, Donetsk National University), DEMENTIEV V.V. (Doctor of Economics, Professor, Financial University under the Government of the Russian Federation), POGORLETSKIY A.I. (Doctor of Economics, Associate Professor, St. Petersburg State University, Russia), MAYBUROV I.A. (Doctor of Economics, Professor, Ural Federal University named after the First President of Russia Boris Yeltsin, Russia), PAYONK K.(Doctor of Economics, Professor, Poznań University of Economics and Business, Poland).

Editorial Board:
VISHNEVSKY V.P. (Chief Editor, Member of the Editorial Council, Academician of the NAS of Ukraine, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine), BULEEV I.P. (Deputy Chief Editor, Doctor of Economics, Professor, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine), POKOTYLENKO R.V. (Deputy Chief Editor, Managing Editor, PhD in Economics, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine), KHARAZISHVILI V.M. (Doctor of Economics, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine), LYASHENKO V.I. (Doctor of Economics, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine), NOVIKOVA O.F. (Doctor of Economics, Professor, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine), ALEXANDROV I.O. (Doctor of Economics, Professor, Odessa National Polytechnic University), LEPA R.M. (Doctor of Economics, Professor, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine), KUZMENKO L.M. (Doctor of Economics, Professor, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine), ANTONYUK V.P. (Doctor of Economics, Professor, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine), ZALOZNOVA Yu.S. (Doctor of Economics, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine), ZEMLYANKIN A.I. (PhD in Economics, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine), ZBARAZSKA L.O. (PhD in Economics, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine), GARKUSHENKO O.M. (Secretary of the Editorial Board, PhD in Economics, Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine).

Articles for publication in the scientific and practical journal are selected under the terms of competition by the results of internal and external reviewing. The authors of the articles are fully responsible for accuracy of facts, dates, titles, proper names, data, and quotations. The publisher may not share the opinions expressed in articles, and does not assume any obligations concerning authors' points of view. Reprints and translations are allowed only in the consent of the author and publisher. Materials are printed in the source language.

The issue is approved for publication by the Academic Council of the Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine (protocol No. 3 dated 29.03.2016)
© The Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine
© Economy of Industry, 2015

CONTENTS

MACROECONOMIC AND REGIONAL PROBLEMS OF INDUSTRIAL DEVELOPMENT

Sember S.V., **Stoika V.S.**, **Leheza N.E.** Islamic banks: specifics of their functioning and development 5
Matyushin O.V., Aborchi O.V. National development banks as a tool for neo-industrial growth 17
Matiukha V.V., Suhina O.M. On issue of prospect of sustainable development of national sphere of subsoil use 43
Garkushenko O.M. Peculiarities of environmental regulation of economy in countries of BRICS and EEU: threats and opportunities for Ukraine 53

PROBLEMS OF DEVELOPMENT STRATEGY AND FINANCIAL-ECONOMIC REGULATION OF INDUSTRY

Buleev I.P., Solod M.A. Problems of capitalization of metallurgical enterprises in modern conditions 73

PROBLEMS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES' AND PRODUCTION COMPLEXES' ECONOMICS

Serdyuk O.S. Assessment of effectiveness of investment projects for coal mining enterprises liquidation realised on the base of public-private consortium 83

Науково-практичний журнал

Scientific and practical journal

№ 1 (73)
2016

Економіка Промисловості

Economy of Industry

Видається з 1997 року **Виходить щоквартально**

Оригінал-макет підготовлено у відділі проблем інформатизації
наукової діяльності Інституту економіки промисловості НАН України

Літературні редактори:
О.П. Котовенко,
О.А. Кокорєва,
А.С. Павлій,
Ю.О. Петренко

Комп'ютерна верстка
Я.Є. Красуліна

Відповідальний редактор
Р.В. Покотиленко

Засновники:
Національна академія наук України,
Інститут економіки промисловості,
Інститут регіональних досліджень

Свідоцтво про державну реєстрацію журналу
КВ № 3083 від 25.02.1998 р.